

EL SILENCI DEL
RECORD:
PRESÓ DE DONES
DE LES CORTS DE
BARCELONA

Sara Nogales

Laia Rubio

Grup: Segon de Batxillerat A

Departament: Història

Tutor: Xavier Fenosa

Any: 2012-2013

No se pierde más guerra que la que se abandona.

¿De qué sirve la paz si no tenemos libertad? ¿Para qué queremos paz si no hay dignidad? No os dejéis engañar por quienes difunden discursos derrotistas, tenemos la victoria a un paso (...) Acordaos de la sangre derramada por vuestros hermanos y vuestros hijos, ¿De qué habrá servido toda esa sangre si ahora abandonamos? Tenemos que luchar hasta el final.

-Diàleg extret de la pel·lícula Las 13 rosas

(Emilio Martínez Lázaro,2004)-

*Els nostres més sentits agraiments a Xavier Fenosa,
Fernando Hernández, Paco Ortiz i Flora Duran.*

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	5
2. LA PRESÓ DE DONES DE BARCELONA. LES CORTS. (1939-1959)	9
2.1 Història de l'edifici	9
2.2 Els orígens de l'edifici.....	10
2.3 Òrgans de poder	16
3. HISTÒRIA DE LES RECLUSES.....	25
3.1 Quines causes determinaven que romanguessin recluses les presoneres?	25
3.2 Quines causes determinaven la llibertat condicional de les recluses?	31
3.3 La vida quotidiana de les recluses a les instal·lacions de la presó.	35
3.4 Les recluses i els seus fills	45
3.5 Comunicació amb l'exterior i festivitats	47
3.6 Disciplines i sancions	50
4. EL TESTIMONI DE FLORA DURAN	52
5. CONCLUSIONS	56
6. BIBLIOGRAFIA.....	58
7. ANNEXOS	68
7.1 ANTECEDENTS	68
7.1.1 BREU SÍNTESI DE LA SITUACIÓ JURÍDICA DE LA DONA ABANS, DURANT I DESPRÉS DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA.....	69
7.1.1.1 La situació de la dona abans de la Segona República quant al principi d'igualtat jurídica.	70
7.1.1.2 La situació de la dona a la Segona República quant al principi d'igualtat jurídica.....	71
7.1.1.3 La dona a la Guerra Civil Espanyola(1936-1939)	77
7.1.1.4 La situació de la dona al franquisme quant al principi d'igualtat jurídica.	87
7.1.2 ASSOCIACIONS DE DONES.....	99
7.1.2.1 Bàndol Republicà.....	99
7.1.2.2 Bàndol Nacional.....	102

7.1.3	REPRESSIÓ ALS CONTRARIS	104
7.2	DADES INTERESSANTS DE LA PRESÓ DE DONES DE LES CORTS 109	
7.3	QUÉ ESTAN FENT PER COMMEMORAR A LES RECLUSES QUE VAN ESTAR DINS LA PRESÓ DE DONES DE LES CORTS DE BARCELONA?	124
7.4	ESPAIS SENSE MEMÒRIA	127
7.5	BIOGRAFIES D'ALGUNES PRESES	128
7.5.1.1	Soledad Real López	128
7.5.1.2	Enriqueta Borràs Mateu	133
7.5.1.3	Enriqueta Gallinat i Roman	138
7.5.1.4	Isabel Vicente i Garcia	141
7.5.1.5	Laia Berenguer Puget	145
7.5.1.6	Maria Salvo Iborra	149
7.5.1.7	Tomasa Cuevas Gutiérrez	151
7.5.1.8	Joaquina Dorado Pita.....	154
7.5.1.9	Ángeles Ortega García	158
7.5.1.10	Joan Mercadé.....	161
7.5.1.11	Justa Goicoechea i Mayayo	164
7.5.1.12	Caterina Casas i Maymó	166
7.5.1.13	Magdalena Moya i Montseny.....	168

1. INTRODUCCIÓ

Va ser una representació teatral que va tenir lloc a l'institut sobre La Presó de Dones de les Corts i una xerrada tot acabada la funció el que ens va portar a voler saber més sobre una presó de la qual molt poca gent en coneix la història. Tal vegada va ser la frase "*El silenci del record*", l'explicació de com dormien les recluses, les malalties que patien i, en general, com vivien allà dins el que ens va commocionar més i fruit d'això vam començar la nostra recerca. Tanmateix, ja estàvem una mica familiaritzades amb els períodes històrics que engloba La Presó de Dones de Les Corts; part de la Guerra Civil i sobretot el Franquisme ja que a 4º d'ESO vam fer un treball relacionat amb aquests períodes del qual en va sortir un bon resultat. Va ser aquell any quan vam adonar-nos realment de la riquesa tan emotiva com de coneixements que la història et pot proporcionar i més si es tracta de casos que no se'n té gaire coneixement.

És com a fruit d'aquella experiència en la qual vam dur a terme entrevistes a testimonis, que hem volgut repetir i, per això, vam buscar un tema mitjançant el qual també poguéssim tenir contacte amb persones molt properes al tema. La Presó de Dones de Les Corts doncs, és el tema idoni que compleix tots els requisits i certament el fet que actualment no es coneixi molt (ja que el lloc on hi era avui en dia és el Corte Inglés de Barcelona de l'Avinguda Diagonal) és una altre motiu que ens porta a elaborar aquesta recerca perquè volem recordar tant com ens sigui possible, aquelles *dones amb heroïsmes silenciats* perquè *no morin dos cops*: una, la mort física que és inevitable al seu torn i l'altre, la mort del seu record. Que aquesta segona sí que es pot evitar i nosaltres, motivades per aquest fet, volem posar el nostre petit gra de sorra.

Així doncs, per elaborar el treball ens hem proposat una sèrie d'**objectius**:

- a) Conèixer la història de l'edifici.
- b) Trobar resposta a qüestions com:
  - Per què van estar allà preses les recluses.
  - Com podien accedir a la llibertat condicional.
  - Com era la seva vida quotidiana dins la presó.

c) Conèixer dades rellevants sobre la presó com:

- Lloc de naixement de les recluses.
- Edat de les recluses.
- Moviment de les recluses del 1939.
- Moviment dels nens al 1939.
- Dones afusellades que provenien de la presó.
- Racions exactes de menjar.

Per fer-ho, hem elaborat tot un estudi sobre *la història de la Presó de Dones de Les Corts* i també hem elaborat uns Annexos.

Pel que fa a la història de la Presó de Dones de Les Corts, tal i com indica el títol, hem fet un recull d'informació de la presó on primerament parlem de la història de l'edifici així com els seus orígens, els òrgans de poder que regien la presó, les causes que determinaven a les preses a romandre allà dins i com en podien sortir amb llibertat condicional. També, dins d'aquest apartat, parlem de la vida quotidiana de les recluses a les instal·lacions de la presó, així com les diferents instal·lacions que hi havia i què feien a cada una d'elles, com vivien els infants a la presó, la comunicació que tenien amb l'exterior, com eren sancionades i el perquè. I per últim, la part pràctica, la qual és un recull d'informació sobre un testimoni; Flora Duran, filla de Serafina Martí Caballé una de les recluses que va passar per la presó la qual, com va dir la seva filla, "*la van tancar com una fera sense sentiments*".

Pel que fa als Annexos, consten d'uns antecedents en els quals parlem de la situació de la dona des dels inicis del segle XX fins al franquisme. Bàsicament, pretenen ser d'ajuda per veure el recorregut del paper de la dona i entendre sobretot les condicions en què es trobava sota el franquisme, període del qual hem proporcionat més informació dins el treball *La Presó de Dones de Les Corts*. D'altra banda, també als Annexos, hi ha un apartat on hem afegit dades interessants de la presó com, per exemple, estadístiques sobre l'edat que tenien les recluses, el lloc de naixement d'aquestes, el pic més alt d'ocupació en un dia, les altes i baixes dels nens l'any 1939, els noms i els motius que van portar a les 11 recluses a ser afusellades al Camp de la Bota i alguns documents extrets de l'ANC que mostren l'escassa alimentació amb la que

comptaven. I per tancar els Annexos, a l'últim apartat parlem del que actualment s'està fent o es vol fer per donar a conèixer la història de La Presó de Dones de Les Corts.

Pel que fa als mètodes per fer el treball, hem treballat a partir de diverses fonts.

Primerament, hem fet mà de llibres que el nostre tutor de recerca, Xavier Fenosa ens ha posat a l'abast. També hem utilitzat llibres d'altres fonts com del Director de l'escola Paco Ortiz, d'alguns familiars nostres, d'algunes biblioteques com la Central de Castelldefels o la Jaume Fuster de Barcelona, traient llibres com *La Presó de Dones de Barcelona. Les Corts (1939-1959)* d'una historiadora anomenada Ma. Pilar Molina Javierre i d'alguns diaris tant actuals com del període estudiat.

En segon lloc, hem tret molta informació que ens ha facilitat l'historiador Fernando Hernández amb el qual hem efectuat xerrades, ens va acompanyar al ANC (Arxiu Nacional de Catalunya, localitzat a Sant Cugat del Vallès) ajudant-nos a entendre el que significaven tot un munt de papers i lletres per a nosaltres difícils de llegir. També ens va acompanyar a unes jornades de 6 dies anomenades *La Presó Invisible* que ell juntament amb altres col·laboradors van estar realitzant a Barcelona al Barri de Les Corts. Allà mateix, vam anar a una petita però profunda exposició que van instal·lar (també per iniciativa de les jornades), d'on vam extreure fotografies i textos així com els noms de les dones afusellades al Camp de la Bota.

En tercer lloc, també hem fet ús de diverses webs d'Internet sobretot de la www.presodelescorts.org, un web que també és dirigida per l'historiador Fernando Hernández on hi ha tot un seguit de recursos *online* sobre tots els temes que pertocuen a *la Presó de Dones de Les Corts*, tant escrits com orals.

En quart lloc, l'entrevista amb Flora Duran (ja anomenada anteriorment) ens va permetre fer un recull oral i escrit de la part pràctica del nostre treball aportant-nos fotografies i dades més personals que en són un exemple de tota la teoria abans comentada.

Per últim, en cinquè lloc, hem fet mà de recursos visuals com documentals, que ens han permès fer un context històric més detallat i d'altres que ens han

permès endinsar-nos més a la vida quotidiana que es duia a terme dins la presó.

2. LA PRESÓ DE DONES DE BARCELONA. LES CORTS. (1939-1959)

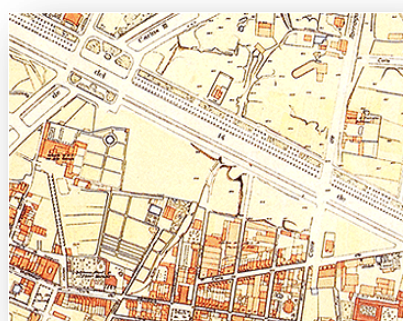
A Barcelona, igual que van existir presons que avui en dia es coneixen com la del Castell de Montjuïc, la presó Vella o Amàlia i la presó Model, van existir també altres presons com la Presó de Dones de Les Corts que avui en dia són pràcticament desconegudes ja que tret d'alguns historiadors i familiars de preses, ningú en coneix realment l'existència. Precisament, nosaltres volem difondre l'existència d'aquesta presó la qual igual que totes les altres presons, té amagada una llarga història plena de lluita, de morts, de fam i sobretot, d'injustícies. Així, doncs, a continuació us presentem el nostre estudi sobre la Presó de Dones de Les corts de Barcelona.

2.1 Història de l'edifici

La Presó de Dones de Les Corts va estar situada a Barcelona, al Nord del barri de Les Corts fent cantonada amb la Diagonal. A l'edifici s'entrava pel carrer Joaquín Molins 11, un carrer encara existent, i tenia un perímetre delimitat al Nord per l'actual plaça de Maria Cristina i la Diagonal¹, a l'Oest el carrer de Les Corts, al Sud el carrer Joaquin Molins i a l'Est els Jardins de Clara Campoamor.

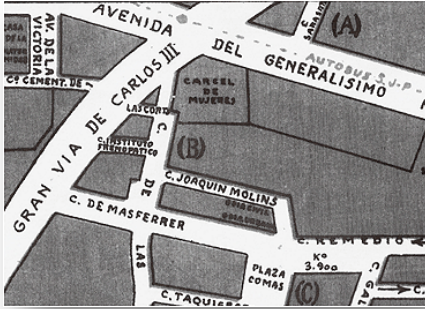

Mapa de l'any 1929

Mapa parcel·lari 1930-1940

¹ Abans d'anomenar-se Diagonal va rebre els noms de: *Avenida de Alfonso XIII*, *Avenida Catorce de Abril* i *Avenida del Generalísimo*.

Mapa 1952-1953

Situació actual

Actualment, al lloc on hi restava la Presó de Dones de Les Corts s'hi troba el gran centre *El Corte Inglés* de la Diagonal de Barcelona.

2.2 Els orígens de l'edifici

La Presó de Dones de les Corts de Barcelona era el mas conegut com a Can Duran o Feló. L'edifici original era un mas del segle XIII, concretament de l'any 1293, aixecat per Guillem Martí, un pagès de Sarrià que va rebre la parcel·la per part de Guillem Oulomar, batlle reial de Barcelona. Els Martí l'any 1600 van dividir el seu patrimoni entre les seves hereves Mariàngela i Jerònima Ferran Martí fet que va provocar un canvi al mas, modernitzant-lo i ampliant-lo a partir del 1603, sobretot per obra de Mariàngela i el seu marit Benet.

Al segle següent, com el mas va esdevenir un edifici de gran luxe, durant la Guerra de Successió va passar a ser residència del duc d'Anjou, i del duc de Pòpuli durant 1706-1714.

Al 1743 una nova família, els Duran, van tornar a iniciar una construcció d'un gran casal: un edifici de planta quadrada, de dos pisos d'alçada, amb una coberta plana coronada amb una torre quadrada. Pel que fa a l'espai exterior era característic per el predomini de formes sòbries visibles a la façana de l'edifici. Pel que fa a l'espai interior, hi havia grans espais amplis plens de luxe i, fins i tot, hi havia una capella. I pel que fa a l'ambient exterior, comptava amb jardins en els quals hi havia xiprers mil·lenaris.

La família Duran va acabar donant nom al mas tot i que no era la seva residència fixa (ja que només acudien en algunes temporades). I així la Presó

va ser coneguda pel cognom d'aquesta família. El complex també era conegut amb el nom de Feló (el nom d'un dels masovers que hi treballava) com ja hem citat anteriorment.

Entrada a la masia de can Duran

Quan a la segona meitat del segle XIX va morir l'últim membre de la família Duran, va començar un període de decadència pel que va ser l'esplendor que anteriorment aquell recinte havia tingut. L'any 1870 els hereus van haver de vendre la finca a l'església de Sant Jaume (concretament a un dels seus integrants: mossèn Julià Maresma i Oller) i a l'advocat de Barcelona, Eduard Duran i Prat. Aquests no van conservar gaire temps el mas: el mossèn de l'església de Sant Jaume ràpidament va vendre la seva part a Antoni Estalella i Sivilla i l'advocat va morir al 1885. Aquest darrer, però, va cedir la seva part a Josep Morgades i Gili, un amic seu i futur bisbe de Vic i Barcelona.

Pels voltants de 1890, els dos hereus de les terres van vendre la seva part a Julieta Lorenza Perdoux Gondard, Catalina Valeria Robert Conillard, Petre Dufor Lamoure i Maria Agustina Bedenier Deschamps, quatre compradores pertanyents a les germanes de la Caritat. Tot i així, aquesta venda no va ser incondicional sinó que es va dur a terme amb una sèrie d'acords o condicions que les germanes de la Caritat havien de complir. La més important d'aquestes condicions era: *«donde sean gratuitamente mantenidas, instruidas y moralizadas jóvenes extraviadas»* donant lloc així a l'Asil del Bon Consell el

qual acollia a joves òrfenes i tenia senyoretetes en règim de pensió modesta amb una finalitat semblant com la d'un reformatori d'avui en dia. A més, un altre acord important va ser que els venedors van reservar-se el dret de recuperar la finca si no es complia la finalitat pactada d'aquella venda a les germanes de la Caritat. Així doncs, durant els anys de la Segona República es va dur a terme el pacte al qual havien arribat.

Ja cap a l'any 1922, l'única propietària que restava en vida va prendre la determinació de vendre l'Asil a quatre dones que també eren Dominiques de la Presentació, és a dir, germanes de la Caritat, amb la condició de continuar amb la finalitat establerta anteriorment. Evidentment, les Germanes de la Caritat Dominiques de la Presentació van acceptar-ho i van romandre allà vivint. Precisament des d'allà van viure l'esclat de la Guerra Civil i totes les conseqüències que per a elles podia originar. Una d'elles, la que més les tenia atemorides era el fet que pocs dies després de l'esclat de la Guerra Civil i sobretot quan els mitjans de comunicació com ara la ràdio o la premsa van anunciar la derrota dels sublevats per les forces fidels a la República, es va començar a fer cremes de convents i Esglésies. Com a mode de protecció van decidir posar-se en contacte amb el comandant de la Guàrdia Civil el qual, tot i que al principi va oposar-se a la defensa completa d'aquella propietat, va acabar acceptant fent-se càrrec de la defensa pel motiu que les germanes de la Caritat li van dir: *«La mayor parte de ellas no tenían a nadie en el mundo y las que tenían familia era como si no la tuviesen, pues nadie se interesaba por ellas. Hubiéramos preferido morir antes que abandonarlas»*². Durant tot el temps que va durar aquella situació, les Germanes de la Caritat van rebre diversos intents de cremar o d'assaltar l'Asil comandats la majoria per anarquistes. Tot i així, no es van dur a terme, lliurant-se així d'un gran nombre d'intents durant un temps.

Quan a la ràdio van anunciar que una columna de milicians ben nombrosa havia sortit de Barcelona en direcció cap a Saragossa, les Dominiques van atemorir encara més ja que sabien que estaven a punt de perdre l'Asil i així va ser, aquell mateix dia, expliquen les Dominiques que van arribar *“els Rojos”* a

---

² Relat manuscrit de la Guerra Civil fet per una germana de la congregació de 32 anys d'edat. Es trova a l'Arxiu de les Germanes de la Caritat Dominiques de la Presentació (AGCDP)

les vuit i mitja del matí, es van començar a escoltar trets i més trets i es van veure obligades a anar-se'n.

A partir d'aquell moment, l'Asil va passar a mans de la Conselleria de Justícia de la Generalitat de Catalunya ja que va requisar tots els serveis de Presons i a més, va crear el Comitè de Presons de Catalunya. Aquest Comitè tal i com hi va figurar a *La Crònica diària de la Generalitat de Catalunya* el dia 19 d'agost del 1936, va apoderar-se de la Presó Cel·lular i de la Presó de Dones de Barcelona i des d'un primer moment, va voler enderrocar l'edifici —mai ho va arribar a fer— anomenat llavors Correccional General de Dones, dirigit en aquell moment per una dona, Isabel Peyró. Aquesta instal·lació utilitzada com a presó de caire republicana presentava unes condicions molt bones, que res tenien a veure amb les condicions que posteriorment presentaria a l'època franquista.

Així doncs, la propietat ja al començament de la Guerra Civil va ser confiscada. Al *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya* es va publicar l'ordre d'apropiació del 22 de setembre del 1936 que va signar el conseller de Justícia Josep Quero Molares:

1698 Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya. — Núm. 268. — Dijous, 24 setembre 1936

Prestes		IMPORTE PROBARIA D'ELS BOCS D'UTXERA, AGUTSIA, PORTERS I ORDENANCES	
Als 30 anys de servei.	4,800	67 Funcionaris de Barcelona, Girona, Lleida i Tarragona, a un promedi de 4,400 ptes.	297,200
Als 25 anys de servei.	5,400	34 Funcionaris dels jutjats de fora de Barcelona, a un promedi de 4,400 ptes.	149,600
Als 20 anys de servei.	6,000	16 Funcionaris de la Justícia Popular Local de Barcelona, a un promedi de 4,200 ptes.	67,200
Als 15 anys de servei.	6,600	19 Funcionaris de poblacions de més de 10,000 habitants, a un promedi de 3,000 ptes.	57,000
Als 30 i fins a la jubilació.	7,200	Total.	569,000
Agutsia de la Justícia Popular Local		TOTAL DE DESPESSES	
16 Agutsia de Barcelona.	3,600	Auditoria de Barcelona.	67,200
19 Agutsia de poblacions de més de 10,000 habitants.	4,200	Auditoria de Girona, Lleida i Tarragona.	19,200
Agutsia de Barcelona		Jutjats de Primera Instància i Instrucció de Barcelona.	191,600
Son d'ingrés.	3,600	Jutjats de Terme.	191,600
Als 5 anys de servei.	4,200	Jutjats d'Arrens.	191,600
Als 10 anys de servei.	4,800	Jutjats d'Extorçió.	191,600
Als 15 anys de servei.	5,400	Justícia Popular Local.	1,916
Als 20 anys de servei.	6,000	Justícia Popular Local a les poblacions de més de 10,000 habitants.	57,000
Als 25 anys de servei.	6,600	Justícia Popular Local a les poblacions de 5,000 a 10,000 habitants.	57,000
Als 30 anys de servei i fins a la jubilació.	7,200	Utxera, Agutxia, Porters i Ordenances.	5,000
Agutsia de poblacions de més de 10,000 habitants		Total.	5,000
Son d'ingrés.	3,000	Barcelona, 15 de setembre del 1936.	J. QUERO i MOLARES
Als 5 anys de servei.	3,000		
Als 10 anys de servei.	3,000		
Als 15 anys de servei.	4,000		
Als 20 anys de servei.	4,800		
Als 25 anys de servei.	5,400		
Als 30 anys de servei i fins a la jubilació.	6,000		

ORDRE

La conveniència d'utilitzar alguna de les institucions apropiades a profit de la tasca de reforma i readaptació dels delinqüents, fa necessària l'adopció d'aquelles mesures destinades a mantenir la institució amb el màxim d'eficàcia per a les noves disponibilitats.

Per tant i a proposta del Comitè de Serveis Correccionals de Catalunya,

He resolt:

Que el Comitè de Serveis Correccionals s'apropriï l'edifici i instal·lació de l'antic col·legi El Bon Consell, de la barriada de les Corts, amb destinació a una instal·lació reformadora.

Barcelona, 22 de setembre del 1936.

El Conseller de Justícia
J. QUERO i MOLARES

ORDRE

Al **DIARI OFICIAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA** del dia 18 del mes corresponent, fou publicat un **Ordre** en el qual, per error en nomenar Director Interí de la Presó de Terrassa, el senyor Josep Clos i Sicília, que es diu Josep Clos i Samarà.

Per tant, He resolt:

En canviar de justícia, **J. QUERO i MOLARES**

ORDRE

La necessitat d'accelerar els processos a les noves penitencials i a les penitencials, reclama la supressió de velles divisions que han estat arraconades per llur manca absoluta d'opinió i d'eficàcia pública.

Per tant, i a proposta del Comitè de Serveis Correccionals de Catalunya, He resolt:

Que el Comitè de Serveis Correccionals s'apropriï l'edifici i instal·lació de l'antic col·legi El Bon Consell, de la barriada de les Corts, amb destinació a una instal·lació reformadora.

Barcelona, 22 de setembre del 1936.

El Conseller de Justícia
J. QUERO i MOLARES

Tot seguit, el 29 de setembre del 1936 es va crear el Govern d'Unitat Popular de la Generalitat i es va anomenar a Andreu Nin com a Conseller de Justícia i Dret. Una de les reformes de Nin va perjudicar al Bon Consell: va prendre la determinació d'enderrocar el complex del Bon Consell per aixecar un altre edifici amb la finalitat de convertir-lo en un centre penitenciari, en concret, en un correccional de dones. És a dir, no havia de ser una presó, sinó un lloc on les dones hi restessin allà mentre se li feien els tràmits.

tàncies i la capacitat econòmica del país reclament.

Atès el dispost pel Ministeri de la Guerra referent a l'auvers i pluosos per al personal militar i milicià i la conveniència de coordinar en el que sigui convenient, les disposicions administratives per als fronts de Catalunya amb el que es fa en els altres ordres generals de relació i dependència, tota vegada que l'ajut ha d'ésser mutu i les colomes formades a Catalunya, com les de les altres regions, poden ésser en un moment donat destinades a operar en llocs diferents;

A proposta del Conseller de Defensa i d'acord amb el Consell,

Decreto:

Primer. — Els Caps de Columna proposaran al Conseller de Defensa els empleats dels qui han vingut desempeyant-hi, amb caràcter d'interí o sense nomenament legal, els de l'interí i de Capità, per a llur aprovació als efectes administratius, per mentre duri la campanya i als efectes que convinguin als interessats o de les disposicions que oportunament siguin dictades. Les propostes expressaran el nom, dos cognoms, naturalesa, domicili, edat, procedència i empleu de Milícies.

Segon. — Faran igualment i per als mateixos fins, respecte els Caporals, Sersers i Brigades.

Tercer. — El Conseller de Defensa, d'acord amb el de Sanitat i Assistència Social i el de Proveïments, fixarà una ració alimentosa i d'artícies a ingerir en fret, que serveixi de norma i base per a organitzar degudament el servei de subsistències en els territoris de Catalunya.

Quart. — El subsidi a les famílies dels milicians que lluiten al front o es troben hospitalitzats, és de 10 ptes. diàries, i només podrà percebre-la la persona expressament autoritzada pel milicià. Aquesta assistència és concedida en substitució del jornal amb què el milicià manté la seva família.

Cinquè. — El milicià que lluita al front o que es troba hospitalitzat, percebrà del Cap de la Columna o de la persona que aquest habiliti, una pesseta diària en concepte de plus.

Sisè. — Els milicians allistats a les casernes que s'trobin en període d'entrenament o d'instrucció, percebran solament una pesseta diària en efectiu, a més del vestuari i l'alimentació. En totes les casernes i als efectes administratius existirà constantment una Centúria com si estés en peu al front, i en concepte de serveis auxiliars percebrà l'augment d'un 10 per 100.

Setè. — Els Caps de les Milícies en les poblacions, degudament designats i les forces dels quals siguin controlades per la Conselleria de Defensa, proposaran als Ajuntaments corresponents el nombre de milicians que, als efectes administratius,

han d'ésser considerats com si estiguessin en peu al front, a fi que el Conseller pugui aprovar la plantilla i autoritzar les despeses i pagaments corresponents.

Vuitè. — Els Caps de les casernes proposaran mensualment un Pressupost de Despeses generals per a la seva aprovació i pagament.

Novè. — El Conseller de Defensa inspeccionarà i controlarà les Milícies que estiguin sota la seva dependència administrativa, així com llurs allotjaments.

Desè. — El Conseller de Defensa és facultat per dictar les ordres complementàries per a l'execució del present Decret.

Barcelona, 12 d'octubre del 1936.

El Conseller Primer,
JOSEP TARRADELLAS

El Conseller de Defensa,
FELIP DIAZ I SANDINO

JUSTICIA

ORDRE

A proposta del Comitè de Serveis Correccionals de Catalunya i per tal de proveir diverses places d'auxiliar-reformador,

He resolt:

Són nomenats auxiliars-reformadors de la Presó Celular d'aquesta ciutat i de la Presó de Puigcerdà, respectivament, els senyors Antoni Martínez i Gutiérrez i Francesc Lòpez i Pérez.

Barcelona, 28 de setembre del 1936.

El Conseller de Justícia,
ANDREU NIN

ORDRE

Per error de noms es va publicar un Ordre en el DIARI OFICIAL DE LA GENERALITAT DE CATALUNYA del dia 16 de setembre últim, en la qual es nomenaven Auxiliar-reformador interí i Oficial interí, respectivament, de la Presó Celular de Barcelona, als senyors Josep Torres i Garcia i Joan Gali i Carbó, els quals es diuen Josep Torres i Garcia i Joan Geli i Carbó; per tant,

He resolt:

És rectificat el nomenament aparegut a nom dels senyors Josep Torres i Garcia i Joan Gali i Carbó, pels de Josep Torres i Garcia i Joan Geli i Carbó.

Barcelona, 5 d'octubre del 1936.

El Conseller de Justícia,
ANDREU NIN

ORDRE

Havent presentat la dimissió del càrrec de Director de la Presó de Puigcerdà el seu titular, senyor Salvador Alfonso i Torrent, a proposta del Comitè de Serveis Correccionals de Catalunya,

He resolt:

És acceptada la dimissió del càrrec de Director de la Presó de Puigcerdà, presentada pel senyor Salvador Alfonso i Torrent, i és nomenat per a substituir-lo el senyor Pere Sabater i Carbonell.

Barcelona, 9 d'octubre del 1936.

El Conseller de Justícia,
ANDREU NIN

ORDRE

Enderrocat el vell edifici on darrenament havia restat instal·lada la Presó de Dones de Barcelona, i practicada l'apropiació de la finca el Bon Consell, de la barriada de les Corts, amb la finalitat d'utilitzar-la en els nous serveis penitenciaris orientats en el treball correccional, convé procedir a la inauguració del nou establiment correccional de Barcelona, destinat a dones, en el qual tinguin també acollida les que sofereixin condemna acordada pels Tribunals de Catalunya.

Per això, a proposta del Comitè de Serveis Correccionals de Catalunya,

He resolt:

És traslladat l'establiment correccional de dones, de Barcelona, a l'edifici anomenat el Bon Consell, apropiat per aquest Departament per Ordre del 22 de setembre pròpiat, amb el caràcter de penitenciar general de dones de Catalunya.

Barcelona, 14 d'octubre del 1936.

El Conseller de Justícia,
ANDREU NIN

FINANCES

DECRET

El Decret del 27 d'agost darrer va prohibir terminantment a Catalunya l'atresorament d'or anonedat i en lingots, ordenant-ne el lliurament immediat a la Tresoreria de la Generalitat.

Els mateixos motius que determinaren al Govern de Catalunya de prendre la dita mesura aconsellen de fer-la extensiva a les divises i als valors estrangers, amb la qual cosa arribarem a coordinar, a més a més, la legislació vigent a Catalunya amb les disposicions darrenament promulgades pel Govern de la República.

Així doncs, el que era l'Asil del Bon consell a partir de l'octubre del 1936 va passar a ser la Presó de Dones de les Corts de caire republicà que tenia una capacitat establerta només per a 150 recluses.

Quan la presó va ser ocupada pels nacionals l'any 1939 es va passar a recloure dones que havien lluitat al bàndol republicà. Durant el franquisme el nom de la presó va canviar i el que abans s'havia anomenat Asil del Bon Consell i després Presó de Dones de les Corts, en l'època franquista va passar a anomenar-se "*Prisión Provincial de Mujeres de Barcelona*".

*Prisión Provincial de
Mujeres de Barcelona*

Aquesta "*Prisión Provincial de Mujeres*" va durar fins al 1955 any en el que les recluses van haver d'anar a la presó Model de Barcelona donat que les propietàries de la finca que encara restaven amb vida (Margarita Sevault Cassagrain i Lucienne Demenois Du Pont, filles de la caritat Dominiques) van recuperar la propietat de l'edifici i al 1963 van inscriure-la al Registre de la Propietat sota la titularitat de la "*Congregació de Germanes de la Caritat de la Presentació de la Santíssima Verge*". En un primer moment van decidir enderrocar-lo per crear una nova escola però mai van dur-ho a terme i aquell terreny (sense respectar els pactes de la primera venda), va anar a parar a una companyia que actualment és molt coneguda (i encara hi roman allà), la famosa companyia comercial *El Corte Inglés* que ja des de l'any 1974 ocupa el que havia estat Can Duran i les dues diferents presons.

L'edifici El Corte Inglés

2.3 Òrgans de poder

Com totes les presons, la Presó de Dones de les Corts de Barcelona comptava amb un gran nombre d'òrgans de poder els quals conjuntament oferien certa organització i disciplina. Tot seguit, us presentem tota la informació a la qual hem pogut tenir accés sobre aquests òrgans de poder.

La Junta de Disciplina - Junta del Règim durant l'etapa republicana, era el màxim òrgan directiu de la presó: les seves funcions i procediments estaven descrites al reglament del servei de presons del 1930, el qual va ser restablert per les autoritats franquistes al novembre del 1936.

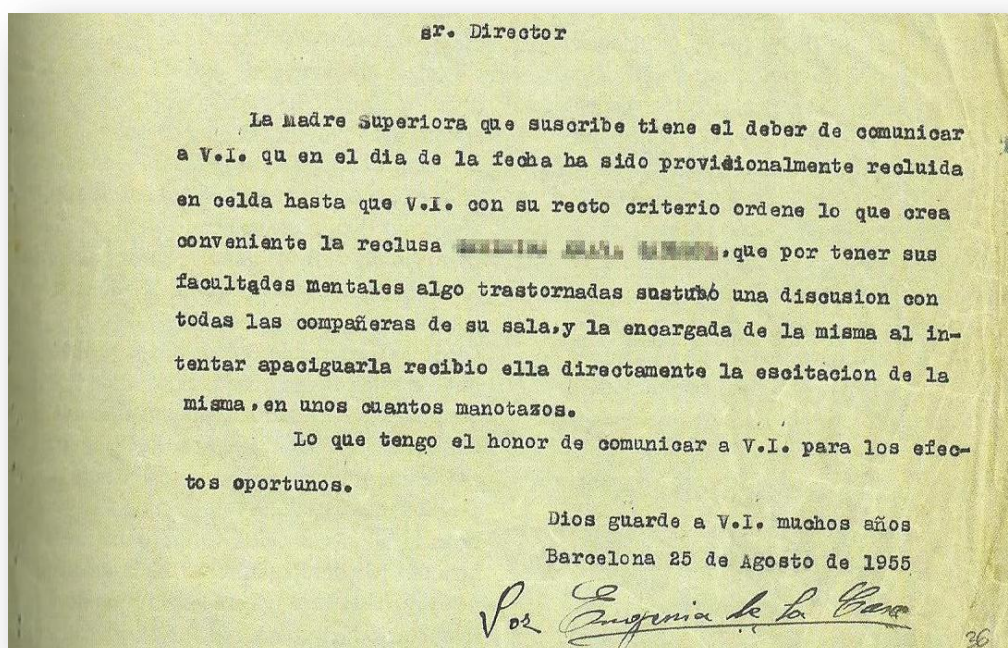
La junta la presidia el Director i exercien de suport el metge i el capellà. La secretaria, a la presó de dones, estava en mans de la Mare Superiora de l'ordre religiós. En el cas de la presó de les Corts, eren les filles de la caritat de Sant Vicent de Paul, almenys durant els tres primers anys de la presó franquista, ja que després van ser substituïdes per monges mercedàries.

La direcció General de Presons era l'òrgan superior immediat del qual depenia el cos de funcionaris de totes les escales que integrava el cos Especial de Presons. Sobre aquesta funcionalitat requeia el règim i l'administració dels establiments penitenciaris, tasca de la qual eren directament responsables. Ara bé, no tota la funcionalitat tenia la mateixa qualificació i com a valor afegit, alguns d'aquests treballadors del cos de presons tenien caràcter d'autoritat, conferida per la mateixa essència del càrrec que ocupaven. Així, *“los funcionarios que desempeñen cargos de Inspectores, Directores o Jefes de*

Prisión tienen el carácter de Autoridad sobre los demás funcionarios, tanto dentro de las Prisiones como fuera de ellas...[...]".

Al costat d'aquests càrrecs dels quals emanava l'autoritat, hi havia d'altres òrgans de poder unipersonals com els de capellà, mestre i metge que conjuntament amb la direcció desenvolupaven funcions i assumien responsabilitats en un menor grau. Als establiments penitenciaris com la Presó de Dones de Barcelona hi havia una comunitat de religioses establerta, dins la qual, la **Mare Superiora**, era la màxima autoritat i punt de referència per a les germanes del seu ordre, ho era també per a la població reclusa i, fins i tot, malgrat no pertànyer al cos de funcionaris de presons, també representava una autoritat per a totes les persones que convivia en el sí de l'establiment, per la seva qualitat de personal religiós. Així, doncs, pel que fa a les altres integrants de la comunitat de religioses, tenien la funció de supervisar les recluses durant tot el dia, castigar-les, repartir-ne el menjar i, per exemple, escriure cartes al Director informant-lo dels esdeveniments a la presó tal i com podem veure a continuació en una carta on informen al director d'una reclusa amb un comportament violent.

Comunicació de la Mare Superiora al Director de la Presó de Dones del confinament en cel·la d'una reclusa a causa del seu comportament violent.

Gràcies a documents com els que acabeu de veure i altres possibles informacions han permès que es pogués fer una llista on hi figurin els noms de les superiors i també saber-ne el període en el qual van estar exercint el càrrec durant l'època franquista, tal i com podeu observar a continuació.

Superiores de la Presó de Dones de Barcelona sota el règim franquista	
Període	Superiora
10.05.1939- 01.10.1940	Felipa García Sánchez
10.10.1940-20.10.1940	Ma. Mercedes Madrigal Espinal/ Espinet
1.11.1940-10.12.1940	Felipa García Sánchez
18.12.1940	No se'n consigna el nom
20.12.1940	Francisca Sánchez García
10.01.1941- 20.09.1941	Montserrat Ortelli Giralt
10.01.1950- 10.12.1950	Rosalía García Rodríguez
10 i 20.10.1950	Natividad Cano Lozano (superiora accidental)
20.12.1950- 10.03.1952	Ma. Pilar Carrizo Matilla
10.08.1951	Sor Francisca
20.03.1952	Natividad Cano Lozano
01.04.1952- 10.08.1952	Ángela Palomino Pérez
20.08.1952	Francisca Villegas
01.09.1952- 01.01.1953	Ángela Palomino Pérez
10.01.1953	Angélica Moreno Alba
20.01.1953- 20.10.1953	Ángela Palomino Pérez
20.10.1953- 01.11.1953	Angélica Moreno Alba (superiora accidental)
10.11.1953- 20.08.1954	Querubina Ortiz
01.09.1954- 31.10.1955	Ángela Palomino Pérez

D'altra banda, a la presó de Dones de Barcelona, com a la resta de les presons provisionals, actuava també un òrgan de poder anomenat la **Junta de Disciplina**, que a partir de l'any 1948 va rebre el nom de Junta de Règim i Administració. Hi exercien els càrrecs presidits pel director, el capellà, el mestre, el metge i la superiora de la comunitat de religioses, els òrgans de

poder unipersonal els quals dirigien i tenien la funció d'organitzar la vida quotidiana a la presó així com impartir classes o impartir missa.

Un altre òrgan de poder era el **Director** el qual representava el poder públic dins de la Presó de Dones i estava obligat a *“cumplir y hacer cumplir las leyes, reglamentos y demás disposiciones en vigor relacionadas con el Servicio de su competencia”* i era el responsable de la disciplina general de la presó i del seu bon funcionament en tots els aspectes. Les seves obligacions eren molt diverses però estaven clarament definides per la normativa vigent i abraçaven des de les relacions amb l'exterior fins al control i l'exercici de la seva autoritat a l'interior de l'establiment.

A la presó de dones el Director, com a màxima autoritat, era l'interlocutor amb l'exterior (per tant, qui es comunicava amb autoritats, organismes i centres oficials i amb qualsevol persona que tingués relació amb la presó); signava la documentació generada per l'establiment penitenciari (certificacions, informes i altres documents), distribuïa i organitzava els serveis, i s'encarregava de *“regular el régimen y vigorizar la disciplina, manteniéndola de un modo inquebrantable entre funcionarios y reclusos”*.

Segons l'encalçament del llibre d'actes, des que van començar els primers ingressos de preses a la Presó de Dones Les Corts franquista (el vint-i-nou de gener) el càrrec de Director l'havia exercit el que també havia exercit el de totes les presons de Barcelona i Catalunya, Isidro Castellón López, el principal organitzador de l'univers carcerari català durant la primera postguerra.

Al maig del 1939 Castellón, va passar de dirigir totes les responsabilitats amb major càrrec, com la direcció de La Model, per a delegar la funció de Director de Les Corts en Herminio García-Ocaña i la de l'administradora en Sor Felipa García Sánchez, Mare Superiora de les Filles de la Caritat.

Respecte a l'àmbit intern de Les Corts, el poder efectiu de la presó en forma de control i gestió diària de la mateixa recau sobre les monges dirigides per la Mare Superiora, abans que el Director o les funcionàries. Elles eren les encarregades de l'administració, la vigilància i la disciplina de les recluses, així com del funcionament de la infermeria, l'escola i la capella (amb la col·laboració

del capellà). A més a més, s'ocupaven de tot el que estava relacionat amb la granja i l'hort, des de la producció fins a la venda dels productes, i de l'economat, que era el que abastia també al personal del centre.

Herminio García-Ocaña i Sor Felipa van ser substituïts abans del setembre del 1941, data en la qual va finalitzar el llibre d'actes de la Junta de Disciplina. Va ser al nou de setembre del 1940 quan l'Àngel López Sáiz va assumir la direcció del centre i la presidència de la Junta. A la sessió del deu d'Octubre, una substituta provisional de Sor Felipa va llegir un escrit de les Filles de la Caritat, defensant-se de les acusacions que van ser destinades pel "Centre Directiu".

Aquestes acusacions, no massa explícites, van ser greus. Una es referia als preus altíssims dels productes de l'economat (es venia bastant car com ja hem dit anteriorment) i l'altra a una curiosa iniciativa que es va dur a terme per Sor Felipa. Sembla ser que Sor Felipa havia decidit la venda d'un determinat nombre de llits (que eren de la presó) a recluses malaltes que dormien en el sòl, com totes les preses que no estaven a la infermeria.

El nou Director va actuar prohibint la venda de llits, encara que fos a un preu molt alt, i establint nous procediments per a la venda dels productes de l'economat a les preses, com la utilització de tiquets en lloc de diners. A més a més, López Sáiz va imposar una sèrie de mesures que garantien que els preus de la venda de l'economat fossin sempre inferiors als del mercat lliure.

El nou Director semblava decidit a corregir una sèrie de buits adquirits, ja que en aquella mateixa sessió va proposar i es va acordar a la Junta l'obertura d'un llibre de novetats on es corregien tot tipus de incidències, des de càstigs a recluses fins a avaries de béns, passant per defuncions de preses o incidències en el ranxo.

Evidentment els Directors de la presó van anar canviant amb el temps. Per falta de documentació no podem dir res sobre els altres directors, però, no obstant això, tenim un llistat dels directors que van passar per la presó i durant quin període:

Directors de la Presó de Dones de Barcelona sota el franquisme	
Període	Direcció
26.01.1939-10.05.1939	Isidro Castellón López (inspector de les presons de Catalunya i director de totes les presons de Barcelona)
10.05.1939 – 09.09.1940	Isidro Castellón López (inspector de les presons de Catalunya i director de totes les presons de Barcelona) Herminio García Ocaña (director accidental)
09.09.1940	Ángel López Saiz (director)
16.02.1942	Eduardo Méndez Barceló (director)
08.03.1944	Direcció a mans d'una dona
03.04.1944	José García del Busto y del Alcázar
23.09.1944 23.09.1944 – 13.11.1944	Jose García del Busto y del Alcázar (director) M ^a . Luisa Contesti McDonald (directora adjunta)
24.09.1949	Fernando Huerta Moral
10.03.1950 – 31.10.1955 10,20.11.1951; 10.01.1953; 10.06.1953	Hipólito Castelló Berenguer Francisco Año Ferrus (director accidental)

D'altra banda molt proper al Director estava la figura del **subdirector-administrador**. Aquest tenia una doble missió ja que era considerat el segon cap de l'establiment penitenciari que estava obligat a substituir al Director en cas de malaltia, absència o vacant, assumint totes les atribucions i deures que li corresponien. Així, doncs, les seves funcions restaven delimitades i tenia al seu càrrec *“todos los Servicios de Administración y los de las oficinas generales de la prisión”*. Com a segon cap de la presó havia d'actuar en tots els serveis que afectaven la disciplina general i era també l'administrador caixer de l'economat. Entre les seves atribucions destacava l'organització i direcció del

servei “*en oficina de Régimen, haciendo llevar con exactitud y claridad los libros, registros y lógicamente, los expedientes personales de las reclusas*”. Havia de rubricar i expedir totes les certificacions generades per la burocràcia administrativa de l'establiment, atendre totes les peticions de dades, estadístiques o de qualsevol altre tipus, sol·licitades per les instàncies superiors. Estava obligat a assistir a totes les reunions de la Junta de Disciplina o de la Junta de Règim i Administració, de les quals actuava com a secretari i estenia les actes de les sessions sense permetre que cap reclusa s'assabentés del seu contingut. Era també de la seva competència portar la comptabilitat de l'establiment, ocupar-se dels cobraments i pagaments, elaborar els pressupostos, i tenir cura de la conservació de l'edifici.

Un altre òrgan de poder era el **capellà**, que era la persona encarregada del règim moral i religiós de la presó i havia de complir la seva missió d'acord amb el règim i la disciplina de l'establiment.

A la Presó de Dones, el capellà coneixia personalment les recluses i estava assabentat de les seves circumstàncies personals familiars, especialment de la seva situació respecte a la religió; si havien estat batejades, si estaven o no casades, si el matrimoni era canònic o civil, si eren mares i si els seus fills estaven o no legalitzats i de les seves necessitats espirituals. Estava obligat a enregistrar totes aquestes informacions en un fitxer com si fos un registre parroquial.

El capellà a més, va ser el responsable de la posada en marxa de la catequesi, que va quedar sota la seva direcció. També vigilava tot allò relacionat amb la biblioteca de l'establiment perquè no hi hagués cap llibre que ataqués en contra de l'ensenyament dogmàtic o de la moral de l'església ni ensenyés a les preses res en contra de la fe i dels bons costums.

Dels capellans en coneixem també els noms que van passar per la Presó de Dones de les Corts durant l'època franquista tal i com podeu observar a la taula següent.

Capellans de la Presó de Dones de Barcelona sota el règim franquista

Període	Capellà
10.05.1939 – 20.09.1941	Eliseu Cots Carbonell
17.06.1944	Narcís Casanovas Pujol
10.01.1950- 20.12.1951	Narcís Casanovas Pujol
20.12.1951 – 10.02.1952	Bienvenido Lahoz Lainez
10.02.1952- 20.05.1952	Valentí Santamaria Clapers
01.06.1952- 01.11.1952	Climent Villarrasa Farrús
10.11.1952- 10.08.1954	Ángel Millán Serrano
20.08.1954 – 31.10.1955	Manuel Gargallo Sancho (capellà accidental)
31.10.1955	Francesc Reñé (substitut de Manuel Gargallo)

A més, hi havia la figura amb poder del **metge** del qual depenien els serveis sanitaris de la Presó de Dones. Era una figura cabdal a l'establiment i hi va exercir una doble funció. D'una banda prestava els serveis propis de la seva professió, és a dir, exercia com a metge i d'altra banda, havia d'ocupar-se de la inspecció i la higiene de les dependències i instal·lacions del centre penitenciari. Tot i així, fonamentalment s'encarregava de l'assistència facultativa de les recluses i dels seus fills, en cas que els tinguessin amb elles a l'establiment.

Un altre òrgan de poder era el **mestre** el qual es feia responsable de la formació literària, cultural, artística, i de l'educació de la població reclusa així com inculcar bones formes socials i hàbits de neteja i higiene, als quals també havien de sotmetre's els funcionaris de la presó. També havia d'organitzar i dirigir l'ensenyament en el si de l'establiment, d'acord amb la normativa vigent i amb el Director, de qui rebia orientacions per a l'exercici de la seva tasca. A més, estava obligat a portar el control de l'assistència, conducta i evolució de cada estudiant, nivells d'instrucció i d'educació social, entre d'altres aspectes i

s'havia d'ocupar de l'elaboració de l'horari d'assistència a l'escola de la població reclusa, amb el vistiplau de la Direcció, i de la Junta de Disciplina i del Règim, i de l'Administració.

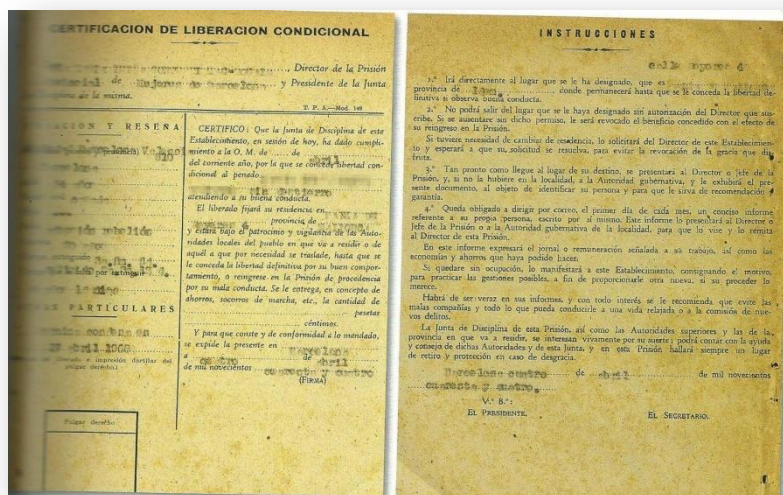

3. HISTÒRIA DE LES RECLUSES

3.1 Quines causes determinaven que romanguessin recluses les presoneres?

Durant el franquisme, moltes eren les causes que van portar les dones a la presó de les Corts però cal dir que dels delictes que consten que van cometre un total de 2.133 dones que van acabar a la presó, d'un total de 3.874 que com a mínim van passar entre el 1939 i 1955 hi ha aproximadament 1.739 dones de les quals no es coneix el delicte ja que no consta a cap lloc. A més, fixant-nos en molts dels "delictes" que feien les dones suposadament no eren més que excuses per sotmetre el bàndol republicà al control absolut ficant-los a les presons. Tot i així, podem classificar els delictes en 8 tipus;

-Delictes polítics: Els quals van ser els més nombrosos ja que 1.215 dones van ser recloses per delictes d'aquest tipus. Així doncs els delictes polítics més freqüents eren l'auxili a la rebel·lió, la rebel·lió militar i l'adhesió a la rebel·lió militar.

Certificació de llibertat condicional, expedida l'abril de 1944, per una reclusa que va ser condemnada a 30 anys pel delicte d'adhesió a la rebel·lió.

FECHAS			VICISITUDES
Dia	MES	Año	
7	April	1939	Por una instrucción de capt. de la...
14	May	1939	Por una instrucción de la titular a...
6	April	1939	Por una instrucción de la titular a...
30	April	1939	Por una instrucción de la titular a...
18	May	1939	Por una instrucción de la titular a...

Expedient personal d'una reclusa acusada l'any 1957, pel delict d' "exiliada política".

TOMAS DEPENA ESPINOSA, SECRETARIO DE CAUSAS DEL JUZGADO MILITAR ESPECIAL DE LIQUIDACIONES Y DEL QUE ES JUEZ EL ALFONSO H. DEL CUERPO JURIDICO JOSE MARIA GUILLERA VALLHONRAT.

C E R T I F I C O: Que en el Sumarísimo de Urgencia seguido por el delito de rebelion militar, contra los procesados que se continúan se citan se dictó sentencia por el Consejo de Guerra Permanente nº 1 de Cataluña, la cual fué aprobada por el Ilmo. Sr. Auditor de Guerra y de la cual se copia literalmente el encabezamiento y parte dispositiva que dice:

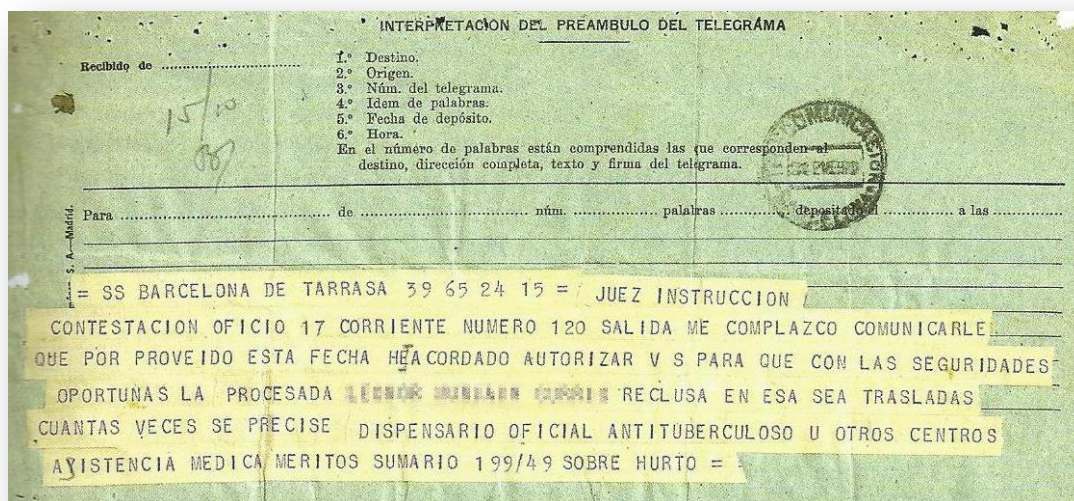
"En la Plaza de Barcelona a veintinueve de marzo de mil novecientos treinta y nueve. Tercer Año Triunfal. Reunido el Consejo de Guerra Permanente nº 1 de Cataluña, para ver y fallar las causas acumuladas seguidas por el procedimiento sumarísimo de urgencia contra los procesados... por el supuesto delito de rebelion militar. Hecha cuenta de las actuaciones y oídas la acusacion fiscal y la defensa. EMITAMOS que debemos condenar y condenamos a los procesados... a la pena de MUERTE; a los tambien procesados... y ROSALIA ALSINA BERENGUER, a la pena de RECLUSION PERPETUA; y el otro procesado... con los accesorias correspondientes y siendoles declarados los condenados a penas privativas de libertad, de la totalidad de la prision preventiva sufrienda. He cuenta de las responsabilidades civiles. Se dará cumplimiento a lo que dispone la presente Ley de Responsabilidades Politicas de 9 de Febrero del corriente año. Así por esta nuestra sentencia lo pronunciamos mandamos y firmamos. LUIS DE VICENTE y cuatro mes de ilegibles, todas ellas rubricadas."

Por orden y con el visto Bueno de S.S. expido el presente en la Plaza de Barcelona a veintinueve de Abril de mil novecientos treinta y nueve. Año de la Victoria.

Yo Soy el JUEZ INSTRUCTOR

Còpia del resum d'una sentència emesa pel Consell de Guerra Permanent nº 1 de Catalunya pel delict de rebel·lió militar, l'abril de 1939.

-Delictes contra la propietat: Van ser els segons més freqüents amb un nombre de 522 recluses en total. Els delictes contra la propietat més reiterats eren el robatori, el **furt**³, l'apropiació indeguda i l'estafa. Vista la societat en la qual estaven era evident que es cometessin molts delictes contra la propietat ja que la fam que molts passaven per la falta de diners, portava la gent a cometre robatoris, furts o apropiar-se de llocs que eren privats.

Telegrama que autoriza el trasllat al dispensari antituberculós d'una reclusa ingressada pel delictes de furt.

-Delictes contra la vida i les persones: Estan en la tercera posició quant als tipus de delictes de les recluses, sent així un total de 205 recluses. D'aquests delictes, els més abundants eren l'avortament i l'abandonament d'infants.

³ És un delictes que implicava l'apropiació de béns sense necessitat d'utilitzar la violència i sense intimidació de les víctimes.

Prisión Celular de Barcelona

EXPEDIENTE PROCESAL de Prisionera 160/58
conocido por

Natural de Barcelona Provincia de Barcelona
Vecino de Barcelona Provincia de Barcelona
Hijo de la guerra y de la guerra
Edad 34 Profesión sin Religión Católica
Instrucción sin Hijos dos Varones dos Hembras sin
Estado soltera Ingresado por causa
Categoría 1ª Domicilio Calle de San Juan de la Salle

ENTRADA SERIAS PARTICULARES SALIDA
FORMULA DACTILAR remida pida
CAUSA

Número de Sumario	Año	Juzgado	Delito	Fecha en que se decretó la entrada	Fecha de la libertad
160	58	Nº 15	Aborto	14.5.58	

B-53

FECHAS				VICISITUDES	
Día	Mes	Año			
14	13	Mayo	1958	Ingresó en esta prisión procedente de libertad	
				entregado por F. A.	
				en concepto de <u>juicio</u>	a disposición de <u>Juzg. Instrucción Nº 15 de mandamiento de auto, que se emite en mérito del Sumario 160/58 sobre aborto - se se cuant y se como recibo.</u>

V. S. el Director [Firma] Confirma [Firma]

Expedient personal d'una reclusa ingressada a la Presó Cel·lular de Barcelona l'any 1958 pel delictes d'avortament.

-Delictes contra la moral: Van passar per la presó 50 recluses acusades d'aquest tipus de delictes. Bàsicament, eren recloses per actes com escàndols públics i prostitució entre d'altres.

Remito a V.S. certificación de la sentencia y liquidación de condena de la penada [Redacted] en meritos de causa del Juzgado Dos sumario 435, rollo 0369 año 1951, sobre atentado y escandalo publico, rogándole se sirva acusar recibo.

Dios guarde a V.S. muchos años.
Barcelona 12 Julio 1954

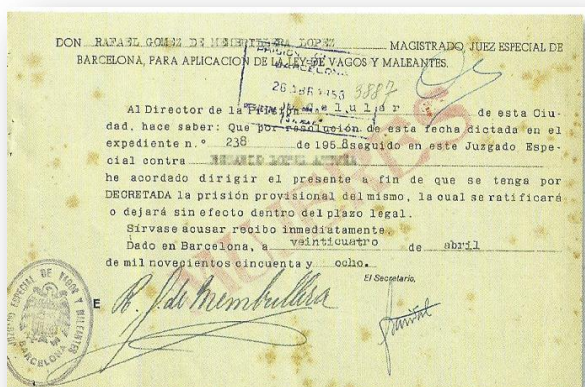
[Firma]

Sr. Director de la Prision de MUJERES

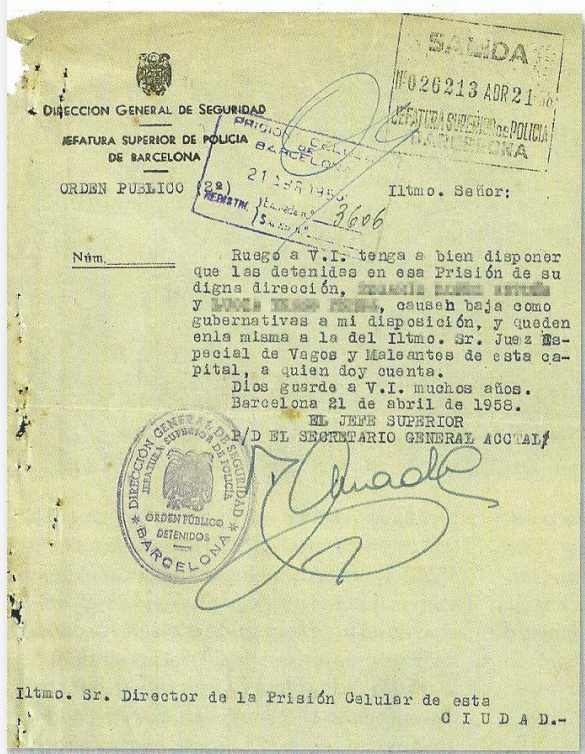
Certificació de sentència i liquidació de condemna d'una reclusa acusada, l'any 1954, d'atemptat i escàndol públic.

-Delictes econòmics: En un grau menor, van haver 47 recluses per delictes econòmics com la defraudació i delictes monetaris, la falsedat i el contraban. Per aquest tipus de delictes, el 30 de setembre del 1940 es va promulgar la Llei de creació de la Fiscalia Superior de Taxes la qual duia un control més rigorós de les taxes i, a més, dificultava la venda clandestina i el contraban.

-Delictes antisocials: Amb un total de 32 recluses per aquest tipus de delictes. D'aquests delictes molts eren per escàndol públic i per "vagos y maleantes" que eren persones denominades així perquè eren homosexuals o perquè no complien els requisits que el Règim franquista dictava.

Comunicació al Director de la Presó Cel·lular de Barcelona del magistrat, jutge especial de Barcelona per l'aplicació de "vagos y maleantes", de la resolució de presó provisional d'una reclusa.

Ofici del cap superior de policia de Barcelona adreçat al director de la presó Cel·lular de Barcelona demanant que causin baixa com a governatives unes recluses i restin a la presó a disposició del jutge especial de "vagos y maleantes" de la ciutat.

-Altres delictes: D'aquests tipus de delictes, només de 8 recluses se'n té constància que van ser el detonant de la seva reclusió a la presó.

En tenim constància d'uns casos en concret d'aquests tipus de delictes que van directament vinculats amb els suposats "delictes" pels quals moltes dones van arribar a la presó sense realment haver fet res només per simples acusacions:

✚ **Cas de Justa Goicoechea:** ⁴No va ser detinguda en els primers moments però algunes veïnes van protestar perquè no havia estat empresonada acusant-la de: «*perseguidora de las mujeres de derechas*». Tot i així, els fiscals no van trobar cap acusació forta però igualment va ser enviada a la Presó de Dones de Les Corts: «*por su relación con los elementos rojos*» des de novembre del 1939 fins al març de 1942 i no va sortir-ne pas lliure del tot.

✚ **Margarida Artigas:** ⁵Va ser empresonada als 73 anys d'edat acusada de: «*ser madre del alcalde rojo*» que realment sí que era mare de l'alcalde de Manresa, Joan Marcet però, realment és una acusació prou contundent el tenir un familiar "rojo" per tancar-la a la presó i tot el que això comporta?

✚ **Caterina Casas i Maymó:** ⁶Va ser acusada per un veí catòlic (ella era laica) d'haver assassinat al cunyat de Casas, el monjo de Montserrat anomenat Francesc Sánchez i Soler. Evidentment és una altra mostra de com una mera acusació d'una persona contrària a la seva ideologia porta a la presó a una dona i, a més, aquesta acusació mai va aparèixer en cap informe. Així, doncs, se li va condemnar a 12 anys i un dia de presó per «*auxilio a la Rebelión*», per militant d'ERC i UGT, per muntar escoles laiques (gran part de la població era creient, per tant, per ells era un motiu suficient de condemna) i per mantenir bones relacions amb els «*elementos*

---

⁴ Podeu trobar la seva bibliografia als Annexos a l'apartat : Bibliografia de dones recloses a la presó de dones de les Corts de Barcelona.

⁵ Ibídem.

⁶ Ibídem.

rojos». Així doncs, va ser empresonada a les Corts i es va dur a terme una requisada de les coses que tenia a la seva llar com mobles, roba i joies.

✚ **Magdalena Moya i Montseny:**⁷ Va ser acusada de: *«Mujer de muy mala conducta, se hallaba afiliada a Esquerra Republicana de Catalunya, desde el advenimiento de la República, se le ve durante el dominio rojo constantemente armada al igual que lo había hecho durante la revolución separatista del año 34»*. Per aquestes raons tan poc contundents amb una falta greu de problema de fons, va ser empresonada a la Presó de Dones de Les Corts i poc després al 1939 va ser afusellada al Camp de la Bota.

Cal afegir que moltes de les recluses a l'apartat de delictes només posava arrest evidenciant encara més com el Règim manipulava la informació i manipulava els actes que duïen a terme empresonant les dones contràries al seu bàndol ja sigui per conductes o bé ideologies.

3.2 Quines causes determinaven la llibertat condicional de les recluses?

Que una dona entrés a la presó n'era feina fàcil, però sortir-ne portava molt de temps i a més, aquesta llibertat era condicional.

*“Yo entiendo que hay, en el caso presente de España, dos tipos de delincuentes; los que llamaríamos criminales empedernidos, sin posible redención dentro del orden humano, y los capaces de sincero arrepentimiento, los redimibles, los adaptables a la vida social del patriotismo. En cuanto a los primeros, no deben retornar a la sociedad; que expíen sus culpas alejados de ella, como acontece en todo el mundo con esa clase de criminales. Respecto de los segundos, es obligación nuestra disponer las cosas de suerte que hagamos posible su redención. ¿Cómo? Por medio del trabajo.”*⁸

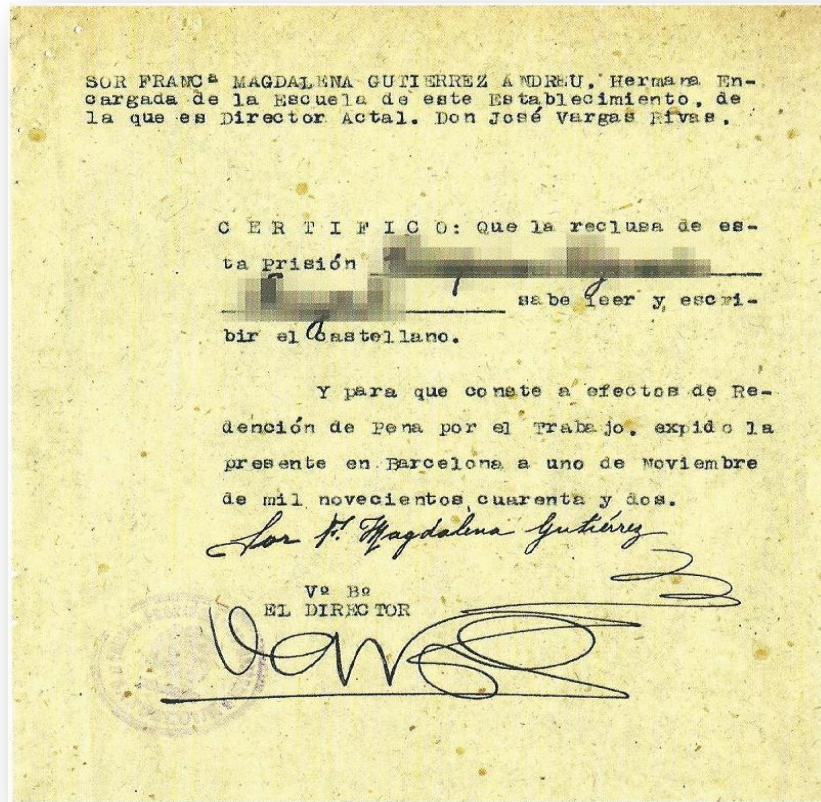
El mecanisme per accedir a aquesta llibertat condicional estava reglamentat i consistia primerament en accedir a la “redempció de penes pel treball” que

---

⁷ Ibídem.

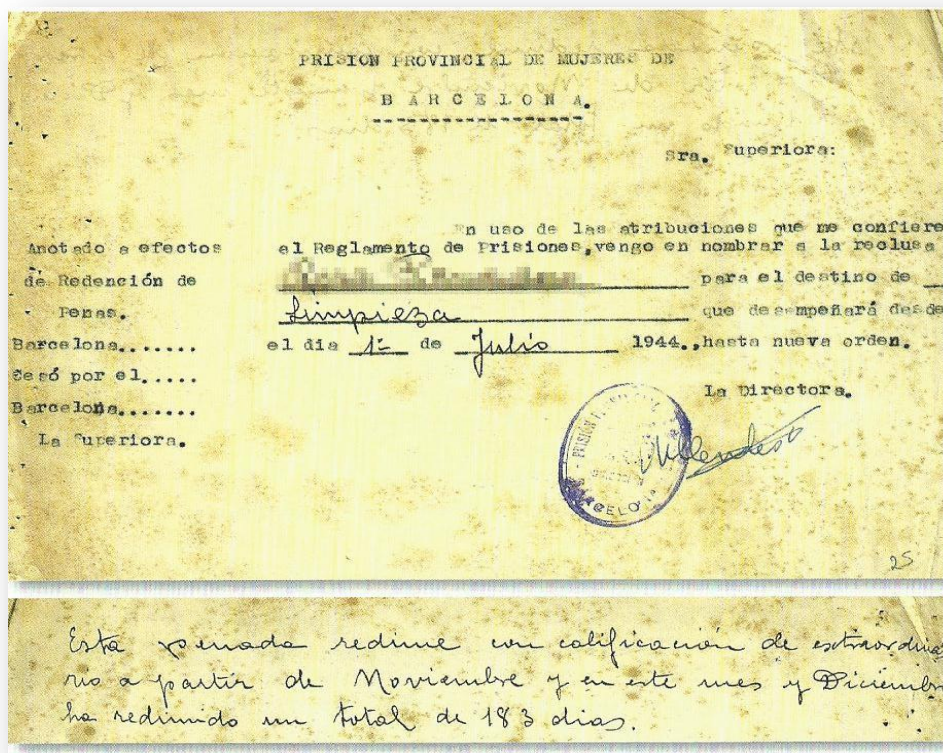
⁸ Discurs del periodista Manuel Aznar al 1939 sobre la redempció de penes pel treball.

consistia en treballar dins la presó per exemple a la cuina, a l'hort o accedint al que s'anomenava "redención intelectual", és a dir, alfabetitzar-se. Si et dedicaves a algun treball esmentat anteriorment, cada dos dies treballant et reduïen pena a la presó creant així només les persones amb condemnes lleus i gairebé analfabetes, la possibilitat de sortir abans de la presó.

Certificació de la germana encarregada de l'escola sobre el coneixement del castellà d'una reclusa a efectes de redempció de pena.

Nomenament d'una reclusa per la destinació de "neteja". Al revers del document s'especifica el temps que ja ha redimit.

Per aconseguir sortir de la presó no només es tenia present el treball realitzat, sinó també els informes favorables fets per metges, mestres, capellans o la Mare Superiora. En el cas que totes les autoritats fessin un informe positiu, tot seguit es procedia a demanar la sol·licitud de llibertat condicional enviant-la al Patronat Central de Redempció de Penes pel Treball i aquest examinava i qualificava els expedients de llibertat condicional.

Si aquest Patronat dictaminava a favor de la llibertat condicional, la reclusa podia sortir de la presó, no lliure del tot ja que estava condicionada a sotmetre's encara un temps a alguna ordre de la presó com per exemple estar desterrada durant 3 anys i un cop complerta aquesta ordre es procedia a la llibertat absoluta de la reclusa.

Tot i així, el Patronat moltes vegades dictaminava en contra dels informes: *“se deniega la libertad condicional de cuatro penadas (...) por tener malos informes de las Autoridades del Pueblo de su última residencia”*⁹.

Una altra causa que podia frenar aquest camí a la llibertat condicional d'una reclusa era perquè segons el Patronat aquesta no complia les condicions exigides com, per exemple, li va passar a Maria Arreguí Santamaría a la qual no van deixar sortir amb llibertat condicional per: *“no tener todavía la persona que ha de garantizarle trabajo en su vida de liberada”*¹⁰. Evidentment si la reclusa en aquest temps de procediment per a la llibertat condicional era sancionada per algun motiu dins la presó, no assolía la llibertat condicional ja que com a càstig podien treure-li tot el temps que havia estat treballant per redimir la condemna.

Ja a partir de juny del 1940 van augmentar el nombre de propostes per assolir la llibertat condicional a les recluses, fenomen provocat pel fet que hi havia massa gent a la presó però, tot i així, seguien la mecànica anterior. A més, aquest augment de propostes per a la llibertat condicional es va accelerar encara més amb el Decret del primer d'abril del 1941¹¹ arribant al dia 20 del mateix mes a 37 propostes per a la llibertat condicional.

Així doncs, aquesta “pressa” que tenia el Nou Estat per reduir la gent de les presons va comportar a la presó de Dones de les Corts (com a altres) un millor “habitatge” el qual encara no els era rentable per a moltes de les recluses allà condemnades...

---

⁹ Escrit de la sessió de la Junta de Disciplina del 10 d'agost de 1940

¹⁰ Paraules que va dictaminar el director el dia 20 de febrer de 1940.

¹¹ Decret que concedia la llibertat condicional a penats de “fins a 12 anys”.

Aquest decret va anar acompanyat d'un altre que donava la llibertat condicional a aquelles recluses que s'havien proposat reduir la seva condemna tot i no haver estat aprovada.

3.3 La vida quotidiana de les recluses a les instal·lacions de la presó.

Com que era una presó amb una capacitat d'un total de 150 recluses, les instal·lacions en un primer moment no van ser gaire àmplies. Pel que fa a les recluses dins la presó van dur diferents horaris. Al principi, compraven amb un horari establert l'1 de març del 1950 on no s'especificava molt el que havien de fer les recluses però tot i així, estava adaptat a la durada de la llum solar.

Quadre 84. Horari establert des de l'1 de març del 1950.

	Hora	Activitat
Matí	7:30	Diana
	8:00	Esmorzar
	8:30	Recompte
	10:00	Escola
	12:00	Primer àpat
Tarda	2:30	Escola
Vespre	6:30	Segon àpat
	7:30	Recompte
Nit	9:30	Silenci

A partir del 10 de maig del 1950 es va aprovar un altre horari molt més especificat i la planificació es tancava amb l'expressió «*las comidas y los biberones de los niños a las horas acostumbradas o señaladas por el médico*».

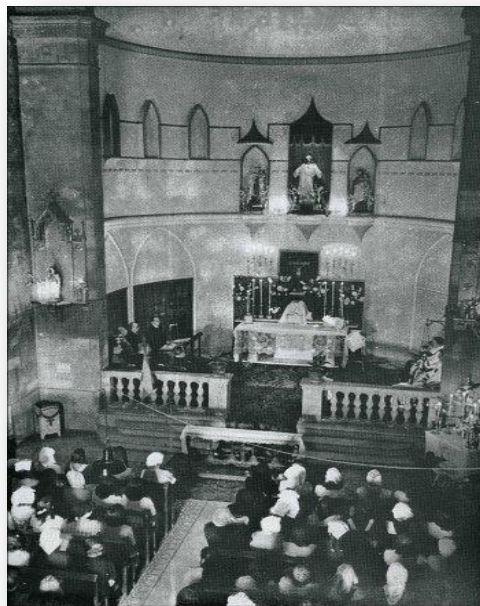
Quadre 85. Horari d'estiu establert des del 10 de maig del 1950.			
Jornada		Hora	Activitat
Ordinària	Matí	7:15	Diana
		7:30	Pregària i recompte
		8:15-8:30	Higiene personal i dutxes
		8:30-9:30	Neteja de dormitoris, patis, etc.
		9:30-12:00	Relleu
			Tallers
			Hort
			Granja
			Escola
		10:00-11:30	Cures
	Migdia tarda	12:00	Reconeixement
		12:30	Extracció del racionament
		13:00-13:30	Primer àpat
		13:30-15:30	Migdiada
	Tarda vespre	15:30- 19:00	Tallers
			Granja
Hort			
Escola			
19:30		Lectura i sopar	
	20:00	Recompte	
Dominical	Matí	9:00	Missa
	Vespre	20:30	Pregària
	Nit	21:30	Silenci

Aquest horari, a diferència de l'anterior aprovat al març no es tenia en compte el temps destinat a l'esmorzar però, a l'estiu concretament al mes de juliol es va modificar ja que el Director de la presó va veure que les recluses no rendien tant per la falta de l'esmorzar i per les temperatures assolides arribant a un horari en el qual començaven la seva tasca a les set i mitja del matí fins a les deu i mitja i després de quatre de la tarda fins a les sis.

Veient aquests canvis d'horaris, afirmem que van anar canviant-los depenent de l'estació en què es trobessin ja que a l'octubre de 1950 es va establir un altre horari. Així, doncs, entre els anys 1951 i 1955 es van anar canviant els horaris tenint en compte les estacions de l'any, per exemple, entre els horaris d'hivern i d'estiu hi havia diferències com la migdiada durant l'estiu i l'escurçament d'una hora del temps destinat als tallers, granja, hort i escola durant l'hivern.

Pel que fa a les instal·lacions de la presó, comptava amb una **capella**, la qual era fonamental en aquell recinte de la presó. Segons diverses fonts, la Capella-Església es trobava en unes condicions molt deteriorades, fet que va portar a què s'iniciessin treballs de reparació per part de les recluses. Era evident tanta

insistència en reparar-la ja que el Règim franquista s'havia proposat quasi evangelitzar els establiments penitenciaris creant, doncs, el Reglament de Presons l'any 1948 on hi havia fixades les pautes que havien de seguir: «*Todos los domingos y días de precepto se dirá la misa en la Capilla de cada Establecimiento*» i llavors, tots els de la presó havien d'assistir a missa, fins i tot, els que vigilaven les recluses i, evidentment, aquestes tenien l'obligació absoluta d'assistir-hi generant així un catolicisme i un adoctrinament en la religió que tant abraçava el franquisme assegurant-lo així a totes les presons.

Les recluses escoltant la missa amb motiu de la celebració de la festa de la Mercè.

A les recluses, el fet d'assistir a missa no els feia gaire el pes ja que eren obligades a cantar cançons franquistes com, per exemple, *Cara al Sol* i elles, republicanes totes, no volien participar per res en el Règim franquista. És per això, que algunes vegades hi havia dones que feien veure que estaven cantant o, d'altres que deien de cop i volta, «*¡viva la República!*» que, evidentment, els queia algun tipus de sanció si eren escoltades.

També comptava amb una **escola** existent des del mes de juliol del 1939 a la qual les recluses tenien també una assistència obligatòria. El Reglament de Presons de l'any 1948 estableix «*en todas las Prisiones Centrales y Provinciales y en las Especiales y de Partido, que por la condición y número de reclusos*

que albergue, lo estimará conveniente el Centro Directivo, habrá una Escuela para la educación y instrucción de los reclusos» volent així transformar la població reclusa en persones cultes, honorades i patriòtiques i, per aquesta raó, es van crear unes zones on es feien “tallers de costura” i es van crear tres assignatures: la religiosa que estava a càrrec del capellà de la presó, la cultural que la portava un mestre i la de capacitació professional que aquestes seguint el model franquista tractaven d’ensenyar a la dona a fer les feines de casa (cosir, artesanía, cuinar...). En aquest cas, a l’escola es combatia l’analfabetisme, podien redimir les condemnes, és a dir, escorçar l’estada a la presó. i a més guanyar diners intercanviant les peces de costura, que havien estat fent i havien après gràcies a l’escola, amb els familiars de l’exterior. Aquests venien les peces confeccionades i els diners se’ls passaven perquè les recluses els poguessin emprar en pagar els productes que venien a l’economat¹².

Quadre 95. Horari lectiu de l’escola aprovat el 20 de novembre del 1950.

Hora	Activitat
Matí	Classe
10 a 1	
Tarda	Classe
5 a 6	

Horari lectiu de l’escola aprovat el 20 de novembre del 1950.

¹² Podeu trobar què era a la pàgina 42.

Recluses en un taller de costura.

Vinculada amb la funció de l'escola, existia una **biblioteca**, oberta el 10 d'octubre del 1940. Aquesta tan sols tenia llibres autoritzats pel Patronat Central, és a dir, llibres que insten a seguir el model de dona del franquisme.

D'altra banda, també comptava amb instal·lacions sanitàries tals com una **infermeria** i una **farmàcia**. Una de les infermeries de la Presó de Dones de les Corts fou creada el 1939 on hi figura que hi havia moltes recluses infeccioses, a causa de les condicions d'higiene i d'alimentació (més endavant en farem una referència més àmplia) que hi havia a la presó que portaven moltes malalties. En aquest sentit, les infermeries era l'únic lloc on hi havia llits i només podien acudir sota un permís i no en sortien fins que els metges no ho diguessin.

Pel que fa al servei farmacèutic, el duien metges i religioses les quals van poder crear una espècie de farmaciola en condicions per fer més eficaç la curació de les recluses tenint a l'abast el que necessitessin.

Cal saber que per a les presons no era pas bo que les recluses morissin ja que generava a la presó mala fama. Moltes dones van morir dins les Corts, però no vam trobar cap expedient que posés que alguna dona hagués mort allà.

Jenny Kher, una jueva alemanya que anava a ser entregada als alemanys al desembre de 1942, per evitar la seva deportació cap als camps d'extermini va decidir suïcidar-se penjant-se del coll a la seva "habitació" de la Presó de Dones de Les Corts de Barcelona i com no n'és d'estranyar, els dirigents de la presó de dones de les Corts van fer tot el possible perquè no es conegués aquell suïcidi.

L'edifici disposava també d'una **cuina** que tal com deia el Reglament de Presons de l'any 1948: *«el servicio de cocina comprende en la vigilancia especial de los locales asignados, con todas las obligaciones anexas y además el cuidado de que los cocineros hagan su labor con diligencia y aseo»*. Tot i tenir un servei de cuina, tal i com apunta Maria Salvo, una condemnada a 30 anys a la presó de les Corts; *“Acabada la guerra en España no había comida, así que en las cárceles menos.”* Tot i així, es mantenien gràcies al treball de les recluses a l'hort aprofitant les collites i també gràcies al menjar que moltes famílies proporcionaven a les recluses des **de fora**.¹³

Com és el cas de la presó de Dones de Les Corts de Barcelona, l'encarregada de la cuina era la comunitat de religioses la qual servia i assignava a cadascú la porció de menjar que volien. Com apunta Soledad Real en una de les seves entrevistes: *“tot ho cuinaven sense oli i sense res però arribava el moment de pujar-lo a les habitacions i agafaven pebre vermell i oli i ho refregien una mica (...) per servir-te'n remenaven de baix quan treien i no te'n queia ni una gota d'aquell pebre ni d'aquell oli i que n'era una enganyifa (...) ;no es que te dan el caso 14! Y ahora ya te traen el 12! (...) eren casos numerats segons el tamany o el que et donaven”*

Així doncs podem afirmar que hi havia una gran escassetat d'aliments per a les recluses quedant-se'l majoritàriament tot les monges.

---

¹³ Vegeu l'apartat : Comunicació amb l'exterior de la pàgina 47.

Davant d'aquesta situació, moltes recluses, en tenim constància que una d'elles va ser Soledad Real, es van plantar i van estar uns dies sense menjar per demanar millores en l'alimentació i, com ja havíem dit anteriorment, als dirigents de la Presó no els interessava que morissin ja que creaven així mala fama i, per això, eren obligades a menjar tots els àpats.

Com a curiositat, segons algunes fonts vàlides, hem trobat menús de les racions diàries per a les recluses que no coincideixen amb el que les pròpies recluses expliquen sobre el menjar. Un exemple seria el següent ja que com podem observar, es veu una alimentació bastant equilibrada que suposadament les recluses duien.

Quadre 88. Ració diària per reclusa.	
Àpats	Ingredients per persona
Esmorzar	Pa, 100 grams Cafè torrat, 5 grams Llet natural, 100 grams ⁶³⁸ Sucre, 15 grams
Dinar	Patates, 150 grams Llegums, 90 grams Arròs o fideus, 25 grams Carn o bacallà, 25 grams Llard o oli, 20 grams Verdura, 50 grams
Sopar	Patates, 250 grams Llegums, 50 grams Carn o bacallà, 15 grams Llard o oli, 20 grams Verdura, 50 grams

Ració diària per reclusa.

En canvi, també hem trobat que si que consta que escassejaven alguns condiments i els que posaven no eren suficients per a totes les recluses.

Quadre 90. Condiments establerts per als àpats de les recluses.	
Condiments	Quantitat per cada 10 persones
Alls	Sense excedir les dues cabeces
Cebes	100 grams
Sal	
Pebre vermell	30 grams
Espècies	

Condiments establerts per als àpats de les recluses.

I per últim, hem trobat que segons algunes fonts el menú canviava si era un dia festiu com podem observar al següent quadre.

Capítol	Contingut
Primer	Ensalada amb ous, sardines en oli, olives, tomàquets en vinagre, escaroles i maionesa
Segon	Sopa amb els menuts dels galls dindis, colls i potes, carn i cansalada
Tercer	Calamars amb la tinta i patates a l'anglesa
Quart	Escaldums de gall dindi i patates fregides
Cinquè	Tres mandarines, orelletes ("pestiños") en abundància i 60 g de torrons
Sisè	Vi, un cinquè de litre

*Menú extraordinari del sopar de la nit de Nadal del 1950.*¹⁴

En relació al menjar, també existia el que s'anomenava **l'economat** des del mes d'octubre del 1939. La funció d'aquest era bàsicament permetre a les recluses comprar elements suplementaris dels menjars que als àpats de cada dia no se'ls afegia. Evidentment aquest economat va crear diverses disputes perquè els preus eren molt alts i era un motiu més pel qual les dones recluses podien mostrar-se rebels.

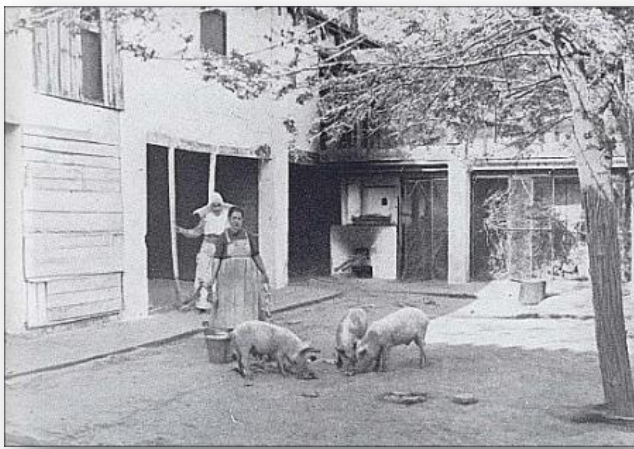
També en relació al menjar, hi havia una granja i un hort. La granja es va començar a organitzar al llarg de l'any 1941, on consta que hi havia una gran ramaderia porcina. Pel que fa a l'hort, com les dones no treballaven de manera adequada perquè no li dedicaven l'esforç corresponent, els dirigents de les Corts van proposar al Patronat Central que treballant a l'hort també és redimís la pena segons les hores treballades i la qualitat d'aquestes, generant així una millora en el treball efectuat per les recluses a l'hort.

---

¹⁴ Testimonis de la presó de les Corts afirmen que aquest menú no era tal com posa, sinó que pot ser sí que era veritat que en dies festius canviaven una mica el menjar que els oferien, però no era tan elaborat com figura a la imatge.

Unes recluses treballant a l'hort.

Una reclusa a la granja sota la supervisió d'una monja.

Pel que fa a les instal·lacions higièniques; vàters, dutxes i rentadores el Reglament de Presons de l'any 1948 estableix que havia d'haver-hi una higiene total de les presons i que «*a tal efecto se establecerá un servicio de duchas proporcional al número de internos de cada Establecimiento*». D'acord amb aquest Reglament, nosaltres desconeixem realment el número exacte de dutxes i vàters de la presó de les Corts però podem suposar ja d'entrada que no eren proporcionals al número de recluses i, en cas contrari, de res servia ja que la deficiència d'aigua no els permetia mantenir una higiene adequada. Així doncs, com alguns testimonis diuen, tenien un bol molt petit d'aigua amb el qual podien rentar-se i tenien molt poc sabó i d'aquest problema es van derivar malalties molt contagioses com el tifus, la tuberculosi i també va contribuir a l'aparició de polls. Aquesta situació es va perllongar aproximadament fins al

1953, quan es va crear una instal·lació d'aigua potable a la presó que va facilitar una mica més l'accés a una higiene correcta.

Un altre aspecte a comentar són les **Cel·les** que no se sap quantes n'hi havia però tal i com deien testimonis, en una cel·la podien dormir 12 o 13 dones amb el que anomenaven "**petate**"¹⁵ de costat assignant-se cadascuna un número de rajoles del terra per saber amb quin espai compta, i com no hi havia cabuda per a totes les recluses, moltes acabaven dormint als lavabos evidentment en unes condicions molt nefastes i gens higièniques. A més, a les cel·les es reunien les recluses i es posaven en grups a cosir i a parlar de les notícies que tenien de l'exterior, a planejar fugides de la presó i, a més, moltes d'elles parlaven en català tot això de manera discreta per a què les monges que estaven constantment rondant per les cel·les no les enxampessin ja que les podien sancionar.

A més la presó de les Corts comptava amb altres establiments on hi havia instal·lada una ràdio perquè des d'allà s'escoltés què deien de la *Prisión Celular* (època franquista) i també altres establiments per donar conferències, concerts, magatzems de roba on s'emmagatzemaven sobretot bates (ja que les recluses havien de portar bates), robes i peces del vestuari utilitzat per a les representacions teatrals i, fins i tot, els vels que cobrien el cap de les recluses al llarg de les cerimònies religioses. Comptava també amb un pati en el qual algunes dones es posaven a cosir, d'altres a parlar o a estar amb els seus fills i els dies festius, es posaven a ballar. I també, hi havia un altre establiment semblant a uns pavellons en unes condicions més bones on hi vivien les monges.

---

¹⁵ És una mena de catifa que la utilitzaven tant per dormir com després a les seves xerrades per asseure's enrullant-les.

Algunes recluses al pati a l'any 1953.

3.4 Les recluses i els seus fills

Les fonts penitenciàries mostren que va haver-hi la presència de nens a la Presó de Dones de Barcelona. Les dades de les altes i baixes de nens a la Presó es van comptabilitzar a partir de maig del 1939. També, en determinats moments es van enregistrar l'existència i el nombre total d'infants ingressats. Però no hi ha dades referides a tots els mesos i a tots els anys del període, és a dir des de 1939 fins al 1959.

El mes de juny del 1939 el metge de l'establiment afirmava que *“los Servicios sanitarios se desenvuelven con toda normalidad, a pesar del excesivo número de reclusas y de los 44 niños menores”*. En canvi, la resta de les fonts penitenciàries no faciliten dades referides al nombre total dels infants que hi havia ingressats a l'establiment penitenciari l'any 1939.

El 31 d'octubre del 1955 eren 28 els infants que van acompanyar a les seves mares recluses en el moment en què van haver-se de traslladar a la Presó Model.

En la normativa del reglament dels serveis de presons del 1930 s'explicitava que: *“Cuando las penadas ingresen llevando consigo hijos de pecho, habrán de*

ser admitidos, e igualmente los que no excedan de cuatro años de edad y carezcan además de padres, abuelos o tutores, o teniéndolos, se hallen desprovistos en absoluto de medios para sostenimiento, debiendo destinarse dichas penadas a un departamento especial en el que puedan atender al cuidado de sus hijos”.

També es disposava que en cas de superar l'edat expressada (tres anys) o d'assolir-la després d'ingressar, el director havia de comunicar-ho immediatament al governador civil de la província com a president de la Junta de Protecció de Menors, perquè disposés el que calgués perquè els infants no quedessin abandonats. En aquesta situació la Junta de Protecció de Menors era la institució que s'havia de fer càrrec dels infants per a atendre'n la manutenció i l'assistència si les seves famílies no disposaven dels mitjans econòmics suficients per a alimentar-los i educar-los.

El Reglament dels serveis de presons de l'any 1956 establia que les dones que ingressessin *“llevando consigo hijos menores de tres años deberán tenerlos en su compañía y se les destinará, a ser posible, a un departamento especial”.*

Així era, que a la Presó de Les Corts, les mares estaven totes a la mateixa habitació amb els seus fills. Però patien les mateixes mancances que les altres preses, ja que no disposaven de més menjar per alimentar-se elles i poder així donar una millor alimentació als seus fills.

El mes de març del 1940, després d'una sessió de la Junta de Disciplina de l'establiment, la Superiora de la comunitat de religioses va informar que *“la penada a seis años y un día Mercedes G.B ha dado a luz en el día de ayer, por lo cual y en cumplimiento a lo dispuesto en la Orden Ministerial de tres de febrero, debe ser propuesta para redimir la pena; así se acuerda”.* Aquesta condemna formaria part del conjunt de recluses que estaven alletant els seus nadons, que, per ordre ministerial, podien ser proposades per a la *“redención de penas por el Trabajo de las Madres lactantes”.*

El febrer del 1941 es va sol·licitar a la Direcció General que es remetés la relació dels fills de les recluses que necessitessin acollir-se als beneficis de

protecció per a fills de reclusos necessitats *“en cuyo centro habrán de recibir instrucción religiosa y patriótica”*.

El mes de juliol del 1950, en el si d'una sessió de la Junta de Règim i Administració, el *“Presidente da cuenta a los reunidos de las gestiones por él realizadas cerca del tribunal tutelar de menores para internar a dos hijos de corta edad de la reclusa Juana C. J”*. Per a aquesta reclusa mare, com va ocórrer en molts altres casos, va arribar el moment en què havien de separar-se mare i fill.

Per concloure, podem dir que tot i ser un Règim com el franquista que exaltava la importància de tenir fills i mantenir-los per així servir a la pàtria, era contradictori el fet que no deixessin a les mares cuidar dels fills quasibé res i que als tres anys aquests haguessin de separar-se de les seves mares provocant així que aquests infants estiguessin privats de l'amor, l'educació i l'atenció de les seves autèntiques mares.

3.5 Comunicació amb l'exterior i festivitats

A la Presó de Dones de Les Corts, pel que fa a la comunicació amb l'exterior tenien dues oportunitats. L'una eren les visites setmanals a la presó i l'altra en dies assenyalats com ara les festes.

En referència a les visites setmanals, les preses disposaven d'uns dies específics per tenir comunicació amb els seus familiars en els quals no podien tocar-les ni abraçar-les.

Segons els testimonis, expliquen que consistia en estar en una sala gran on al davant del visitant hi havia un reixat i entre aquest reixat i un altre que era el lloc on es posaven les preses, les monges anaven passejant, per a què no es passessin cap cosa estranya ni es pogués parlar d'algun succés que estigués en contra del Règim franquista. Per aquesta raó, les preses i els familiars aprofitaven la roba que molts cops els portava la família, per passar-se cartes i així tenir més informació ja que en aquelles visites no tenien molt de temps per parlar i a més a més, com hi estaven totes les preses i els respectius familiars

en aquella sala, no s'escoltava res, ja que totes cridaven. Com passar-se cartes estava prohibit utilitzaven mètodes per a què les monges no s'adonessin, com per exemple els doblecs en les camises, en els quals, com les preses sabien cosir, elles mateixes, podien descosir-lo i així poder obtenir la informació que els seus familiars li volien passar.

Hi havia famílies que no podien anar a visitar les recluses o si hi anaven no podien proporcionar res a la reclusa, però tot i així, no era un gran problema ja que com a mostra de la solidaritat que hi havia entre les preses es van organitzar **comunales**¹⁶.

En referència als dies festius, a la Presó de Dones de Les Corts es celebraven un conjunt de commemoracions religioses i dies festius, en els quals les preses aprofitaven per veure als seus familiars i poder passar el dia amb ells.

La primera celebració que es té constància, va ser la del dia de la Mercè, la patrona dels reclusos i dels funcionaris de Presons, que es commemorava el 24 de setembre. A les actes de la Junta de Disciplina es va fer al·lusió al fet i es va anotar que: *“se celebró en esta Prisión un festival consistente en una representación teatral, recitales de poesías y un concierto de violín, habiéndose servido a las reclusas un rancho extraordinario”*. En aquest dia, deixaven que els fills de les recluses que, superada l'edat permesa per la normativa vigent, havien de viure separats de les seves mares podien visitar-les i passar el dia amb elles.

Les hores que passaven les preses amb els seus fills quan eren autoritzats a visitar-les eren aproximadament 6 hores, com estipula la data del setembre del 1955: *“Se acuerda la entrada de los hijos de las reclusas para que pasen el día con sus madres según autoriza la Dirección General, cuya entrada será a las diez de la mañana teniendo sus familiares que recogerlos antes de las 16 h.”*

Però no es va commemorar i celebrar només la diada de la Mercè, sinó que també es van posar en pràctica un seguit de mecanismes per recordar a les

---

¹⁶ La comuna consistia en posar en comú tots els aliments que tenien les preses dels seus familiars per a poder donar-li a aquelles preses que els seus familiars o bé estaven lluny de la presó o no podien visitar-les o proporcionar-los aliments.

preses on eren, quin era el Règim que les mantenia doblegades i quines eren les arrels i les bases ideològiques i morals del nacionalcatolicisme franquista.

Així, el novembre del 1939 el president va fer constar a la sessió de la Junta de Disciplina que *“en esta Prisión se venían cantando los himnos nacionales por todas las reclusas en los actos oficiales y de formación”*. Qualsevol motiu era aprofitat per a celebrar “festivals” que, al cap i a la fi, servien per a intentar fer canviar la visió ideològica i estendre els valors ortodoxos catòlics entre unes preses que calia evangelitzar i convertir a la causa cristiana oficial.

El dia 27 de novembre del 1939, es va celebrar a la presó un festival amb motiu de la *“festividad de la Medalla de la Virgen Milagrosa y de la confirmación de votos de la Hermana Sor Irene Martínez. El festival, se desarrolló en dos partes, una religiosa y otra habitual a la población reclusa. En la primera parte se celebró a las 7 de la mañana la Misa de Votos y a las 10’30 una Misa Cantada con sermón. Antes de la Misa se precedió por el Capellán de esta Prisión oficiante de la misma a bendecir una Bandera Nacional donada por la Madre Superiora y que desde ese día ha de presidir todos los actos oficiales de la población reclusa [...], las señoritas cantaron los diversos momentos religiosos; antes de retirarse la orquesta y coro a la prisión de procedencia fue obsequiada en el patio grande la población reclusa con un soberbio concierto que dio fin interpretando los Himnos Nacionales que fueron cantados por toda la población reclusa”*.

Al llarg de l’any 1940 tenim constància d’algunes commemoracions i festivitats com és el cas de la celebració de la Pasqua Militar, al gener del 1941 es va celebrar un festival de la Secció Femenina a la Presó de Dones.

Al 1944, la premsa va informar dels actes de commemoracions de la festa de Reis a l’establiment en el qual els agraïments a les aportacions econòmiques de les autoritats no faltaven. Any rere any, al començament de gener la Junta de Règim i Administració acordava: *“dar las gracias a las autoridades que con su ayuda económica contribuyeron a dar más realce a la Festividad de los Reyes Magos, así como a las diversas Casas Comerciales por su entrega de juguetes para los hijos menores de las reclusas”*.

Com a curiositat, els dies festius, el fotògraf de la presó a més a més de fer fotos per a què les preses tinguessin un record amb els seus fills, el Règim les utilitzava per corroborar que la presó feia canviar les dones i que donaven uns bons serveis a aquelles preses ja que en aquelles fotografies, les dones sortien somrient però, no era més que una altra estratègia del Règim ja que els testimonis expliquen que estaven feliços perquè s'ajuntaven amb els seus familiars.

3.6 Disciplines i sancions

Com tota presó, la presó de Dones de Les Corts tenia una sèrie de disciplines que les recluses no podien negar-se'n. Quan la presó era franquista les recluses que eren totes republicanes havien de sotmetre's al Règim de la Dictadura i estaven obligades a cantar "*Cara al sol*", fer crits rituals de "*¡Viva Franco!*" i "*Arriba Espanya!*", entre d'altres. Aquest fet a moltes recluses les duia a la rebel·lió actuant moltes vegades de manera violenta o evasiva i immediatament aquestes eren sancionades per les Filles de la Caritat per ordre de la Mare Superiora.

A banda del fet que les recluses no "*cumpliesen con sus deberes*", és a dir, seguir les ordres que imposava la presó vinculades amb el Règim franquista, també tenim constància que s'impartien sancions per qualsevol motiu com, per exemple, parlar en català durant les comunicacions, per intent de suïcidar-se, per contestar a una monja, per disposar de coses que no estaven permeses dins la presó (com, per exemple, tabac), per baralles entre recluses, per cridar i infinits casos més.

Les sancions més emprades eren les d'aïllament en cel·la, sancions que podien durar mesos i mesos. D'altra banda, també se'ls treia el temps que havien estat treballant per tal de redimir condemna i en molts casos, se'ls treia la possibilitat de tornar a redimir-la. No obstant, també coneixem sancions més físiques com per exemple cremar els pits a les recluses i donar pallisses de les quals coneixem que una dona de les brutals pallisses que va rebre va perdre la possibilitat de tenir fills.

sR. Director

La madre Superiora que suscribe tiene el deber de comunicar a V.I. que en el día de la fecha ha sido provisionalmente recluida en celda hasta que V.I. con su recto criterio ordene lo que crea conveniente la reclusa ~~XXXXXXXXXX~~, que por tener sus facultades mentales algo trastornadas sostuvo una discusión con todas las compañeras de su sala, y la encargada de la misma al intentar apaciguarla recibió ella directamente la escitación de la misma, en unos cuantos manotazos.

Lo que tengo el honor de comunicar a V.I. para los efectos oportunos.

Dios guarde a V.I. muchos años

Barcelona 25 de Agosto de 1955

Por *Engenia de la Cruz*

26

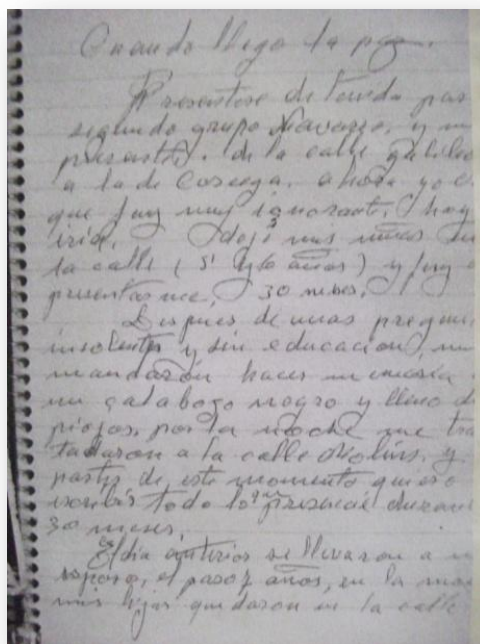
Comunicació de la Mare Superiora al Director de la Presó de Dones del confinament en cel·la d'una reclusa a causa del seu comportament violent.

4. EL TESTIMONI DE FLORA DURAN

Amb aquest testimoni tanquem el nostre treball i la nostra intenció és que tot el que hem esmentat anteriorment es vegi reflectit en una experiència real, en aquest cas la de Serafina Martí Caballé que gràcies a la seva filla, Flora Duran hem arribat a conèixer. A continuació, desenvoluparem un extracte de l'entrevista amb la Flora Duran.

Flora Duran Martí va ser una nena que tenia aproximadament uns 6 anys que juntament amb la seva germana, va patir les dures conseqüències que la repressió franquista va comportar ja que tant el seu pare Manel com la seva mare, Serafina Martí Caballé van ser empresonats.

Serafina Martí Caballé va ser una de les tantíssimes recluses que va passar per la presó de Dones de Les Corts de Barcelona. La seva condemna de 2 anys i 6 mesos a la presó, va ser originada per una acusació d'un veí que vivia al mateix carrer en una cantonada ja que aquest li havia proposat a la Serafina de canviar-li la casa ja que els seus conreus li quedaven davant i com la Serafina va negar-se, aquest veí la va denunciar per "Roja" i va ser el que la va dur a la presó.

Escrit de la Serafina explicant el moment en el que va rebre una carta que la va portar a la presó.

Aquest escrit deia: “*Preséntese detenida por el segundo grupo Navarro y me presenté de la calle Galileo (donde vivía) a la de Córcega. Ahora yo creo que fui muy inocente, ignorante, hoy no iría. Dejé mis niñas en la calle con 5 años y 6 años y medio y fui a presentarme, 30 meses. Después de unas preguntas insolentes y sin educación me mandaron ir a un calabozo negro y lleno de piojos. Por la noche me trasladaron a la calle Molins (...).*”

Un cop va ser empresonada, van haver de passar 8 dies per a què se li fes el judici, el qual va determinar que quedés empresonada 30 mesos. Aquells 30 mesos van ser durs tant per a la Serafina com per a les seves filles. Flora, una de les seves filles ens va explicar que tant ella com la seva germana van perdre la casa i van haver d'estar pel carrer menjant pells de taronja i tot el que trobaven durant un mes i a més com és en el cas de Flora, va agafar polls, sarna i pulmonia doble. Passat un mes, van estar un temps amb una família que tenia 6 fills i, posteriorment, Flora va ser acollida per uns parents seus benestants “*La familia Sender Duran*” i l'altra germana va ser acollida per una família que tenia una peixateria que la feia treballar com a minyona.

En el cas de Flora, tot i ser una família benestant, va continuar vivint en la misèria donat que no rebia amor (només l'Eugeni, fill gran d'aquella família li en donava), ni bon menjar i, a més a més, la feien treballar jugant amb les seves il·lusions ja que explica que una vegada la mare d'aquesta família li va fer rentar els plats mentre ella jeia a fer la migdiada a canvi de portar-la al cinema. A més aquesta família sí que és veritat que la duïen a veure la seva mare els dimarts a les 10 del matí, però ni contribuïen a rentar-li la roba a la Serafina ni tampoc li portaven menjar, roba nova ni colònia per a què estigués millor dins la presó.

Davant d'aquestes circumstàncies, Serafina Martí Caballé va haver d'enginyar-se-les tota sola dins la presó i tal i com la relatava la seva filla, Serafina era una dona molt treballadora que tota sola es guanyava les coses.

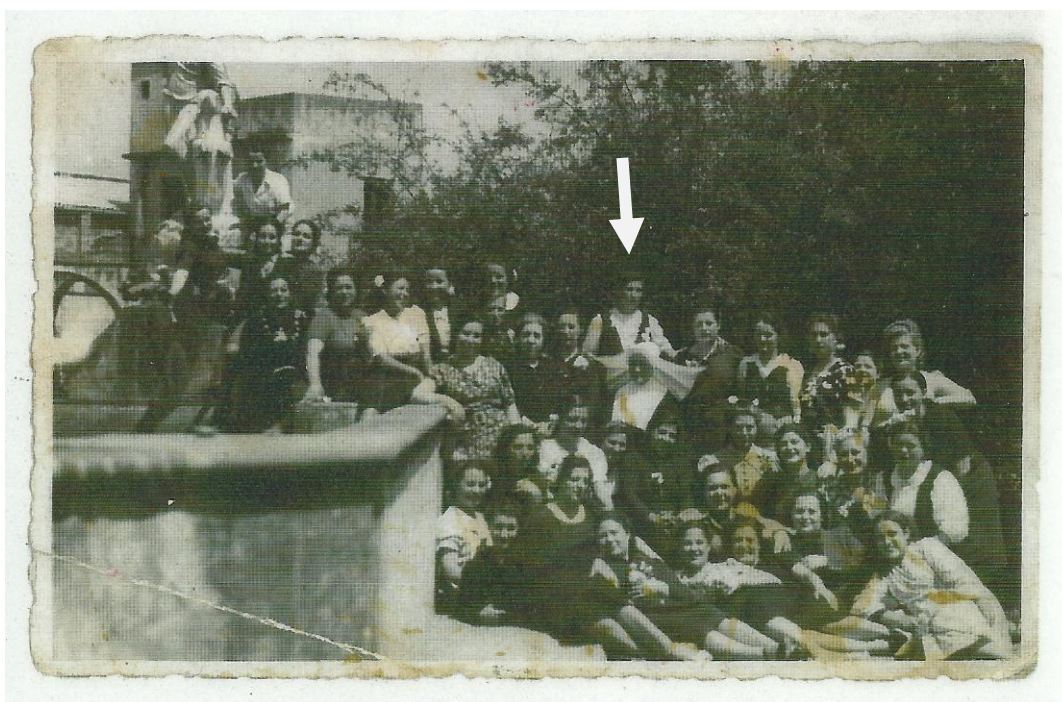
Així doncs, Serafina dins la presó, era una dona molt ben considerada fet que va portar al Director i algunes monges, en concret, a Sor Felipa, a ajudar-la en

tot el possible durant els 30 mesos que va estar reclosa. Tal era la seva bona consideració que després d'un acte en el qual una monja anomenada Sor Clara va donar un cop a un pot on s'estava preparant llet per als infants, va anar a queixar-se al Director i aquest li va prometre al dia següent que les mares tindrien un foc millor per preparar la llet dels seus fills.

Tot i així, també va viure les penúries que allà dins es patien ja que tal i com ens va explicar Flora, ella també havia de menjar el que oferien (llegums amb cucs, pa dur, llenties amb pedres...), havia de treballar per tal de redimir condemna, havia d'anar a missa obligatòriament i, en general, seguir les condicions establertes de la presó.

Pel que fa al menjar, Flora ens va explicar que com la seva mare dibuixava molt bé i sabia cosir, va dedicar-se a aquestes tasques bé fossin per a ella o per a les seves companyes i així, treia alguns diners que li permetien comprar a l'economat el que li fos necessari com sabó, llaunes de tonyina, entre d'altres coses.

En referència a les companyes, escrits de Serafina mostren la gran sociabilitat que tenia i les seves grans amigues: Romualda, Martirio, Magdalena Nolla i sobre tot Conxita-Francisca.

Conxita-Francisca amb l'altra amiga de la qual no en sabem el nom, van tenir un acte de molta simpatia amb Serafina la qual per ordres de la **Mare Superiora**¹⁷ va haver d'anar a missa en un moment que oficialment no estava obligada a anar i aquestes dues, van acompanyar-la a resar posant-se totes tres sota un mateix vel.

A més, tal i com ens va dir Flora, la seva mare igual que totes les preses estava vivint en unes condicions molt deficientes però, tot i així, hi havia una gran riquesa quant a la unió entre preses ja que ens va explicar el cas en el qual el dia d'abans d'anar al judici, Serafina va demanar a una monja que li proporcionés roba neta per anar més presentable al judici i aquesta va rebutjar-la i com en aquell moment una reclusa la va escoltar, va fer córrer la veu i al dia següent disposava de moltes peces de roba per escollir, fruit de la voluntat de totes les preses.

Com ja hem dit, Serafina durant 30 mesos va viure en unes condicions de vida molt dolentes fins que li va arribar el moment en el qual li van proporcionar la llibertat condicional. Flora, per mostrar-nos la gran voluntat que tenia Serafina, ens va explicar que un dia abans el Director, fruit de la seva bona relació amb ella i la seva bona mà en el dibuix, li va demanar que fes uns plànols del terreny de la presó i justament el dia següent, quan li van dir que li proporcionaven la llibertat condicional, ella va dir-li al Director que si volia podia quedar-se uns dies més per acabar el plànol, però la resposta del Director va ser que se n'anés, ja que ell no podia retenir-la més dies tan sols per uns plànols. Així doncs, va sortir amb la llibertat condicional, obligada a ser desterrada a València on va romandre 2 anys i mig aproximadament i assolida la llibertat completa, va tornar a Barcelona i un cop allà, primer va recuperar a la Flora (ja que era la que estava vivint pitjor) i posteriorment la seva altra filla.

A partir d'aquell moment, Serafina va esdevenir una dona que explicava a les seves filles les seves experiències dins la presó i, gràcies a aquest fet, hem pogut arribar a conèixer aquelles experiències que igual que altres dones, va haver de viure com a una víctima més de la repressió franquista.

---

¹⁷ La Mare Superiora li va demanar que fos agraïda amb "El Senyor" ja que Sor Felipa i el Director de la presó anteriorment van aconseguir que al seu marit li traïessin la condemna de pena de mort.

5. CONCLUSIONS

Una vegada hem elaborat l'estudi sobre la Presó de Dones de Les Corts, hem pogut obtenir la resposta dels objectius que al principi ens havíem plantejat.

- a) En referència a la història de la presó, hem après que l'edifici primerament al segle XIII havia estat un mas, després una casa luxosa, tot seguit un asil anomenat l'Asil del Bon Consell, després la Presó de Dones de Les Corts¹⁸ de caire republicà i abans de passar a ser l'actual Corte Inglés de Diagonal, es va convertir en la *Prisión Provincial de Mujeres de Barcelona*.
- b) Sobre la història de les recluses, hem assolit els nostres objectius:
  - Coneixem que els fets que duïen a les recluses a ser portades a la Presó de Dones de Les Corts eren molts per suposats delictes polítics, econòmics, delictes contra la propietat privada, delictes contra la vida i les persones i delictes antisocials. De tot això, hem après que quan hi ha una guerra d'aquest tipus es busca qualsevol excusa per empresonar persones contràries a la ideologia contrària.
  - Vinculat amb el tema anterior, coneixem ara les possibilitats d'assolir la llibertat les quals depenien de treballar a la presó per redimir condemna i portar-se bé per a què els òrgans de poder fessin uns informes positius que tot en conjunt els portés la llibertat condicional (que durava 3 anys aproximadament segons el cas).
  - Ja tenim coneixement que les recluses vivien allà privades de manifestar les seves creences i en unes condicions nefastes en tots els sentits, amb menjars poc elaborats, molt poca sanitat, etc. I, sobretot pel fet que havien de cenyir-se a fer tot el que els òrgans de poder les manaven, que evidentment, era tot a favor del Règim franquista.
- c) I en referència a altres dades importants, constatem:
  - Que les dones recluses eren majoritàriament de l'Estat Espanyol.
  - Que el pic màxim d'ocupació de la presó va ser el dia 17 d'agost del 1939 amb 1.806 recluses i 42 nens.

---

¹⁸ Tot i anomenar-se així quan era una presó de caire republicà, actualment per fer referència a la presó franquista també se l'anomena igual.

-Que l'edat de les recluses més predominant durant l'època franquista era dels 26 a 30 anys i la que menys predominava era de 75 anys.

-Que al 1939, als mesos de juliol i agost va ser quan més nens van estar dins la presó, exactament amb 46 nens al mes de juliol.

-Que dins la presó no s'afusellava a ningú sinó que a les que volien afusellar se les emportaven al Camp de la Bota i allà efectuaven l'acte. 11 van ser les recluses que van ser afusellades de la Presó de Dones de Les Corts.

-Que l'escassetat alimentària que patien les recluses s'evidenciava en aliments com el pa, per què la porció que els pertocava l'havien de fer durar tots els àpats del dia.

Finalment, podem concloure que aquest treball ens ha enriquit molt sobretot pel que fa a aspectes emotius i històrics ja que, per exemple, hem après que els arxius que contenen informacions històriques no es poden veure fins que no passen 50 anys. A més, és realment impressionant veure que per un lloc on hem passat moltes vegades hi ha darrere una gran història que desgraciadament no està a l'abast de tothom i que com deia Maria Salvo amb aquestes paraules: *"la tortura es física, el olvido no. El olvido es querer separar una parte de tu vida y yo digo que olvidar no es bueno nunca, recordar sí porque ayuda a no incurrir en muchas de las cosas en que una falla en el transcurso de la vida"*, s'hauria de recordar el que va passar dins la presó per no tornar a passar pel mateix i per a què tothom sàpiga la tenacitat i fortalesa que les dones han estat tenint per tal d'aconseguir els drets que actualment tenim.

6. BIBLIOGRAFIA

LLIBRES

ACKELSBURG, Martha. A. *Mujeres Libres: El anarquismo y la lucha por la emancipación de las mujeres*. Espanya, setembre del 1999. Editorial: Virus. ISBN: 84-88455-66-6.

ALCALDE, Carmen. *La mujer en la guerra civil espanyola*. Madrid, 1976. Ediciones Cambio 16. ISBN: 84-400-1813-4.

CARABIAS, Josefina. *Crónicas de la República. Del optimismo de 1931 a las vísperas de la tragedia de 1936*. Madrid 1997. ISBN: 84-7880-7411.

CUEVAS, Tomasa. *Testimonios de mujeres en las cárceles franquistas*. Huesca, 2004. ISBN: 97-8848-1271-508

DE CORA, María Manuela. *Retaguardia enemiga*. Madrid 1984. ISBN: 97-8847-4751-611.

DOMINGO, Carmen. *Nosotras también hicimos la guerra: Defensoras y sublevadas*. Barcelona, març 2006. Editorial: Flor del viento. ISBN: 84-96495-07-8.

ECO, Umberto. *Como se hace una tesis: Técnicas y procedimientos de investigación, estudio y escritura*. Espanya: 1977. Editorial Gedisa, S.A. ISBN: 84-7432-137-9.

FERNANDEZ DE LARA, Carmen. *Quince días de cárcel*. Madrid, 1932. Edicions: Aspiraciones. ISBN:978-84-7065-420-6.

GARCÍA BLANCO-CICERÓN, Jacobo. *Las trece rosas*. Madrid, 1985. Edició Historia 16. ISBN: 84-8371-609-7.

GARCÍA, Consuelo. *Las cárceles de Soledad Real: una vida*. Madrid, 1982. Edició: Alfaguara Nostromo. ISBN: 84-7205-056-4.

GARCÍA, M. ; GATELL, C. ; PALAFOX, J. ; RISQUES, M. *Història*. Espanya: 2010 Editorial Vicens Vives. ISBN: 978-84-316-9221-6.

ITURBE, Lola. *La mujer en la lucha social y en la Guerra Civil en España*. Madrid, 2003. ISBN: 84- 96044-69-6.

MOLINERO,C.; Sala. M, ; Sobrequés, J. *Una Inmensa Prisión: Los campos de concentración y las prisiones durante la guerra civil y el franquismo*. Madrid, 2003. Editorial: Crítica, Barcelona. ISBN:84-8432-438-9.

OLESTI, Isabel. *Nou dones i una guerra: les dones del 36*.Espanya: març del 2005. Editorial: Edicions 62. ISBN: 84-297-5592-6.

VIDEOS:

Carvajal, Pedro. La Guerra Civil Española - Exilio. Madrid:2002. Nº Expediente: 72.396. ISBN: 8-420565-202855.

Hart, David. La Guerra Civil Española – El preludio de la tragedia (1931-36). Madrid 1982. Nº Expediente: 68.621. ISBN: 8-420565-202855.

Hart David. La Guerra Civil Española - Franco y los nacionalistas. Londres: 2006. Nº Expediente: 68.624. ISBN: 8-420565-202855.

Hart, David. La Guerra Civil Española - La guerra de los idealistas. Londres: 2006. Nº Expediente: 68.623. ISBN: 8-420565-202855.

Hart, David. La Guerra Civil Española – Victoria y derrota. Nº Expediente: 68.626. ISBN: 8-420565-202855.

Salanova, Javier G. La Guerra Civil Espanyola - El sueño derrotado. Madrid: 2004. Nº Expediente: 79.354. ISBN: 8-420565-202855.

WEBS

INFORMACIÓ

Informació de la presó de les corts (pàgina més important del treball).

[en línia].

<http://www.presodelescorts.org/es/> [consulta 11.01.2013].

Arxiu Municipal del Districte de Les Corts. [en línia].

http://w110.bcn.cat/portal/site/ArxiuMunicipal/menuitem.a09d14181a8397aaca63ca63a2ef8a0c/?vgnnextoid=6b0067d26faab210VgnVCM10000074fea8c0RCRD&vgnnextchannel=6b0067d26faab210VgnVCM10000074fea8c0RCRD&lang=es_ES [consulta 27.12.2012].

Auxili Social. [en línia].

http://es.wikipedia.org/wiki/Auxilio_Social [consulta: 30.08.2012]

Carme Claramunt i Bonet. [en línia].

<http://elturnemimecanic.blog.cat/2009/02/03/carme-claramunt-i-bonet/>
[consulta 12.09.2012].

Cartell demanant dones al front. [en línia].

<http://www.flickr.com/photos/cmc36/2057909658/in/photostream/>
[consulta 29.08.2012].

Cartell de l'època per evitar les malalties. [en línia].

http://www.google.es/imgres?start=139&um=1&hl=es&biw=1366&bih=643&tbnm=isch&tbnid=DRQQ6mdTyRLzM:&imgrefurl=http://www.madrimasd.org/blogs/salud_publica/2008/12/25/110208&docid=Amw8FqryZnLz-M&imgurl=http://www.madrimasd.org/blogs/salud_publica/wpcontent/blogs.dir/97/files/770/o_venereas.jpg&w=364&h=520&ei=YosBULinO4OR0QWphYCYBw&zoom=1&iact=hc&vpx=331&vpy=138&dur=2841&hovh=268&hovw=188&tx=87&ty=123&sig=113693622412013601060&page=6&tbnh=142&tbnw=99&ndsp=28&ved=1t:429,r:15,s:139,i:243 [consulta 28.08.2012].

Clara Campoamor i la lluita pel dret a la dona. [en línia].

http://www.csicsif.es/andalucia/modules/mod_ense/revista/pdf/Numero_17/DAVID_GONZALEZ_LAGO_1.pdf [consulta 28.09.2012].

Constitució Espanyola (dret de vot de les dones). [en línia].

http://es.wikipedia.org/wiki/Constituci%C3%B3n_espa%C3%B1ola_de_1931#El_derecho_al_voto_de_las_mujeres [consulta 23.08.2012].

<http://universitas.idhbc.es/n08/08-05.pdf> [consulta 23.08.2012].

Cos penitenciari i treball social. [En línia].

<http://enicomaco.blogspot.com.es/2009/03/la-presos-de-les-corts.html>
[consulta: 22.08.2012].

Delegació d'Assistència al front i Hospitals. [en línia].

http://www.rumbos.net/rastroria/rastroria13/Frentes_Hospitales.htm
[consulta 30.12.2012].

De la dona social a la dona blava. [en línia].

<http://www.ahistcon.org/docs/ayer/ayer57/57-11.pdf> [consulta 27.09.2012].

Dona i canvi social. [en línia].

http://www.ahistcon.org/docs/ayer/ayer17_07.pdf [consulta 23.08.2012].

http://es.wikipedia.org/wiki/Miguel_Primo_de_Rivera [consulta 24.08.2012].

<http://www.historiasiglo20.org/HE/12b-1.htm> [consulta 24.08.2012].

Dones antifeixistes. [en línia].

http://es.wikipedia.org/wiki/Asociaci%C3%B3n_de_Mujeres_Antifascistas
[consulta 31.08.2012].

Dones lliures (1936-1939). Una lectura feminista. [en línia].

<http://wzar.unizar.es/siem/articulos/Premios/MujeresLibres.pdf>

[consulta: 26.08.2012].

Dones lliures d'Espanya. [en línia].

<http://www.nodo50.org/mujerescreativas/mujereslibres.htm>

[consulta 25.11.2012].

Dones lliures. [en línia].

http://es.wikipedia.org/wiki/Mujeres_Libres [consulta 31.09.2012].

Evolució Jurídica de la situació de la dona a Espanya. [en línia].

<http://www.ciudadanas.org/documentos/textoCONFERENCIA.pdf>

[consulta 22.08.2012].

Falange Espanyola. [en línia].

http://es.wikipedia.org/wiki/Falange_Espa%C3%B1ola [consulta 1.09.2012].

Fotografia de la república. [en línia].

<http://3.bp.blogspot.com/>

[Zfgzqp5pc/T4yQ0LGQYM/AAAAAAAAAYw/DQuIXQDyB7Q/s1600/fragmentos+de+la+republica+esspa%C3%B1ola.jpg](http://3.bp.blogspot.com/Zfgzqp5pc/T4yQ0LGQYM/AAAAAAAAAYw/DQuIXQDyB7Q/s1600/fragmentos+de+la+republica+esspa%C3%B1ola.jpg) [consulta 24.08.2012].

Guerra Civil Espanyola. [en línia].

<http://www.guerracivil.org/Carteles/BallesterArturo/BallesterA.htm>

[consulta 28.09.2012].

La dictadura de Miguel Primo de Rivera. [en línia].

<http://es.scribd.com/doc/27828131/1-La-Dictadura-de-Primo-de-Rivera>

[consulta 24.08.2012].

La dona al Franquisme. [en línia].

<http://irisysurincondesecretos.blogspot.com.es/2010/12/la-mujer-en-el-franquismo.html> [consulta 28.09.2012].

La dona política. [en línia].

http://silente.es/wordpress/wpcontent/uploads/2010/09/n9.7.maria_gomez_escarda.08.pdf [consulta 12.09.2012].

La dona sota el franquisme. [en línia].

<http://mayores.uji.es/proyectos/proyectos/lamujerbajofranquismo.pdf>
<http://www1.icsi.berkeley.edu/~chema/republica/constitucion.html>
[consulta 25.09.2012].

La República i la situació de les dones. [En línia].

<http://www.ciudaddemujeres.com/articulos/La-Republica-y-las-mujeres-pocos>
[consulta 23.12.2012].

Les dones d'esquerra Republicana de Catalunya (1931-1939). [en línia].

<http://www.esquerra.cat/documents/arxiu/donesderc.pdf> [consulta 3.09.2012].

Les dones d'esquerra. 1936-1979. Memòria i testimonis. [en línia].

<http://www.irla.cat/documents/dones1939-1979.pdf> [consulta 3.09.2012].

Memòria la república i la Guerra Civil [en línia].

<http://memoriasdelaguerracivil.blogspot.com.es/p/documentos-originales.html>
[consulta 27.09.2012].

Records de la vida de Pilar Primo de Rivera. [en línia].

<http://es.scribd.com/doc/19739048/Recuerdos-de-una-vida-Pilar-Primo-de-Rivera> [consulta 26.09.2012].

Secció Femenina. [en línia].

<http://blocs.xtec.cat/mariaclara/la-seccion-femenina/45-el-model-de-dona-de-la-seccion-femenina/452-la-dona-en-el-mon-laboral/> [consulta 23.12.2012].

Secció Femenina. [en línia]

<http://www.slideshare.net/DANIESKU/seccion-femenina-265443>

[consulta 28.08.2012].

Tesis doctoral, la presó militant: les presons franquistes de les dones de Barcelona i Madrid (1939 – 1945). [En línia].

<http://eprints.ucm.es/13798/1/T33104.pdf> [consulta 19.12.2012].

VIDEOS

Documental de la presó de dones de Les Corts. [en línia].

<http://www.tv3.cat/videos/3105691/Loblit-de-la-presos-de-dones-de-les-Corts>
[consulta 1209.2012].

Dones a la república. [en línia].

<http://www.youtube.com/watch?v=BKqoCYx9kXc&feature=related>

[consulta :22.12.2012].

Dones preses del dictador Franco. [en línia].

<http://tu.tv/videos/las-mujeres-presas-del-dictador-franco> [consulta: 17.09.2012].

Història d'Espanya: Dictadura Franquista i transició democràtica. [en línia].

http://www.youtube.com/watch?v=935BCteD8_Q [consulta 22.11.2012].

Jornades de la presó de Ventes i la Memòria de les dones preses. [en línia].

http://www.youtube.com/watch?v=AM_IU19HW9M&feature=related

[consulta: 23.09.2012].

La dona a l'Espanya del segle XX. [en línia].

<http://www.youtube.com/watch?v=-8dh88a7Kws> [consulta 27.09.2012].

Les tretze roses. [en línia].

http://www.youtube.com/watch?v=z_pC7-g14g [consulta 12.08.2012].

Miajadas: final de la II República, Guerra Civil i Repressió. [en línia].

http://www.youtube.com/watch?v=hy0KHgRff_8 [consulta 22.12.2012].

Placa de dones de les Corts al Corte Inglés. [en línia].

<http://www.btv.cat/btvnoticies/2010/10/08/una-placa-recorda-lantiga-presos-de-dones-de-les-corts/> [consulta 12.12.2012].

Representació teatral de la situació de la dona a la presó.[en línia].

<http://www.lescorts.cc/article/2011/05/la-veu-secreta-dels-ocells-lobra-que-t%C3%A9-la-pres%C3%B3-de-dones-de-les-corts-com-punt-de-p>

[consulta 06.08.2012].

PEL·LÍCULES D'INTERÈS

MARTÍNEZ LÁZARO, Emilio. “**Las trece rosas**” (2004) amb Ignacio Martínez de Pisón, Nadia de Santiago, Goya Toledo, Marta Etura, Asier Etxeadía, Alberto Ferrerio, Marcos García, Casalderey, Empar Ferrer, Pilar López de Ayala, Luisa Martín, Fran Perea, Verónica Sánchez, Jasmine Trinca, Gabriella Pession, Bárbara Lennie, Teresa Hurtado de Ory, Alba Alonso, María Cotiello,

Celia Pastor, Sara Martín, Silvia Mir, Miren Ibarguen, Carmen Cabrera, José Manuel Cervino. Tràiler: <http://www.youtube.com/watch?v=yQ8l6CQmncc>

ZAMBRANO, Benito. **“La Voz Dormida”** (2010) amb Inma Cuesta, María León, Marc Clotet, Daniel Holguín, Ana Wagener, Antonio Dechent, Javier Godino, Teresa Calo, Jesús Noguero, Miryam Gallegos, Begoña Maestre, Fermi Reixach. Tràiler: <http://lavozdormida.es/>

ANNEXOS

7. ANNEXOS

7.1 ANTECEDENTS

A banda del nostre treball sobre la presó, hem elaborat uns antecedents dividits en dues parts:

Pel que fa a la primera part, amb la finalitat de proporcionar informació per entendre el nostre treball sobre la Presó de les Corts, hem elaborat uns antecedents on parlarem sobre la situació de la dona des d'abans de la proclamació de la Segona República al 1931 fins al 1975. En concret, tractarem les etapes de la Crisi de la Restauració, la Dictadura de Miguel Primo de Rivera, la Segona República, la Guerra Civil i el Franquisme. I un cop assolits aquests coneixements, per apropar-nos encara més al perquè d'aquella lluita de les dones i el per què van acabar moltes d'elles a la presó de les Corts, parlarem sobre els diferents tipus d'actes repressius que van dur a terme els victoriosos franquistes i sobre les agrupacions que van tenir gran transcendència tant per a la lluita contra el feixisme com per fer que acabessin les dones d'aquestes associacions reclutades tants anys sota unes grans varietats de barbàries que, al cap i a la fi no mereixien. L'únic que havien fet era lluitar contra el feixisme per tal de recuperar i arribar a consolidar els seus drets com a persones i ciutadanes normal i corrents.

Pel que fa a la segona part, pretenen ser una ampliació amb dades més exactes sobre aspectes com el lloc de naixement de les recluses, l'edat que tenien les preses, els moviments d'aquestes al 1939 (entrades i sortides), moviments dels nens al 1939, les dones que eren de la presó i van acabar afusellades i les racions exactes que els proporcionaven a les preses en un dia en concret. També, hem exposat de quina manera han commemorat i volen commemorar a les recluses que van passar per la Presó de Dones de Les Corts, exemples d'altres "*espais sense memòria*" i per últim, hem elaborat una biografia d'alguns testimonis bé familiars o de les mateixes recluses.

7.1.1 BREU SÍNTESI DE LA SITUACIÓ JURÍDICA DE LA DONA ABANS, DURANT I DESPRÉS DE LA GUERRA CIVIL ESPANYOLA

Espanya, estava sotmesa a una dictadura des de feia 7 anys, la dictadura de Miguel Primo de Rivera juntament amb el regnat del rei Alfons XIII i donades totes les inestabilitats tant polítiques, econòmiques i socials que es van generar d'aquesta (no hi entrem perquè no ve al cas), va provocar que molta gent comencés a estar en contra del Règim establert, generant al cap i a la fi, una convocatòria d'eleccions municipals el 12 d'Abril del 1931 que van donar la victòria a les forces republicanes. La gent, al produir-se aquests resultats, va sortir al carrer amb banderes republicanes i cantant cançons, majoritàriament, celebrant el final d'una dictadura on els privilegis eren per a una minoria de la població.

Part d'una població celebrant la proclamació de la Segona república.

7.1.1.1 La situació de la dona abans de la Segona República quant al principi d'igualtat jurídica.

La igualtat de drets apareix com un dels principis bàsics de les constitucions dels països democràtics: *“tots els homes neixen i romanen lliures i iguals en drets”* (art.1 de la Declaració de Drets del Home i del Ciutadà) o *“tots els homes són per naturalesa igualment lliures i independents i tenen certs drets inherents”*. Tot i així, les Constitucions aprovades a Espanya al llarg del segle XIX, unes de caire moderat i altres de caire progressista, ometien qualsevol referència al principi d'igualtat entre sexes. Per tant, des d'un primer moment, es va ignorar el paper de la dona a la Constitució ja que cap de les constitucions no contemplava els drets de les dones. Dos exemples clars són: la interpretació del terme *“home”* no és com a sinònim de *“tota la humanitat”* ja que només feia referència al gènere masculí i el fet que l'espai públic, l'únic socialment reconegut i valorat, era per als homes i l'espai privat, el qual no es necessitava tenir cap poder ni posseir cap dret, pertanyia a la dona.

Així doncs, la dona era considerada com un ésser naturalment i racionalment inferior, que havia d'estar exclosa de l'àmbit públic, dedicada als treballs domèstics, sotmesa a l'autoritat de l'home, exclosa dels seus drets socials com el dret a la propietat, l'accés a la justícia, dret a l'educació, al treball...

A més, cal dir que en referència al vot femení, sempre havien estat excloses ja que quan el sufragi es configurava com a censatari (on s'exigia un cert nivell de renda per poder votar), les poques dones que complien aquesta condició, no tenien aquest dret. També, quan el dret de sufragi s'ampliava a tots els homes fos quina fos la seva condició de vida anomenant al sufragi universal, en aquesta universalitat, tampoc hi estava la dona.

És evident que aquest model va ésser així fins la proclamació de la Constitució de la Segona República al 1931 i, no va ser un pas definitiu, sinó que va ser temporal ja que amb el franquisme al 1939, es va tornar al que es podria anomenar *“l'Espanya tradicional”*, que si més no, representava tornar a una situació similar a la d'abans de la Segona República.

Per poder entendre-la millor, no podem deixar d'esmentar el període anterior a la seva proclamació, la Dictadura de Miguel Primo de Rivera. Aquest va implantar a Espanya un model, en part, tradicional, en part, inspirat en la Itàlia Feixista de Mussolini. Pel que fa a les dones, aquest model les mantenia en el seu rol familiar tradicional i les demanava servir l'Estat donant molts fills a la pàtria.

Les dones, tal com explicarem després quan parlem del paper de la dona al franquisme, eren considerades inferiors als homes per naturalesa i per aquest fet, calia que fossin controlades pels homes, i se les limitava als àmbits de la casa, l'església i la cuina, excloent-les de l'educació (fent-les així analfabetes). No tenien drets polítics i pel que fa referència al treball, se les destinava a labors de menys prestigi i amb salaris més baixos que els dels homes. Aquesta situació, va provocar durant els segles XVIII i XIX, que tant les dones (que eren les grans perjudicades) com alguns homes, es manifestessin en contra de la situació de la dona, reclamant la igualtat per al sexe femení. No va ser fins després de molts anys de lluita continuada, que van aconseguir canviar el paper de la dona. O potser s'hauria de dir que ho van aconseguir, almenys, per uns anys.

7.1.1.2 La situació de la dona a la Segona República quant al principi d'igualtat jurídica.

El naixement de la República va anar acompanyat d'un ambient d'eufòria popular que volia canviar la situació en la que vivien, millorant els àmbits de la política, l'economia i la societat. I així va ser, al proclamar-se la Segona República, pel que fa a la sobirania popular. Van impulsar-se una sèrie de millores per fer progressar el país, de les quals nosaltres ens centrarem en aquelles relacionades amb el paper i la situació de la dona.

Poc després de la proclamació de la Segona República es va formar un Govern Provisional i es van convocar unes eleccions a Corts Constituents. Va ser allà on Clara Campoamor va tenir un paper fonamental per al progrés del paper de la dona en aquella etapa. Al 1931, un dels avenços en l'àmbit polític per a les

dones va ser que podien ser escollides diputades, encara que no tenien el dret de vot. Clara Campoamor va ser escollida diputada i, un cop anomenada, va lluitar per poder passar a formar part de la comissió per redactar els articles de la Constitució Espanyola del 1931, ja que ella deia que, si no, no hi havia cap dona al debat de la creació de les lleis. Clara Campoamor creia que era difícil que els homes, per iniciativa pròpia, prenguessin decisions que també afavorissin les dones i que si no hi havia entre ells alguna dona que plantegés els problemes de les dones, **els homes no els tindrien en consideració.**¹⁹

Com a resultat de la seva lluita, Clara Campoamor va poder formar part de la comissió per escriure la Constitució de 1931. La seva presència per a la història de la dona, ha estat molt important ja que va aconseguir que se li tingués més consideració a la dona promovent doncs, la igualtat jurídica de la dona i de l'home, que es creés la llei de matrimoni i la del divorci donant igualtat legal al fet de tenir fills dins o fora del matrimoni, que es reduís un 40% aproximadament de l'analfabetisme femení i sobretot, el dret del vot femení ja que amb això últim, deia que sí que es tindria una veritable igualtat.

Pel que fa a la Constitució aprovada al 1931 amb la participació de Clara Campoamor, es van incrementar els drets de tots els ciutadans donant a les dones unes condicions millors de les que tenien. A continuació, hem agafat uns quants articles de la Constitució del 1931 on hi figuren les millores legalitzades per a les dones:

TÍTULO PRELIMINAR

Disposiciones generales

-Artículo 2. Todos los españoles son iguales ante la ley.

En aquest cas, la paraula "españoles" ja no només fa referència als homes tal i com passava a les constitucions anteriors, sinó que ara, ja englobava les dones fent que aquestes tinguessin les mateixes lleis que els homes no pas que les dones tinguessin unes altres lleis creades a gust de cada home que qualificaven a la dona d'inferior.

---

¹⁹ Com deia Maruja Mallo «*mi mayor decepción es el hombre político*».

-Artículo 3. El Estado español no tiene religión oficial.

El que va permetre a les dones, sobretot, creure o no creure en Déu i lliurar-se de tot el control estricte que l'església tenia sobre elles anteriorment. Cal explicar que abans, com l'Església estava unida amb l'Estat, quan l'Estat estava sotmès a una Dictadura, el Dictador feia de l'Església un mitjà de propaganda del seu Règim i, per tant, les dones com eren creients, feien el que indicava l'Església. Per exemple, si deia la religió que els homes tenien control sobre les dones, aquestes, ho acceptaven, fent així que les dones quedessin en un paper inferior al dels homes.

TÍTULO III

Derechos y deberes de los españoles.

CAPITULO PRIMERO

Garantías individuales y políticas.

-Artículo 25. No podrán ser fundamentos de privilegio jurídico: la naturaleza, la filiación, el sexo, la clase social, la riqueza, las ideas políticas ni las creencias religiosas.

El Estado no reconoce distinciones y títulos nobiliarios.

Aquest article resum l'esperit Republicà, proclamant la igualtat dels dos sexes davant la llei.

- Artículo 33. Toda persona es libre de elegir profesión. Se reconoce la libertad de industria y comercio, salvo las limitaciones que, por motivos económicos y sociales de interés general, impongan las leyes.

En aquest cas, podem veure reconegut el Dret Laboral de la dona pel fet que la dona, també podia treballar del que volgués, no havia de sotmetre's només a les feines de la llar o a les que eren considerades per a inferiors.

-Artículo 36. Los ciudadanos de uno y otro sexo, mayores de veintitrés años, tendrán los mismos derechos electorales conforme determinen las leyes.

Aquest article recull dues millores importantíssimes:

- Que la dona ja podia assolir la majoria d'edat als vint-i-tres anys com tots els homes ja que abans l'home havia fet que la dona romangués menor d'edat tota la vida per, d'alguna manera, justificar així el que els homes feien a les dones com considerar-les inferiors.
- El dret de la dona a poder votar com a una ciutadana normal i corrent qui vol que la representi i qui no.

-Artículo 38. Queda reconocido el derecho de reunirse pacíficamente y sin armas. Una ley especial regulará el derecho de reunión al aire libre y el de manifestación

Article que va permetre que les dones, poguessin reunir-se per lluitar pels seus Drets. Tot i això, per a la dona és una paradoxa ja que amb la Segona República, no s'havien de mobilitzar tant ja que, poc a poc, els seus drets estaven sent reconeguts però, quan va esclatar la Guerra Civil Espanyola i amb l'entrada del franquisme que aquesta llei sí que era necessària ja que tots els progressos aconseguits tant a la societat en general com els de la dona, estaven sent trets, va estar prohibit.

- Artículo 40. Todos los españoles, sin distinción de sexo, son admisibles a los empleos y cargos públicos según su mérito y capacidad, salvo las incompatibilidades que las leyes señalen.

Veiem en aquest article el Dret de la dona al Treball i també en l'àmbit polític, ja que podien accedir a treballs i a càrrecs públics.

CAPITULO II

Familia, economía y cultura.

-Artículo 43. La familia está bajo la salvaguardia especial del Estado. El matrimonio se funda en la igualdad de derechos para ambos sexos, y podrá disolverse por mutuo disenso o a petición de cualquiera de los cónyuges, con alegación en este caso de justa causa.

Los padres están obligados a alimentar, asistir, educar e instruir a sus hijos. El Estado velará por el cumplimiento de estos deberes y se obliga subsidiariamente a su ejecución.

Los padres tienen para con los hijos habidos fuera del matrimonio los mismos deberes que respecto de los nacidos en él. (...)

El Estado prestará asistencia a los enfermos y ancianos, protección a la maternidad y a la infancia, haciendo suya la "Declaración de Ginebra" o tabla de los derechos del niño.

En aquest article, es reconeixen els drets familiars en el quals, tant l'home com la dona són importants a la família, ja que abans era més important el paper de l'home tot i fer menys coses a la llar. També es veu reconegut el fet de l'atenció a la maternitat ja que abans, la dona a la maternitat no tenia cap ajuda i amb la Segona República estava més atesa en cas d'embaràs.

“Les dones tenen el cervell més petit que els homes i per això, no són capaces de prendre una decisió tan important com la de votar un representant, ja que considerem que és una obligació massa per sobre de les capacitats intel·lectuals que tenen les dones...”

Totes aquestes millores varen fer de la dona un ésser més independent i alhora més ben considerat a la societat. Quant al dret del vot femení, tot i les contínues manifestacions recollint firmes per a què es pogués realitzar i la creació d'associacions feministes que defensaven el vot femení com **A.N.M.E**²⁰, encara hi havia gent (dones incloses) que no estaven a favor de la participació de la dona a les eleccions.

Una de les dones que s'hi negava va ser Victoria Kent, una dona que també va ser escollida diputada i lluitava pels drets de la dona però, que contràriament a Clara Campoamor, tenia un lema: *"el vot femení sí, però encara no!"*. Ella, tenia els seus arguments per presentar-se així davant la proposta del vot femení al 1931; deia que estava esperant a què les millores de la Segona República quant a l'educació, tinguessin temps a donar els seus fruits i fer que la dona (que des de temps enrere no havia tingut accés a l'educació), es culturitzés i a l'hora de votar, fos conscient del que estava votant.

MADRID.—Señoritas de la Asociación de Mujeres Españolas esperando a la puerta del Congreso la entrada de los diputados para entregarles unas hojas solicitando su apoyo a la concesión del voto femenino. (Foto Duque.)

A Madrid unes dones de l'Associació de Dones Espanyoles esperant a la porta del Congrés l'entrada dels diputats per entregar uns fulls que recolzen que estan a favor del vot femení.

---

²⁰ A.N.M.E és la Asociación Nacional de Mujeres Españolas, un moviment que lluitava per aconseguir el sufragi femení lluitant així doncs, pels drets de la dona. Va ser un moviment que va durar des de 1918 fins al 1936.

Així doncs, la Segona República, va durar pocs anys però va fer molts avenços ja que el paper de la dona va millorar considerablement fet que va permetre que s'independitzés més ja que tenia accés a la cultura, a la política, al treball, al divorci, etc. Però, aquesta situació d'alça d'esperança i de millora de vida com a resultat de la implantació d'una sèrie de lleis progressistes, va durar escassos 5 anys ja que amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola el 18 de juliol de 1936 i, sobretot, l'etapa del Franquisme, va fer que aquells progressos no es poguessin pas consolidar del tot.

7.1.1.3 La dona a la Guerra Civil Espanyola(1936-1939)

Una sèrie de fets (els quals no entrarem ja que no pertocuen a aquest treball), van originar un aixecament militar el qual va mantenir enfrontats dos bàndols: republicans i nacionals al llarg de 3 anys aproximadament.

L'entrada d'aquest succés va venir marcat per fortes repressions i retrocessos pel que fa als avenços abans aconseguits, fet que va originar que les dones comencessin a agrupar-se en associacions (de les quals ja parlarem més endavant) i que prenguessin la decisió de participar en el combat armat, decisió motivada pel desig de defensar els drets polítics i socials que havien adquirit durant la Segona República i per demostrar la seva contrarietat pel que fa al feixisme, sobretot, no volien deixar-los guanyar la Guerra.

A continuació, veurem dues cites que demostren aquest esperit de participar a la guerra contra el feixisme:

“El instinto revolucionario, la conciencia social i política, las llevó a luchar por aquello que creían, arriesgándose a perder en muchos casos la vida”²¹

Elisa Garcia, una miliciana que va combatre a primera fila va dir: “Si alguien os dice que la lucha no es cosa de mujeres, decidle que el

---

²¹ Frase del llibre: *Nosotras también hicimos la guerra. Defensoras y Sublevadas de Carmen Domingo.*

desempeño del deber revolucionario es obligación de todos los que no son cobardes”²²

Així, doncs, la guerra com tot seguit desenvoluparem, demostrarà la capacitat constructiva de les dones pel que fa a la producció i el seu importantíssim paper per la defensa de la República i la democràcia.

Va ser a l'estiu de 1936 quan, seguint el pensament anterior, la figura heroica de la miliciana es va convertir en el símbol de la mobilització del poble contra el feixisme. Es van començar a fer cartells de guerra on predominava la imatge de la dona com una heroïna, combatent, enfundades amb un mono blau (que representava el sentit obrer al qual pertanyien i d'un poble bolcat en una lluita per la llibertat) i un arma.

Cartell republicà que mostra a una dona amb un mono blau i un arma.

---

²² Aquesta frase que figura al llibre: *Agrupémonos todas* escrit per Isaiás Lafuente. La va dir Elisa Garcia, una miliciana que va combatre amb el bàndol republicà.

Evidentment, a l'esclatar la Guerra Civil Espanyola, com no hi havia una organització preparada i es necessitava molta ajuda al front, tant homes, dones i joves, van poder accedir al front. A continuació, veurem unes fotografies on surten les dones integrades a les milícies.

A les tres fotografies surt Rosita Sánchez, una miliciana que va participar activament al front republicà.

Una convocatòria de les milícies antifeixistes a la plaça de toros de València on podem observar a una dona.

És en aquest context on descobrim a algunes milicianes importants que van anar als fronts tals com el d'Aragó, Guadalajara, País Basc, a la Sierra Madrilenya, etc. Un exemple de miliciana és Rosario Sánchez Mora coneguda també pel nom de *“La Dinamitera”*.

Rosario Sánchez Mora va ser una miliciana espanyola de la Guerra Civil i és coneguda pel seu paper important al front republicà. Era una nena que anava a una Cort on aprenia a cosir i explica, que un dia un home va apujar-se a una taula per demanar voluntaris per a la guerra. Explica que totes les allà presents, van romandre callades pel fet que creien que al dir voluntaris, es referien a homes i no pas a les dones i al veure que aquella proposta també era per a les dones, ella, juntament amb moltes altres dones, van recolzar massivament la defensa del govern republicà allistant-se al front.

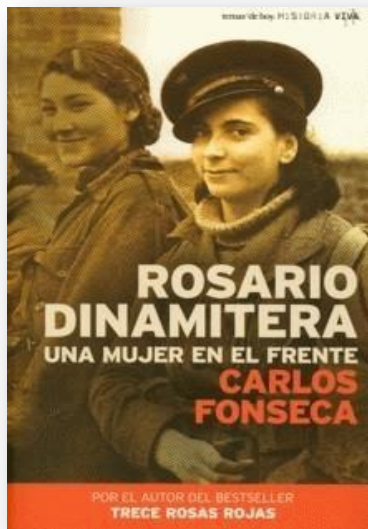
Rosario Sánchez Mora, només tenia 17 anys quan va allistar-se i va dir: *“A les vuit del matí, vaig agafar quatre robes interiors perquè jo creia que allò només anava a durar 8 dies... i me'n vaig anar al front. Es van omplir camions, cotxes i tot el que tenien i ningú dels d'allà dins sabien on anàvem. A l'arribar al destí tot*

i veure allà a dones, van començar a repartir monos blaus, fusells, cartutxeres, un plat i una cantimplora...”

Va ser un petit gest el que va fer al front, però tot i ser petit, va ser important, convertint-la (com a moltes altres) en una miliciana per excel·lència. Per desgràcia, va perdre la mà al front en una classe d'instrucció a la qual li anaven a ensenyar a fer una descàrrega tancada.

“Per la tarda, es feien maniobres i deien que anàvem a aprendre a fer una descàrrega tancada. I ens van encendre les metxes i la meva va començar a fer un soroll molt estrany i uns em deien que la llancés, uns altres que no... i finalment vaig perdre la mà”.

“La meva lluita” –diu- va merèixer la pena”.

Cal destacar, que les dones tot i poder accedir al front, no anaven totes a la lluita ja que tot i ésser al front i estar en aquelles condicions en les que era o donar-ho tot o perdre, hi continuaven havent distincions per sexe. La dona era més encarrilada a cuinar, a rentar la roba dels milicians, a ajudes sanitàries als ferits entre d'altres i poques vegades lluitaven a primera línia de combat però, tot i així, totes de 2 a 4 de la tarda feien instrucció (aprenien sobre el

funcionament de les armes per si algun dia havien d'anar a primera línia de combat). I així, van convertir-se en les “*HEROÏNES DE LA PÀTRIA*”, però, desgraciadament només per uns mesos.

Va ser quan la dona estava al front, que la figura de la miliciana era un punt de mira tant per als òrgans del poder com per als mitjans de comunicació pel fet que era estrany veure la dona en un lloc fora de la llar, fent si més no, treball d'homes (fet que no va acabar aquí com ara explicarem).

Com el govern va començar a negar-se que les dones anessin al front, passats uns mesos la imatge militarista de la miliciana va desaparèixer dels cartells i van començar a aparèixer uns altres de nous on les imatges reflectien una dona més tradicional, una dona dedicada a les tasques típiques de l'assistència social, allunyades del front, a la Rereguarda, convertint-se ara, en les “*HEROÏNES DE LA REREGUARDA*” on també comptaven amb la presència d'infants i ancians.

Però, no va ser només pel fet que el govern començava a oposar-se a la presència de la dona al front que la dona va haver d'anar a la rereguarda, sinó també va venir provocat perquè a finals del 1936 es deia que les dones provocaven malalties venèries entre els soldats anomenant-la “*la roja «una enferma criminal»*”²³ i deien que aquest fet, produïa baixes a l'exèrcit. Clarament era una manera de fer que les dones es retiressin del front de manera eficaç i absoluta.

---

²³«Y vosotras, mercenarias, medias virtudes, cuya imagen es la de las evangélicas vírgenes aguardando en la puerta de su cabaña con la lámpara de aceite de cedro encendida, esperando al viajero, que en plena revolución intentasteis convertir la tierra sagrada del frente, empapada de sangre proletaria, en lecho de placer. ¡Atrás! , si el miliciano os busca, que lo haga en sus horas de licencia y bajo su responsabilidad moral, ayudado por los recursos higiénicos de rigor. Pero no vayáis a desviarlo de su ruta y a poner en el acero de sus músculos la blandura de la fatiga erótica [...] Retornad a la retaguardia. La enfermedad venérea debe ser extirpada del frente y para ello hay que eliminar previamente a las mujeres». *Tres mensajes a la mujer* (Barcelona, 1937)

Cartell contra les dones al front pel fet que deien que transmetien les malalties.

Donada la situació, al 1937 els comunistes van crear un exèrcit regular i això va fer que poguessin eliminar les milicianes del front com a excusa que els homes per si sols ja valien i que elles havien d'ocupar-se d'altres feines. El lema que s'anava expandint era: *“Homes al front, dones a la rereguarda”*²⁴

---

²⁴ «En los primeros días de la sublevación, las mujeres supieron comprender en aquel momento que lo urgente era acrecentar el entusiasmo de los que se lanzaban a la lucha, y se unieron a ellos, empuñando a su vez las armas, con tanto o más coraje que los hombres... Los campos de batalla se tiñeron con la sangre de las valerosas mujeres que, enroladas en las milicias, opusieron su empuje al avance del enemigo... Las mujeres han cumplido con su deber... Pero ahora el deber primordial es reintegrarse a la retaguardia, dedicarse al trabajo en las industrias, comercios, oficinas. La marcha de la nación no debe ser interrumpida porque falten los brazos masculinos, que impulsaban el engranaje de su economía. Estos brazos han de ser suplidos por la mujer... A la retaguardia, todas las mujeres al trabajo, ese es vuestro puesto. A seguirlo y ¡salud!» *Mundo obrero de 1936.*

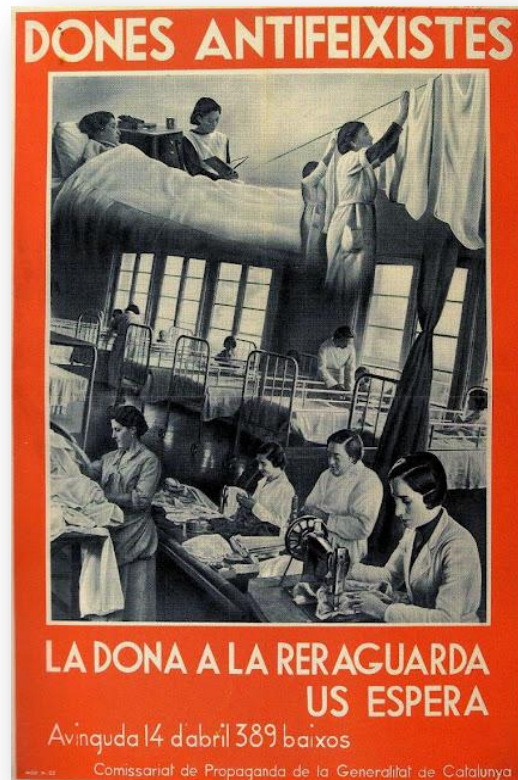
A la rereguarda les dones van assumir la supervivència d'un país en guerra fent treballs com ja hem dit abans, d'assistència social com en són: fent campanyes educatives, projectes culturals, activitats de recolzament als combatents i sobretot, les dones, sense saber res dels treballs dels homes, van incorporar-se al treball, a les fàbriques, als tallers i van crear armes per a la guerra. En aquest punt és on, com hem dit abans, la dona demostra la seva capacitat constructiva quant a la producció ja que té mèrit no saber-ne res d'aquelles tasques i mitjançant la voluntat i la dedicació, aconseguir portar les tasques que temps abans deien que les dones no sabrien portar. Van demostrar doncs, que no són inferiors als homes, que elles també saben de tasques d'homes tot i no haver rebut cap formació prèvia.

A continuació veurem una sèrie de fotografies relacionades amb la dona a la rereguarda.

Cartell propagandístic de U.G.T – Unió General del Treballador.

A aquesta imatge, ja veiem altre cop com la dona és vestida de manera tradicional, de mestressa de casa. L'home ja havia de dedicar-se tan sols a la guerra i com havia de deixar el seu treball, la dona se'n responsabilitzava en molts casos per això la dona surt amb una eina, la que tant caracteritzava abans el treball de l'home.

Cartell propagandístic de la dona a la rereguarda.

A aquesta imatge, podem veure les tasques que feien a la rereguarda les dones com cosir, netejar i cuidar dels malalts i dels nens. Tot un paper esgotador dia a dia que en molts casos s'ha qualificat d'inferior al dels homes a la guerra pel fet que els homes podien perdre la vida. Però, realment podem considerar que un paper com és el portar una vida durant anys, conservant el treball sense cap formació, cuidant els ferits de guerra, creant municions o coses d'utilitat per als homes del front, fer les feines de casa i cuidar de la família és inferior al treball que realitzaven els homes al front? Per reflexionar...

No se pierde más guerra que la que se abandona.

Cartell propagandístic que reflecteix com les dones havien de treballar pels homes que estaven al front.

Una dona treballant al taller.

La dona a la fàbrica cosint per als milicians del front.

7.1.1.4 La situació de la dona al franquisme quant al principi d'igualtat jurídica.

La Batalla de l'Ebre va representar la destrucció de l'exèrcit republicà a Catalunya, i va donar pas a l'ocupació de les terres catalanes per l'exèrcit nacional. Un cop perduda la batalla les tropes republicanes, en retirada, no van poder frenar l'expansió dels exèrcits franquistes, que van entrar a Barcelona el 26 de gener de 1939. L'exèrcit ocupant va iniciar una forta repressió amb dures conseqüències per a tota la societat i també pel que fa al paper de la dona i tota la seva evolució ja que va implantar una dictadura, la dictadura del general Francisco Franco que va romandre des de l'1 d'Abril de 1939 fins al 1975.

Aquesta llarga dictadura va venir acompanyada de moltes modificacions ja que el que pretenia Franco era crear un Nou Estat juntament amb un Nou Ordre i volia donar la imatge d'ordre i de pau a la resta del món i precisament la pau només la gaudien els vencedors i els seus aliats ja que la dictadura va crear un malestar social molt gran, creant doncs, la fam, l'escassetat, la submissió i la mort a tots els que havien format part d'un partit polític afiliat a la Segona República a part de tota la població que moria per falta de recursos primordials.

Pel que fa al paper de la dona, la postguerra va suposar per a la dona un gran retrocés per a la seva formació i posterior independència destruint totes les esperances abans enfortides i la seva igualtat jurídica. Així doncs, es va tornar a “*l’Espanya vella*” és a dir, a l’Espanya que era abans de la proclamació de la Segona República.

Ara, detallarem les lleis que el franquisme va imposar (la majoria abans de la Segona República ja imposades) que van desfavorir molt el paper que la dona havia aconseguit temps enrere amb el seu sacrifici i la seva voluntat per progressar i ser reconegudes com un ésser igual que el de l’home.

7.1.1.4.1 El paper de la dona a la família i les relacions matrimonials.

De manera visual, el paper de la dona durant el franquisme quant a les relacions familiars ho podem resumir així:

1
Ten lista la cena

Planea con tiempo una deliciosa cena para su llegada.

Esta es una forma de dejarle saber que has estado pensando en él y que te preocupan sus necesidades. La mayoría de los hombres están hambrientos cuando llegan a casa.

Prepara su plato favorito

2
¡Luce hermosa!

Descansa 5 minutos antes de su llegada para que te encuentre fresca y reluciente.

Retoca tu maquillaje, ponte un listón en el cabello y luce lo mejor posible para él. Recuerda que ha tenido un día duro y sólo ha tratado con compañeros de trabajo.

3 Se dulce e interesante

Su aburrido día de trabajo quizá necesite mejorar. Tú debes hacer todo lo posible por hacerlo.

Una de tus obligaciones es distraerlo.

Arregla tu casa **cuatro**

Debe lucir impecable

Haz una última ronda por las principales áreas de la casa, justo antes de que tu marido llegue. Levanta libros de escuela, juguetes, etc. Y limpia con un plumero las mesas.

5 *Hazlo sentir en el paraíso*

Durante los meses más fríos del año debes preparar la chimenea antes de su llegada. Tu marido sentirá que ha llegado a un paraíso de descanso y orden, esto te levantará el ánimo a ti también.

Después de todo, **cuidar de su comodidad te brindará una enorme satisfacción personal.**

6 *Prepara a los niños*

Cepíllales el cabello, lava sus manos y cámbiales la ropa en caso de ser necesario. **Son sus pequeños tesoros y él los querrá ver relucientes.**

tómate unos minutos para arreglar a los niños

7 Minimiza el ruido

A la hora de su llegada apaga lavadora, secadora y aspiradora e intenta que los niños estén callados.

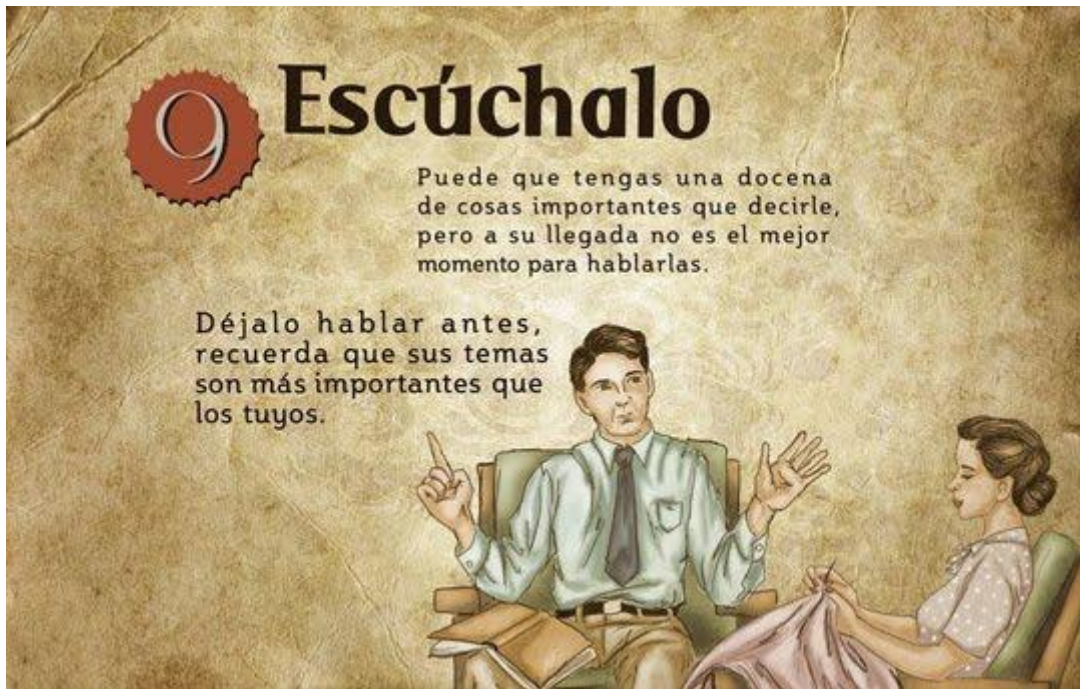
Piensa en todo el ruido que él ha tenido que soportar durante su pesado día de oficina.

8 Procura verte feliz

Regálale una gran sonrisa y muestra sinceridad en tu deseo de complacerlo.

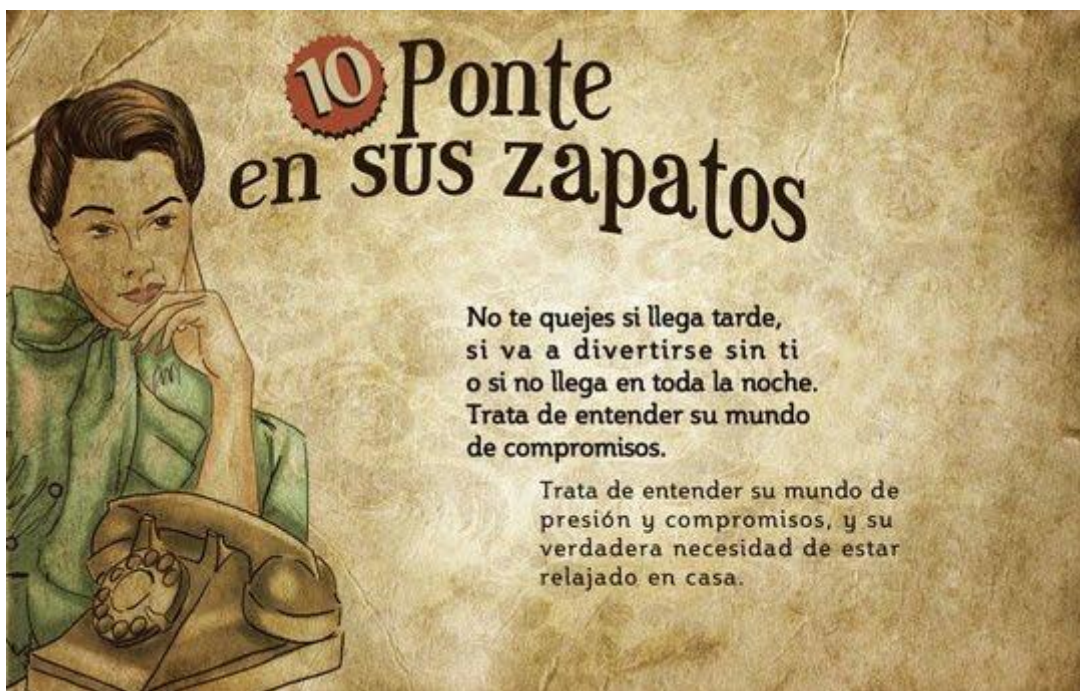
Tu felicidad es la recompensa por su esfuerzo diario.

9 Escúchalo

Puede que tengas una docena de cosas importantes que decirle, pero a su llegada no es el mejor momento para hablarlas.

Déjalo hablar antes, recuerda que sus temas son más importantes que los tuyos.

10 Ponte en sus zapatos

No te quejes si llega tarde, si va a divertirse sin ti o si no llega en toda la noche. Trata de entender su mundo de compromisos.

Trata de entender su mundo de presión y compromisos, y su verdadera necesidad de estar relajado en casa.

De manera redactada ho explicarem de la següent manera:

Acabada la guerra, moltes dones van haver d'aixecar la família totes soles perquè havien quedat viudes durant la guerra i d'altres, van haver d'estar sotmeses a les noves ordres que dictava el nou Règim, perdent doncs, els avenços anteriorment aconseguits pel que fa al paper de la dona.

La dona ràpidament va passar a ser controlada totalment per l'home i la seva funció consistia en fer-li agradable la vida, cuidar de la casa, tenir molts fills, donar-li plaer a l'home i creure en la religió.

Desgraciadament, l'educació de la dona, des de ben jove era ensenyada en l'art d'agradar, en comptes d'ensenyar-los a ser algú a la vida (per tant, la seva educació era nefasta). Així doncs, ja de ben petites eren impulsades a buscar com un segur de vida, un home per casar-se i doncs, sotmetre's a les ordres i prohibicions de l'home.

Un altre punt és la importància del matrimoni. Bàsicament, el fet de contraure matrimoni era per ser mare i assegurar-se la vida. *“El matrimoni no es va fer per a la satisfacció dels que es casaven, sinó que era per criar fills”* (perquè no oblidem que quants més fills per a la pàtria i quant més petits fossin, més fàcil

se'ls podia inculcar uns valors tan negats pels coneixedors d'una vida amb més privilegis com, per exemple, la vida amb la Segona República).

Per tant, si no et casaves abans era com una tragèdia perquè com quasibé totes les dones no tenien una bona educació (perquè se'ls ensenyava coses per agradar o per a la llar), per si soles no podien treballar per guanyar-se el seu propi salari i, per tant, no podien ser independents econòmicament ja que necessitaven un home. Això, només els passava a les dones sense una carrera, les dones (que van ser molt poques) que tenien una carrera, no necessitaven casar-se.

Aquesta situació va donar lloc a casaments de parelles amb diferències d'edat molt abismals, va fer que la dona no li donés massa importància al fet que el seu home li fos infidel mentre no li faltés res a casa i va fer que la dona més lletja tingués més possibilitats de casar-se ja que els homes el que volien de les dones era a part que estiguessin al seu servei, virginitat i fidelitat i clar, al ser una dona lletja, seria menys desitjada i, per tant, el marit podia estar més tranquil.

A més, no hem d'oblidar les següents consideracions respecte aquest tema:

El franquisme va determinar com a legislació civil, la minoria d'edat perpètua per a les dones, especialment les casades fet que va rebaixar molt el que abans havia estat la igualtat de sexes. També, encara que la majoria d'edat era als 23, les dones no podien abandonar la casa paterna fins als 25 anys com no fos per contraure matrimoni (article 321) i llavors un cop casada, tal i com deia l'article 57, l'home havia de protegir la dona i la dona havia d'obeir al marit. I quant al fet d'administrar els béns al matrimoni, a l'article 60 figurava que només podia ser l'home el que els administrés, rebutjant, doncs, la possibilitat que la dona pogués treballar en alguna professió a canvi d'un salari.

Com podem veure, en l'àmbit domèstic ja hi havia una gran diferència pel que fa a la igualtat entre sexes i el pitjor no és això, sinó que en tots els àmbits que seguirem analitzant breument, hi predomina aquesta inferioritat de la dona respecte a l'home.

7.1.1.4.2 L'educació de la dona al franquisme

Com hem esmentat anteriorment, les dones havien de casar-se ràpidament per assegurar-se la vida i, per això, de ben petites les educaven només per fer-les atractives o els ensenyaven “l’art” de netejar o de guisar i la “ciència” de l’administració de la casa, tot basant-se en la casa i el servilisme. Aquest fet va impossibilitar a la dona formar-se aprenent les coses bàsiques que li podien obrir les portes a l’àmbit laboral i, per tant, no podien arribar a la independència econòmica. Per tant, el paper de l’home era el productiu i el de la dona era l’anomenat reproductiu. La dona, doncs, no podia accedir a una bona educació en aquells temps.

7.1.1.4.3 La religió, un altre obstacle per a la dona

El paper de la Religió era propagandístic ja que era utilitzat pels dictadors per anar escampant els ideals del règim del moment. Franco, no va canviar pas la tradició i va fer que aquesta anés transmetent una sèrie de principis que com no, eren desfavorables per a la dona. A continuació en citarem alguns.

Referint-nos a la moral, al franquisme el món de la dona no estava fet per al plaer i la dona no va poder estar-hi en desacord. Com hem dit, estava sotmesa a l’autoritat del marit, i la pròpia religió ho acceptava, igual que acceptava que la dona no podia portar vestits, maquillatge, portar banyadors provocatius (per tant, els braços i les cames havien d’estar ocults a les mirades de qualsevol home) o fer amistats amb homes. Pel que fa al sexe, la religió acceptava i transmetia que el sexe per a la dona no havia de ser per buscar el plaer (en cas contrari, pecava de pecaminosa), sinó que la seva finalitat, era el de la procreació (la màquina de crear fills –se li deia-), això sí, mirant de donar-li plaer a l’home. I pel que fa referència a l’avortament i a l’ús d’anticonceptius, també la religió franquista ho tenia prohibit juntament amb la Llei del Divorci. I tal i com encara avui en dia passa, estava permès que l’home tingués moltes relacions amb dones ja que donava un paper més d’home, però, les dones si ho feien quedaven com unes barjaules.

Per tant, com podem observar, la religió tampoc tenia en consideració el paper de la dona, el que és evident ja que si el propi dictador no en tenia consideració, la religió tampoc la tindria.

7.1.1.4.4 La dona i el treball al franquisme

Durant la Guerra Civil Espanyola, la dona havia demostrat que amb el seu valor i les ganes de demostrar la seva capacitat de producció i autoaprenentatge valien per fer tasques fins aleshores considerades només per als homes. No obstant, el franquisme no va tenir-ho en consideració i ja de ben d'hora, va fer amb una falsa "alliberació de la dona al taller", que totes les dones tornessin a dedicar-se als treballs relacionats amb la llar. No només van haver d'adaptar-se un altre cop als oficis de la llar, sinó que també, com les dones, sobretot les casades, eren considerades menors d'edat de manera perpètua, en el cas que poguessin treballar, l'home li havia de signar una "autorització marital", sense ella, cap dona podia treballar perquè era com si no tinguessin l'autorització d'una persona adulta. Això, no passava pas quan la dona havia de treballar perquè s'havia quedat sense marit.

Tanmateix, les feines que podien adquirir les dones eren totes relacionades amb la llar (costurera, bugaderia...) o en molts casos, relacionats amb magisteri. Tot i així, no hem d'oblidar que els salaris que rebien, eren inferiors als dels homes ja que els treballs que feien, eren considerats per la societat com a inferiors.

Per últim, esmentar que igual que la manca d'una bona educació no portava a la dona a la seva emancipació, la manca de treball tampoc, ja que econòmicament, amb aquestes dues mancances, mai podrien subsistir per elles mateixes.

7.1.2 ASSOCIACIONS DE DONES

Davant la situació a la qual estava sotmesa la dona, moltes van ser les dones que van lluitar pels seus drets i llibertats tant socials com polítics. Ho van fer creant associacions les quals a continuació farem una distinció entre les associacions que van crear les republicanes i les associacions creades per les nacionals, evidentment defensant uns drets i llibertats vistos des de diferents punts de vista.

7.1.2.1 Bàndol Republicà

Amb l'esclat de la Guerra Civil al 1936 moltes van ser les dones que, primerament, de manera espontània, es van unir a la lluita contra el feixisme i contra les desigualtats de gènere que estaven vivint, però van acabar formant-se tota una sèrie d'organitzacions femenines vinculades a un o altre partit polític que reflectien el panorama polític que hi havia a l'Espanya republicana, l'anarquisme i el comunisme. Coneixem molts personatges importants que van contribuir en aquesta lluita com són:

- Margarita Nelken, una dona destacada per ser dirigent socialista al Partit Comunista durant la guerra i que va participar rotundament en la defensa de Madrid.
- Victoria Kent, que com anteriorment hem dit, va afavorir la introducció del vot femení, entre d'altres.

Però, sobretot cal destacar dues figures importants:

- Federica Montseny, que va ser la primera ministra de la història d'Espanya i que va afavorir la dona fins al punt que va millorar l'assistència social, l'ajuda als refugiats, va posar en pràctica la llei de l'avortament, entre d'altres coses.
- Dolores Ibárruri, dirigent comunista, coneguda també com "La Pasionaria" la qual no va fer tant com Federica Montseny quant a millores, però sí va convertir-se en un símbol moral tant per homes com per dones del que era la lluita de la classe obrera contra el feixisme i les

seves desigualtats repartint doncs, molta esperança per a la lluita no pas fàcil, però sí amb una finalitat: que un cop combatut el feixisme, la dona podia adquirir una nova vida i ella ho deia així: *“las mujeres, fuesen de la condición que fuesen, eran seres libres para elegir su destino”*.

Pel que fa referència a les organitzacions que van derivar-se d'aquestes lluites, mai es va arribar a crear una de sola que reunís totes les dones ja que és ben cert que totes les dones lluitaven bàsicament pel mateix però, cada associació ho volia aconseguir d'una manera o d'una altra²⁵. Tot i així, dues van ser les més importants en el territori Espanyol al llarg dels tres anys que va durar la Guerra Civil; *“Mujeres Antifascistas”* i *“Mujeres Libres”* que ara, a continuació, en farem una breu síntesi de la seva importància .

7.1.2.1.1 - M.M.L.L. (Mujeres Libres)

Mujeres Libres, va ser una associació derivada de l'anarquisme (una de les branques que com hem dit abans, reflectien el panorama polític de l'Espanya republicana) dirigida, doncs, per les anarquistes Mercedes Comaposada, Lucía Sánchez, entre d'altres que va ser creada per la necessitat que tenien la major part de les dones per l'accés a una cultura i una educació que donada la inferioritat de la dona, sempre havia estat reduïda per als homes. Tot i que va ser una associació que va ser creada a l'abril de 1936, la qual va comptar amb aproximadament unes vint mil afiliades amb l'esclat de la guerra, el seus programes i activitats dissenyats per capacitar a la dona com a **individua**²⁶ i alliberar la dona de les seves esclavituds: la de la ignorància, la de dona i la de productora, tan sols van durar fins al febrer de 1939 quan es va proclamar la victòria a les forces franquistes.

---

²⁵ Com deia Soledad Real «*nosotras decíamos A y ellas B*».

²⁶ No vol dir pas el que avui en dia es coneix com feminisme, vol dir tal i com deia Susceso Portales una afiliada a Mujeres Libres: «*No somos y no fuimos feministas- insistía- luchadoras contra los hombres. No queríamos sustituir la jerarquía masculina por una jerarquía feminista. Es preciso que trabajemos y luchemos juntos porque, si no, no habrá revolución social. Pero hacía falta una organización propia para luchar por nosotras mismas.*»

Però, què van fer realment les afiliades a aquesta associació? Doncs bé, com en aquesta associació es veia la guerra com a una oportunitat per a la revolució de les dones, en feia poc més d'un mes que s'havia creat l'associació, ja van crear a Espanya des del dia 20 de maig del 1936, una revista anomenada **Mujeres Libres Anarquista**²⁷ a la qual les dones afiliades Lucia Sánchez Saornil, Mercedes Comaposada entre d'altres, escrivien les seves queixes, suggeriments i ideals. Tanmateix, mitjançant la seva lluita, van voler aconseguir els seus dos objectius resumits en: capacitació i captació. El que en deien capacitació era fer que les dones poguessin mitjançant una revolució social, arribar a una cultura i a una educació bàsica (com hem dit abans, per aquesta impossibilitat va ser creada l'associació) fet que, si no es produïa, no es podia accedir al segon objectiu de captació ja que aquest feia referència a què un cop assolits prou coneixements, les dones podrien participar activament al que seria el procés de transformació social el que equival, per exemple, a participar en la política i fer de les seves opinions, coses transcendents.

7.1.2.1.2 - A.M.A. (Asociación de Mujeres Antifascistas)

A.M.A. va ser una associació que es va crear al 1933 sota el nom de *Comité Nacional de Mujeres contra la Guerra y el Fascismo* però, amb l'esclat de la Guerra Civil Espanyola, es va passar a dir *Asociación de Mujeres Antifascistas* el que poc després, al proclamar-se la victòria als franquistes, es va anomenar *Unión de Mujeres Antifascistas Españolas*.

Concretament A.M.A. , no va ser creada d'un corrent anarquista tal i com ho va ser M.M.L.L. sinó que va ser creada majoritàriament per l'altre corrent polític que predominava a l'Espanya republicana: el Comunisme. Així doncs, aquesta associació era dirigida per comunistes tals com Dolores Ibárruri, Matilde Cantos, Victoria Kent, entre d'altres i doncs, comptava amb una gran varietat d'afiliades de tendències polítiques com n'eren comunistes, socialistes i republicanes arribant a ser més de cinquanta mil afiliades a l'estiu de 1936.

---

²⁷ Va publicar 13 edicions fins al 1938 ja que moltes de les que escrivien habitualment a la revista, van haver d'exiliar-se.

I què és el que aquesta associació va fer? Molt a diferència de M.M.L.L., A.M.A. es va centrar en la lluita contra el feixisme i molt poques vegades es va dirigir a les dones com a individus amb identitat pròpia. Va fer diverses conferències, també van crear revistes com ***La Pasionaria***²⁸ on hi figuraven alguns dels seus **objectius més clars**²⁹ i a més a més, les afiliades van contribuir a **l'ajuda al front i a la rereguarda**.³⁰

Hem d'esmentar que A.M.A. també a diferència de M.M.L.L., comptava amb l'ajut econòmic del govern el qual va facilitar molt la propagació dels seus ideals mitjançant les conferències, les publicacions als mitjans, etc.

7.1.2.2 Bàndol Nacional

Sembla mentida però, les dones que formaven part del bàndol nacional també eren dones sotmeses a l'autoritat de l'home. Llavors, per què van haver dones que el defensaven? La resposta és ben senzilla. En aquella etapa com que els nacionals eren els que regien, les dones d'aquest bàndol tot i estar sotmeses a l'autoritat de l'home i bàsicament sotmetre's a les mateixes diferències de sexe que les dones republicanes, vivien bé. Sí, vivien bé ja que conservaven certs privilegis i per tant, no els en feien pas falta aconseguir els drets i llibertats pels quals estaven lluitant els republicans. Així doncs, les dones també actives des del bàndol nacional, es van agrupar en associacions una de les quals, la més important, serà breument explicada a continuació.

---

²⁸ Revista creada amb aquest nom ja que és com se li deia a Dolores Ibárruri la que llavors, presidia l'A.M.A. Com deia Manolita Ballester a una entrevista realitzada a la revista «Crónicas» del 7 de març del 1937 : «*Dolores Ibárruri representa para la conciencia de nuestro país cuanto de noble y generoso anima hoy el espíritu de nuestras mujeres.[...] Por eso, al publicar nuestro semanario, las Mujeres Antifascistas de Valencia, hemos querido que el nombre de La Pasionaria nos marque una ruta en nuestra labor y nos haga dedicar a ella nuestra fortaleza y toda nuestra ternura.*»

²⁹ Defensar la llibertat i la justícia , la vida i el pa dels seus fills, les seves cases, els seus drets com a dones en definitiva, proclamaven la seva lluita contra l'esclavitud i el crim que suposava el feixisme, sense deixar de promocionar el Partit Comunista.

³⁰ Com deia «*El Mundo Obrero*» de 1936: «*Que cada una cumpla en el lugar que más utilidad pueda dar.*»

7.1.2.2.1 Secció Femenina

La Secció Femenina va sorgir del principal partit polític, la **Falange Espanyola**.³¹ Va ser creada concretament el 1934 i dirigida per la germana de José Antonio Primo de Rivera, la mateixa Pilar Primo de Rivera.

Com a objectius principals, aquesta associació el que volia era fomentar en les dones l'esperit **nacionalsindicalista**³², és a dir, que pel que pertoca a les dones, seguissin el lema: «**les dones han de fer les tasques purament femenines**»³³ i, el tradicionalisme. Tot i així, moltes van ser les dones afiliades a la Secció Femenina fins al punt d'arribar a ser 35.000 aproximadament.

Però, realment què van fer aquestes dones a la Secció Femenina? Des d'un primer moment, les afiliades van dedicar-se a ajudar als malalts de guerra, a la costura per proporcionar als homes del front robes netes, van crear organitzacions de protecció als nens, als ancians i als orfes i van dedicar-se a rentar la roba procedent del front tot això sense deixar de banda fer-se càrrec de la llar i de la família.

Així doncs, podem veure com en aquesta associació hi ha la tradicionalitat que tant volien escampar ja que recordem, que la dona abans de la proclamació de la Segona República, ja estava sotmesa a aquestes condicions de treballar pels altres, principalment per als homes.

---

³¹ Va ser un partit polític espanyol fundat per José Antonio Primo de Rivera el 29 d'octubre de 1933. Aquest partit, es va basar en la defensa del totalitarisme, el nacionalisme i en el feixisme, considerant-se doncs, un partit anticapitalista i anticomunista.

³² D'una altra manera es pot dir: fer que les dones estiguessin d'acord amb els principis de la Falange Espanyola.

³³ És a dir, que fessin la funció que el Règim atribuïa a la dona dins l'estructura social (assistència social, cuidar de la família, de la llar, complir les ordres i desitjos de l'home i creure en la religió sense qüestionar-se res).

7.1.3 REPRESSIÓ ALS CONTRARIS

Els constants conflictes entre les visions progressistes i conservadores, des d'aproximadament l'any 1931, van donar lloc a fortes repressions. La visió conservadora, va ser el que el cap i a la fi, va exercir sobre els progressistes unes repressions més dures pel que fa a l'entrada del règim franquista. A continuació, esmentarem alguns dels casos repressius per part dels conservadors cap als progressistes ja des de la proclamació de la Segona República Espanyola al 1931.

Quan en un primer moment la victòria va ser donada al bàndol republicà (proclamació de la Segona República Espanyola), el bàndol nacional va començar a mobilitzar-se i no va deixar que aquella situació romangués durant molt de temps. Des del 1931 fins a l'esclat de la Guerra Civil Espanyola les manifestacions que es van generar, van ser frenades ràpidament per l'exèrcit nacional que el que volia era fer-se notar davant aquella situació en la qual els republicans es creien que podien mantenir-se victoriosos per molt de temps .

Va ser doncs, al 1939 amb la consolidació del Règim franquista al poder, quan aquelles repressions van adoptar un caire molt més repressiu i brutal. Tant homes com dones que havien estat relacionats amb el bàndol republicà, tenien bàsicament tres destins: **l'exili, els camps de concentració** i les **presons**. A continuació, farem una breu síntesi d'aquests tres destins donant-li més èmfasi a les presons ja que el nostre treball tracta sobre una presó, la Presó de Les Corts de Barcelona.

La dictadura de Franco va ser, durant tot el segle XX, l'única que, a Espanya, va emergir d'una Guerra Civil, va perseguir als opositors i va administrar un càstig als vençuts fins al final.

La violència, era una de les bases per a la formació de l'Estat Franquista ja que amb la consolidació d'aquell nou Estat, va ser legalitzada. Anunciaven coses com: *"Hem de matar-los a tots sense descans, i per fer-ho es necessitava el concurs del ciutadà, en el qual els bons espanyols denunciaven a tota persona a qui se li pugui inculpar delictes, advertint que si no es feia, aquella persona seria culpable per encobriment"*.

Veiem també proves en les lleis ja que es va aprovar la *Llei de Responsabilitats Polítiques* del 9 de Febrer de 1939 la qual dictava que s'havia de buscar i liquidar a tots els que anteriorment s'havien posat en contra, és a dir, als republicans i altres pensaments liberals. També es va dictar la *Llei de Repressions de la Maçoneria i el Comunisme* de l'1 de Març del 1940 la qual portava sancions econòmiques per als maçons (la gent que participava en el moviment social creat per diferents entitats independents amb la finalitat de perfeccionar a l'ésser humà) i eren prohibits per a l'ocupació de càrrecs públics portant a molts d'ells a presons.

I a part de crear lleis que permetessin seguir assassinant, també es van crear altres per al manteniment en les presons a milers de presos per a torturar-los i humiliar-los fins a la seva mort (un fet que un cop havia succeït, les famílies no podien reivindicar pas res) i en cas de dubte, per a l'eliminació d'un "rojo" (com en deien els falangistes als vençuts), aquest, no podia portar a cap defensor per tant, acabava sent mort i majoritàriament, sense cap càrrec judicial.

Era tanta l'obsessió per "la neteja dels contraris" que es va començar fins i tot a perfeccionar l'escenari de matança. La població, donades aquestes situacions **legalitzades** generades per l'odi que els franquistes tenien cap als contraris, van fer que molts republicans haguessin d'anar-se'n a altres països com a exiliats per fugir de les matances que realitzaven els franquistes sense cap mena d'escrúpols. Com ja se sap, l'exili va suposar a molts revolucionaris deixar les famílies, els treballs i tot per a salvar-se la pell de les barbaritats **legalitzades** pels franquistes.

És important remarcar la paraula "**legalitzades**" ja que com un nou Règim podia estar transmetent aquells valors tan cruels per a la resta de la població que tan sols reivindicaven els seus drets com a ciutadans? És possible doncs, que es cometessin tantes barbaritats (ja siguin assassinats, persecucions, abusos...) només per pensar d'una altra manera? Efectivament, sí, sí i més sí, amb el Franquisme això existia i igual que existia, també existien moltes persones i agrupacions (com ja veurem al següent apartat del treball) que estaven en desacord amb els principis que dictava la Dictadura de Francisco

Franco i tot i així, van continuar lluitant fins al final, tot i les seves conseqüències.

Exiliats cap a Madrid.

Però, com podia haver-hi tanta gent a favor de Franco? La resposta, és ben senzilla; milers de persones eren del bàndol vencedor i adoraven Franco per haver-los lliurat dels revolucionaris donant-los pau i tranquil·litat pel fet que s'estaven constituint en una majoria de la població cada cop més forta.

Pel que fa als camps de concentració, l'esperança de sortir-ne amb vida era nul·la igual que a les presons ja que un cop eren allà, eren sotmesos a una forta autoritat que els feia fer coses sense cap mena de mirament.

Arribant a aquest punt, com el nostre treball tracta sobre una presó, parlarem de manera més detallada sobre com estaven organitzades les presons i com es vivia a dins.

Primerament, és important saber el perquè aquelles persones havien de romandre allà dins i bàsicament era per ser o haver participat en alguna

sublevació contrària al Règim Franquista i fins i tot, per haver tingut alguna relació personal amb algú d'aquell bàndol contrari.

Pel que fa a la direcció de les presons és important remarcar que també hi havia diferències entre les presons de dones i les de d'homes. Majoritàriament, les presons d'homes estaven dirigides per bisbes, i la presó per a dones per monges, encara que també hi havien soldats que intervenien en les decisions de les presons. Així doncs les monges, tenien tres missions; vigilar-les, reeducar-les i purificar-les amb oli per a què haguessin d'extreure del seu cos tots els dimonis que es suposava que els havien posseït. I no només era aquesta la diferència, pel que fa a les llibertats, podem dir que a les presons d'homes hi havia més llibertats, tot i que eren dissimulades però ben aprofitades pels presoners. Els homes quan eren presos, havien de sortir de les presons per fer treballs manuals com, per exemple, la construcció i quan sortien, podien veure els seus familiars molt més que no pas les dones que només en els dies més assenyalats podien veure els seus familiars i, no es sentia parlar en cap moment que poguessin sortir a l'exterior de la presó. Sí bé, és també considerada una diferència important el fet que les dones poguessin tenir els fills dins les presons fins als quatre anys i els homes no, però, realment això afavoria en alguna ocasió? Sí, tens a una part de la família amb tu que els homes no la tenen pas, però, no és gens positiu ja que les dones havien de mantenir a aquells fills donant-los de menjar i procurant-los la higiene... però és que n'hi havia realment? No, per tant això a part de fer que les dones mengessin menys perquè havien de compartir amb els fills i fer que tinguessin una altra preocupació allà dins a part de la de salvar-se, generava que moltes dones haguessin de veure els seus fills morir i evidentment, d'això els homes se'n salvaven afortunadament ja que veure morir un fill no és pas agradable. Per tant, concloem que no és un aspecte que afavoreixi les dones sinó que és realment el contrari.

Era evident que els franquistes portaven els homes i les dones a les presons era com a un càstig per ser contrari i allà els feien romandre durant molts anys torturant-los, assassinant-los o deixant-los morir de fam o d'epidèmies.³⁴

Tanmateix, ens centrarem en la Presó de Les Corts de Barcelona i farem un recull aprofundit sobre aquesta presó de dones que va tenir una llarga història amb fets realment aclaparadors, dels quals no se'n té gaire constància en els nostres dies i ho farem ja que com es diu molt a història, *els fets han de deixar constància per tal de no ser repetits.*

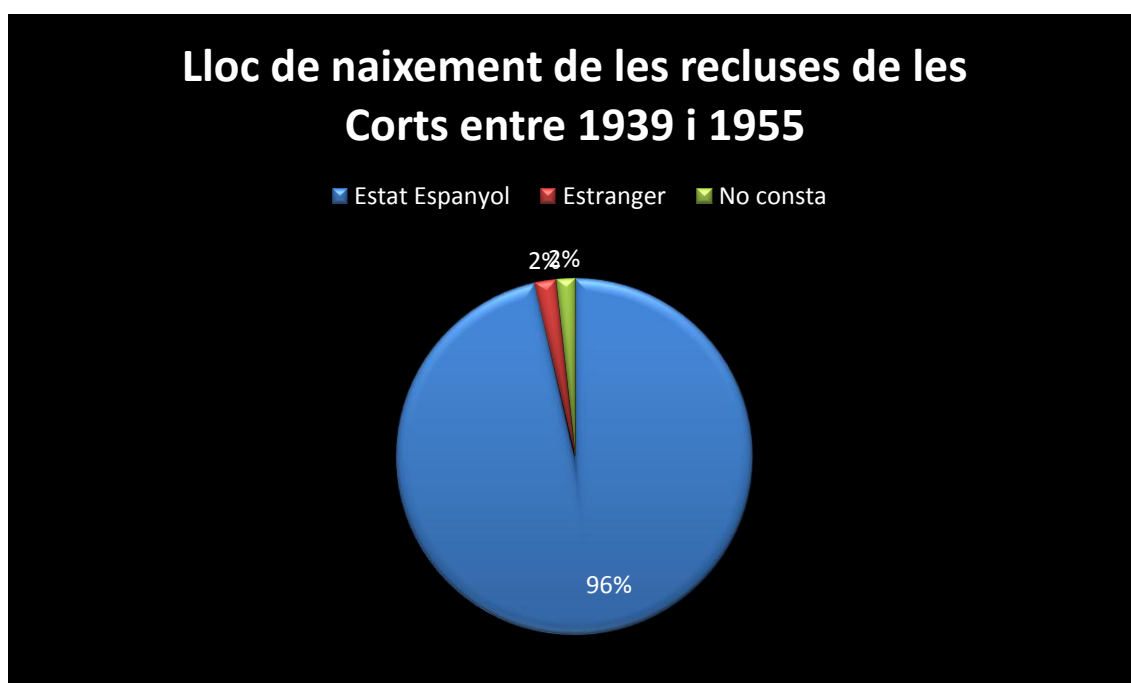
³⁴ “Llega un momento que estás inconsciente ante el dolor, pero sí que perdura mucho en la mente no desfallecer, soportarlo (...) Porque no solamente los físicos, sino los psicológicos, ver cómo te insultan, te menosprecian, intentan que pierdas la autoestima...” –María Salvo, condenada a 30 anys.

7.2 DADES INTERESSANTS DE LA PRESÓ DE DONES DE LES CORTS

A continuació, amb la finalitat de complementar més el nostre treball hem fet un recull d'algunes xifres que pensem interessants sobre diferents apartats que tot seguit desenvoluparem.

En primer lloc, hem adjuntat una graella amb una gràfica (del llibre La Presó de Dones de Barcelona . Les Corts (1939-1959) que el tenim citat a la bibliografia) a les quals consten les xifres del lloc de naixement de les recluses de les Corts entre 1939-1955.³⁵

Lloc de naixement de les recluses de les Corts entre 1939 i 1955		
Procedència	Recluses	%
Estat Espanyol	3.737	96
Estranger	73	2
No consta	64	2
Total 3.874		

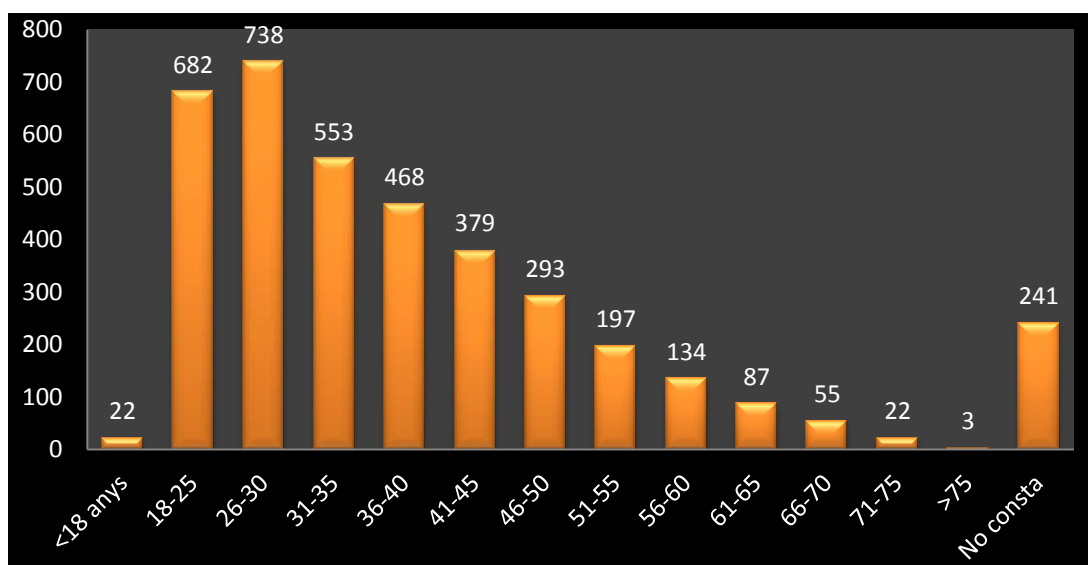

³⁵ Aquestes xifres, són calculades d'un total de 3.810 recluses d'un total de 3.874 que com a mínim van passar per la presó.

Com podem observar, les recluses eren majoritàriament nascudes a l'Estat Espanyol sent 3.737 però també hi havia 73 que eren nascudes a l'estranger i 64 que no consta el naixement.

En segon lloc, també del mateix llibre que hem anomenat anteriorment, adjuntem una graella i una gràfica a les quals consten les edats de les recluses de les Corts entre els anys 1939-1955.

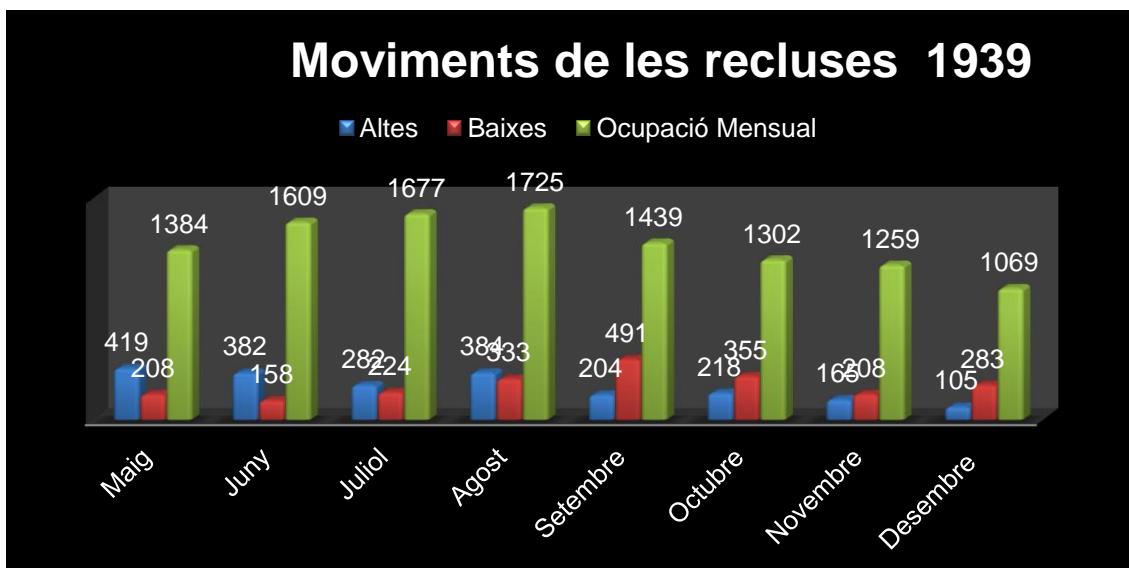
Edat de les recluses de les Corts entre 1939 i 1955	
<18 anys	22
18-25	682
26-30	738
31-35	553
36-40	468
41-45	379
46-50	293
51-55	197
56-60	134
61-65	87
66-70	55
71-75	22
>75	3
No consta	241
Total 3.874	

Podem observar que per la presó van passar dones que representaven els tres grups d'edat de la població: joves, adultes i velles. De l'edat de les 3.633 que consten, la menor tenia 13 anys i la més gran tenia 82 i en referència a les 241 recluses restants, no es va poder saber quina era la seva edat.

En tercer lloc, pensem que és important deixar constància que a la presó, com ja hem dit a la història de l'edifici, hi havia una cabuda de 150 recluses i per al Règim franquista, això no li va ser gaire problema ja que no ho va tenir present donat que el pic màxim d'ocupació de la presó es situa al dia 17 d'agost del 1939 on va haver un total de 1.806 recluses més 43 nens. És evident, doncs, la diferència tan abismal de la que era la capacitat de la presó en sí i la quantitat de recluses que en un dia van estar allà dins i ja ens podem imaginar, la quantitat de dones tan gran que van passar-hi del 1936 fins al 1955, any en el que com ja hem dit, l'edifici va deixar de ser una presó. A continuació podeu observar una gràfica amb la seva corresponent graella (on no hi figuren les dades dels infants), extretes d'una tesis que va elaborar un historiador, Fernando Hernández, on es veu el moviment d'altres i baixes i l'ocupació mensual des del 3 de maig fins al desembre del 1939 i concretament a la graella els pics d'ocupació màxima on està com ja hem dit el pic d'ocupació màxima de la presó.

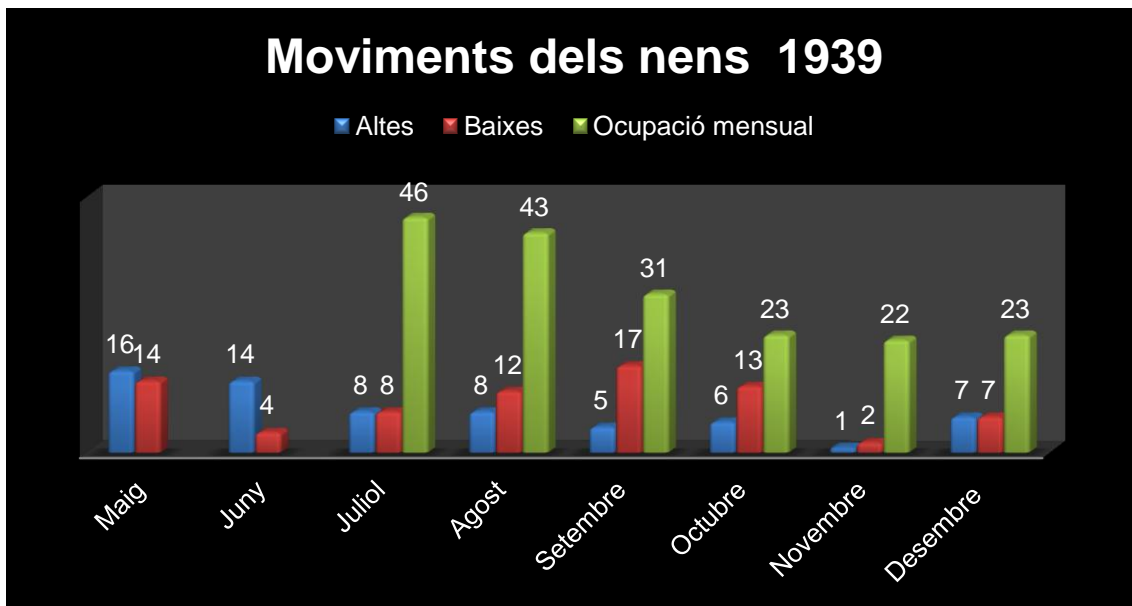
	Altes	Baixes	Ocupació mensual	Pic de màxim ocupació
Maig	419	208	1384	1384 (31)
Juny	382	158	1609	1609 (30)
Juliol	282	224	1677	1684 (27)
Agost	384	333	1725	1806 (17)
Setembre	204	491	1439	1759 (7)
Octubre	218	355	1302	1436 (1)
Novembre	165	208	1259	1307 (12)
Desembre	105	283	1069	1260 (1)

En quart lloc, també de la tesis anteriorment anomenada, hem tret una graella i un gràfic que mostren els moviments dels nens del 1939.

	Altes	Baixes	Ocupació mensual	Quota de màxima ocupació
Maig	16	14	-	-
Juny	14	4	-	-
Juliol	8	8	46	47 (25-28)
Agost	8	12	43	47 (13)
Setembre	5	17	31	41 (1)
Octubre	6	13	23	30 (1-3)
Novembre	1	2	22	23 (1-4)
Desembre	7	7	23	26 (12-15)

En aquest gràfic hi ha dades que no s'explíciten ja que no va haver una anotació constant de les entrades i sortides dels nens.

Es veu com al maig i al juny va haver-hi una gran entrada de nens 16 i 14, ja que es correspon als alts ingressos de les preses (453 i 371 respectivament).

Alhora també hi ha uns grans nivells de nens que surten de la presó en aquests mateixos mesos, 14 al mes de maig i 4 al mes de juny. A partir del Juliol ja es té constància de la totalitat de nens que hi havia a la presó. Així doncs, del 1939 el mes on hi ha més nens a la presó és al Juliol amb 46 nens. Però al mes d'Agost aquesta xifra es continua mantenint elevada, amb 43 nens, encara que hi ha moltes més sortides en aquest mes que al Juliol, amb 12 baixes.

A més a més, al mes de Setembre l'elevada quantitat de nens a la presó es veu disminuïda amb 31 nens, els quals augmenten les sortides amb 17 i disminueixen les altes a 5 nens. Al mes d'Octubre i Novembre es veu una disminució de baixes i entrades, encara que al mes d'Octubre les baixes continuen essent elevades.

Al mes de desembre es veu un creixement de la totalitat de nens en una mínima proporció de 23, encara que augmenten les altes i baixes respecte al mes anterior, és a dir, el mes de Novembre.

Finalment, es pot veure com el mes on hi ha més nens és al Juliol amb 43 nens, encara que el mes on hi ha més altes és al maig amb 16 i on hi ha més baixes és al mes de Setembre, amb 17 nens.

En cinquè lloc, cal remarcar que a la Presó de Dones de Les Corts, no van matar cap presa (tot i que si que van morir recluses per malalties o com és el cas de Jenny Kehr que es va suïcidar a la seva cel·la) sinó que el lloc on les portaven a afusellar era al lloc anomenat “Camp de la Bota”. Aquest és un lloc situat als afores de Barcelona, a prop de la desembocadura del riu Besòs on es van dur a terme molts afusellaments tant durant l'època republicana com a l'època franquista, i d'un total de 1.686 a aquesta darrera època, (tal i com observem a la imatge següent) 11 afusellaments van ser de dones recluses a la presó de Les Corts.

**Número de personas ejecutadas en Madrid (1939-1948)
y Barcelona (1939-1952)**

Madrid (1939-1948)		Barcelona (1939-1952)	
Cementerio del Este (1939-1945)	2.673	Camp de la Bota (1939-1952)	1.686
Alcalá de Henares (1939-1948)	285	Castillo de Montjuich (1940-1945)	8
Getafe (1939)	21		
San Lorenzo del Escorial (1939-1941)	78	Presó Model (garrote) (1941-1950)	23
Total	3.057		1.717

A continuació, posarem dades (així com el número en el qual surten els noms al llibre d'entrades, on van néixer, on residien, l'edat, l'estat, i la data d'ingrés i de baixa) sobre aquestes 11 dones afusellades al Cap de la Bota.

Claramunt Bonet, Carme

Número³⁶: 670.

Natural: Roda de Barà (Barcelona)

Domicili: Badalona.

Edat: 28 anys.

³⁶ Número d'ingrés que apareix en la llista alfabètica del llibre d'entrades del 1939.

Estat: soltera

Ingrés: 13/3/39.

Baixa: 18/4/39. AFUSELLADA

Carme Claramunt Bonet va ser afusellada als nou dies d'ingressar a la presó . D'ella, el servei d'informació i investigació de la Falange certificava el dia 8 de març: *“individua peligrosísima. Gran propagandista de las ideas rojo-separatistas. Militante de la “Esquerra” y de “Estat Català”. Autora de infinidad de denuncias a personas de derecha. En su casa se celebraban reuniones de hombres y de mujeres. También poseía armas. Persona peligrosísima y nefasta para el G.M.N. [Glorioso Movimiento Nacional]”* i, el dia 27 de març es va celebrar al Palau de Justícia de Barcelona el judici que la va dictaminar per ser afusellada sobretot per l'acusació de “rebel·lió militar”.

González Ramos, Eugenia

Número: 1.049.

Natural: Hortaleza (Madrid)

Domicili: Hospital Militar de Mataró.

Edat: 20 anys.

Estat: soltera.

Ofici: infermera.

Ingrés: 2/4/39.

Baixa: 11/5/39. AFUSELLADA

Eugenia González Ramos, va ser acusada d'afiliació a la UGT des dels setze anys, així com al PCE i al Socorro Rojo Internacional; treball com a ajudant de cuina en una caserna de milícies de Carabanchel (Madrid); i acompliment com a infermera en un hospital de les Brigades Internacionals a Múrcia. Però també, i sobretot, una fosca denúncia presentada per una monja que havia treballat en la mateixa clínica que Eugenia, i que després de l'entrada de les tropes franquistes havia ascendit a infermera en cap: *“Preguntada si conoce a Eugenia González y conversaciones que haya tenido con ella durante el dominio rojo, dice que la conoce durante el tiempo que la misma lleva en la clínica o hospital, y en conversaciones sostenidas con ella, le dijo que en*

Madrid había dado el tiro de gracia a dos, y durante su permanencia en el establecimiento ha podido observar en ella la óptima actitud e interés hacia los rojos, y abrazándose a la declarante el día que entraron las Fuerzas Nacionales, le dijo: estamos perdidas...”

La monja coneixia a Eugenia des de feia temps: havia treballat anteriorment amb ella en l'hospital de Múrcia, on s'havia infiltrat com a infermera dels internacionals.

Fernández Perera, Cristina³⁷

Número: 617.

Natural: Villasinde (León)

Edat: 39 anys.

Domicili: Barcelona.

Estat: casada.

Ofici: portera.

Ingrés: 10/3/39.

Baixa 13/5/39. AFUSELLADA

Peralba Sala, Ramona

Número: 958 .

Natural: Gironella.

Edat: 35 anys.

Ingrés: 27/03/39.

Baixa: 16/05/39 . AFUSELLADA.

Ramona Peralba Sala va ser acusada de: *“Conocida extremista afiliada a CNT, antes y durante el Glorioso Movimiento; delegada de la FAI en la sección textil de la fábrica Monegal, propagandista del desnudismo y de las ideas marxistas (...)”* i aquesta va ser la causa per la que el dia 16 de maig a les cinc del matí va ser afusellada.

---

³⁷ No hem trobat els motius clars de la causa del seu afusellament.

Giorla Laribal, Dolors

Número: 290.

Natural: Barcelona.

Edat: 27 anys.

Estat: vídua.

Ofici: "sus labores".

Ingrés: 17/2/1939.

Baixa: 20/06/1939. AFUSELLADA

Dolors Giorla Laribal va ser acusada i afusellada ja que segons sembla, durant la guerra civil Dolors havia denunciat el seu marit un mèdic de l'Hospital Clínic, que llavors tenia amagades a casa seva a dues monges que havien estat expulsades de l'hospital, on havien treballat com infermeres i un falangista a qui havia guarit i acollit al seu domicili. Llavors, van ser detinguts per una patrulla de control i tant el metge com el falangista van ser assassinats.

Així doncs, aquella denúncia, pel fet que va denunciar el seu marit, va ser considerada indigna de la seva condició femenina, és a dir, que no responia al paper de bona esposa i mare i la van condemnar i afusellar.

Nolla Montseny, Magdalena

Número: 378.

Natural: Astorga

Edat: 34 anys.

Estat: casada.

Ofici: "sus labores"

Ingrés: 22/2/1939.

Baixa: 21/6/1939 . AFUSELLADA.

Magdalena Nolla Montseny va ser acusada de "*roja-separatista*" i d'haver ocupat i expropiat l'Asil Durán de Sant Feliu de Llobregat. A la seva sentència la van qualificar com: "*(...) Mujer de muy mala conducta, se hallaba afiliada a Esquerra [sic] Republicana de Catalunya, desde el advenimiento de la República, se le ve durante el dominio rojo constantemente armada al igual que*

lo había hecho durante la revolución separatista del año 34” Així doncs, la van afusellar el dia 21 de juny del 1939.

Malich Salvador, Elionor

Número: 560.

Edat: 60 anys

Estat: vídua.

Ofici: portera

Ingrés 6/3/1939.

Baixa: 8/8/39. AFUSELLADA.

Elionor Malich Salvador va ser acusada de: *“moral muy dudosa, y según su propia madre, ha vivido maritalmente con diversos hombres”*. I, evidentment aquesta va ser la causa del seu afusellament el dia 8 d'agost del 39.

Amposta Amposta, Virginia

Número: 902.

Natural: El Pinell de Brai

Edat: 50.

Ofici: “sus labores”.

Ingrés: 23/3/1939.

Execució: 8/8/39. AFUSELLADA.

Virginia Amposta Amposta havia representat a la UGT i format part del Comitè de Milícies i per això el seu perfil era el d'una dona ideologitzada i sindicalista. I a més, una vegada es va retirar de la primera línia del Comitè de Milícies, va entrar a treballar com a mestra d'una escola infantil i el tribunal va afegir així: *“(…) fue, luego, maestra de párvulos, lo que aprovechó para hacer, entre ellos, propaganda disolvente.”*

Així doncs, va ser afusellada per aquestes raons tres hores després de la seva sentència al Camp de la Bota.

Puigdelloses Vila, Assumpció

Número: 2.860.

Natural: Vic.

Domicili: Barcelona.

Edat: 43.

Estat: casada.

Ingrés: 16/8/39.

Baixa: 27/3/40. AFUSELLADA.

Assumpció Puigdelloses Vila, va ser acusada de: “(...) *izquierdista furibunda con anterioridad al G.M.N. (Glorioso Movimiento Nacional), significándose por las propagandas que hacía de sus ideas comunistas, y durante el periodo rojo-separatista, interviene en el incendio de la Catedral y las Iglesias de la Merced, Carmen y Pilar...*” i a més, també va ser acusada de “rebel·lió militar” fets que la van portar al Camp de la Bota per ser afusellada.

Giménez Lumbreras Inés

Número: 2206

Natural: Madrid.

Domicili: Madrid (Gral. Pardiñas 44).

Edat: 24.

Ofici: estudiant.

Estat: soltera

Ingrés: 21/6/39.

Baixa: 13/11/40. AFUSELLADA

Inés Giménez Lumbreras va ser l'última de les dones afusellades al Camp de la Bota concretament el 13 de novembre del 1940. Va ser acusada per tres motius; un, perquè va estar afiliada al grup “*Joventut Catòlica i Associació d'Estudiants Catòlics/FET*”, l'altre, per “rebel·lió militar” com agent del SIM (Servei d'Investigació Militar de la República) i la tercera, per “espia republicana”.

En sisè lloc, vam escanjar uns documents de l'ANC (Arxiu Nacional de Catalunya) els quals considerem força interessants. Els dos primers, van relacionats amb el racionament d'aliments que es va repartir el dia 9 de març del 1950. Al primer document, en concret, el que teniu a continuació, es pot veure que a la part superior es fan uns càlculs que determinen el total de sanes que hi havia, 208 fent una resta de 283 en total però traient-li les recluses malaltes i nens malalts i les **sexagenàries**³⁸. Com podem observar, els articles són bàsicament els essencials, pa, carn, lleties, sal, entre d'altres fet que pot demostrar els menús tan poc condimentats que tenien.

PRISION PROVINCIAL DE MUJERES DE BARCELONA ADMINISTRACIÓN

SANOS

Racionado para el día 9 de Marzo de 1950

Existencia anterior 283
 Altas 0
 SUMAN 283
 Bajas 0
 QUEDAN 283

Total plazas 283
 En enfermería Niños y Sexagenarias 75
 QUEDAN para ordinario 208

Las 208 plazas a 3.75 pts. importan 780.00 pts.

ARTICULOS	GRAMOS por plaza	CANTIDAD	PRECIO		IMPORTE		CALORIAS	HIDRATOS de carbono	GRASAS	PROTEINAS
			Ptas.	Cts.	Ptas.	Cts.				
Pañ	500	62.400	3.66		228.38					
Melita	10	2.080	9.00		18.72					
Carna		2.000	19.95		39.90					
Azúcar	8	1.664	7.00		11.64					
Patatas	250	31.200	1.55		48.36					
Yerbuira	250	52.000	1.25		65.00					
Arroz	40	8.320	4.50		37.44					
Acseite	20	4.160	9.20		38.27					
Pasta sopa	20	4.160	7.00		29.12					
Pañ sopa		25.000	3.66		91.50					
Tocino	20	2.080	17.00		35.36					
Hueso C.	10	2.080	11.50		23.92					
Cebollas	10	2.080	2.75		5.78					
Pimenton		100	13.65		1.36					
Bicarbonato		500	4.50		2.25					
Lentejas	20	6.160	5.00		30.80					
Leña		170.000	0.27		63.00					
Sal		7.000	0.55		3.85					

Calorías . . . . . Superávit
 Hidratos de carbono . . . . . Presupuesto 780.00
 Grasas . . . . . Cantidad invertida 779.30
 Proteínas . . . . . Superávit de hoy 0.00

Barcelona, a 9 de Marzo de 1950

El Director, El Médico, El Administrador, La Madre Superiora.

Fran. Luis *La Madre Superiora*

Cumplida la presente HOJA DE RACIONAMIENTO, certificamos el rancho a que hace referencia en cantidad y calidad de sus elementos integrantes.

El Oficial de Cocina, *Antoniada Bonal* La Hermana de la Cocina de Sanos, *Antoniada Bonal*

Racionament per al dia 9 de març del 1950. (ANC)

³⁸ S'anomenava sexagenàries a les dones que tenien entre 60 i 69 anys.

Pel que fa al menú com anteriorment hem dit, no estava gaire elaborat i la següent imatge ho demostra. Com podem veure també, és del mateix dia 9 de març del 1950 i els aliments a part de ser en poques quantitats, com en el cas del pa, les preses havien de mantenir-lo ja que la proporció de pa que els proporcionaven era per als dos menjars.

PRISION PROVINCIAL DE MUJERES DE BARCELONA

D I S T R I B U C I O N - del racionado de Sanas corres-
pondiente al día 9 de Marzo de 1950
En total Plazas 208

- D E S A Y U N O -

Malta	10 Grs.	2.080 Kgs
Azúcar	8 "	1.664 "
Pan para las dos comidas		0.300 "
1ª COMIDA -		
Lentejas	30 "	6.160 "
Patatas	150 "	31.200 "
Verdura	250 "	52.000 "
Arroz	40 "	8.320 "
Carné	10 "	2.000 "
Tocino	10 "	2.080 "
Hueso C.	10 "	2.080 "
2ª COMIDA -		
Pan sopa	121 "	25.000 "
Pastasopa	20 "	4.160 "
Aceite	20 "	4.160 "
Cebollas	10 "	2.080 "
Pimenton		0.250 "
Bicarbonato		0.500 "
Sal		7.000 "
Leña		170.Kgs.

Distribució del racionament de Sanes corresponent al dia 9 de març del 1950. (ANC)

A més, comptem amb dues fotografies més relacionades amb el racionament del mateix dia, però en aquest cas és per a les recluses malaltes. Així doncs, a la part superior també podem observar una operació que determina que el racionament és per a 75 recluses malaltes, nens malalts o sexagenàries i que la quantitat que s'oferia també era escassa.

ENFERMOS

Racionado para el día 9 de Marzo de 1950

Total plazas 57 a 7.50 pesetas, importan 427.50 pesetas
 Total plazas 18 a 11.25 pesetas, importan 202.50 pesetas
 75
TOTAL pesetas 630.00

ARTICULOS	GRAMOS por plaza	CANTIDAD	PRECIO		IMPORTE		CALORIAS	HIDRATOS de carbono	GRASAS	PROTEINAS
			Pestas	Cs.	Pestas	Cs.				
Pan	300	22.500	3.66		82.35					
Melita	10	7.50	9.00		6.75					
Azucar	40	3.000	7.00		21.00					
Carne		7.000	19.95		139.65					
Leche		17.000	5.35		90.95					
Patatas	250	26.250	1.55		40.68					
Verdura	80	6.000	1.25		7.50					
Arroz	60	4.500	4.50		20.25					
Aceite	60	4.500	9.20		41.40					
Lentejas	25	1.875	6.00		11.25					
Pasta sopa	50	3.750	7.00		26.25					
Pescado		8.000	8.50		68.00					
H.ArrozV.		500	20.00		10.00					
Fruta		4.000	2.85		11.40					
Higos		2.000	6.50		13.00					
Sal fina		1.000	1.10		1.10					
Huevos		1.000	2.10		2.10					
Cebollas		750	2.75		2.06					
Carbon		93.000	0.40		37.15					

Calorías	Superávit	
Hidratos de carbono	Presupuesto	630.00
Grasas	Cantidad invertida	630.00
Proteínas	Superávit de hoy	0.00

Barcelona, a 9 de Marzo de 1950
 El Médico,

Cumplida la presente HOJA DE RACIONAMIENTO, certificamos el rancho a que hace referencia en cantidad y calidad de sus elementos integrantes.
 El Oficial de Cocina, La Hermana de la Cocina de Enfermos,

Soe Paulina de Ferris *Soe Paulina de Ferris*

Racionament per al dia 9 de març del 1950 per a 75 places.

I per últim, en relació a aquest racionament, també tenim la fotografia que demostra que amb aquelles petites proporcions d'aliments no es podia fer un menú gaire elaborat i ni tan sols en sortien ben alimentades.

PRISION PROVINCIAL DE MUJERES DE BARCELONA

D I S T R I B U C I O N - del racionado de Enfermas, Niños
y Sexagenarias correspondiente al día 9 de Marzo 1950
57 a 7.50 mas 18 a 11.25 Plazaz 75

- D E S A Y U N O -

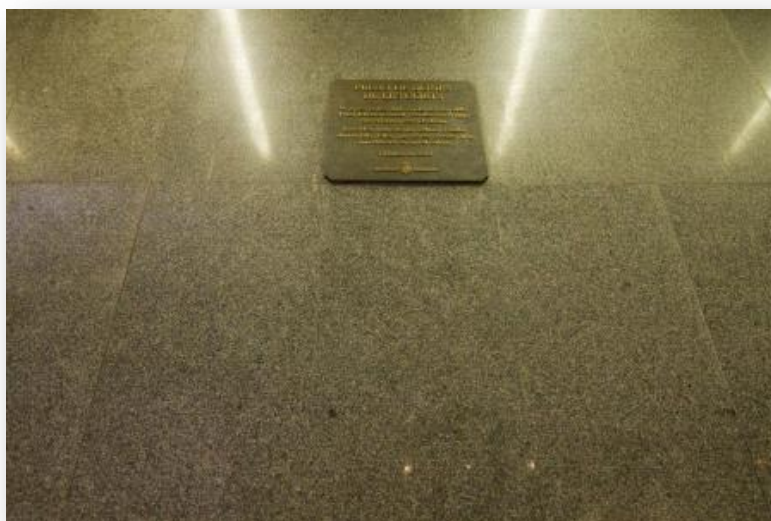
	Malta	10 Grs.		0.750 Kgs.
	Azucar	40 "		3.000 "
Especial	Leche	200 "		5.000 "
y niños	Pan para las dos comidas			0.300 "
1ª COMIDA				
1ª plato	Garbanzos	20 "		1.560 "
	Patatas	100 "		7.500 "
	Verdura	80 "		6.000 "
	Arroz	60 "		4.500 "
	Aceite	15 "		1.125 "
2ª plato	Carne	80 "		5.900 "
	Aceite	15 "		1.125 "
	Cebollas	10 "		0.750 "
Postre	Higos	36 "		2.000 "
Especial	Bistek	100 "		0.100 "
y niños	Pat.Frit.	100 "		0.100 "
	Leche	260 "		6.000 "
	H.ArrozV.	50 "		0.250 "
Postre	Fruta	180 "		6.000 "
2ª COMIDA				
1ª plato	Pastasopa	50 "		3.750 "
	Patatas	250 "		37.500 "
	Aceite	15 "		1.125 "
2ª plato	Pescado	107 "		8.000 "
	Aceite	15 "		1.125 "
Especial	Leche	260 "		6.000 "
y niños	H.ArrozV.	50 "		0.250 "
	Huevos			1.u/d
	Sal fina			1.paq.
	Carbon			93 Kgs.

Distribució del racionament de maltes , nens i sexagenàries corresponent al dia 9 de març de 1950 per a 75 places. (ANC)

7.3 QUÉ ESTAN FENT PER COMMEMORAR A LES RECLUSES QUE VAN ESTAR DINS LA PRESÓ DE DONES DE LES CORTS DE BARCELONA?

Com ja hem esmentat anteriorment avui en dia només hi ha una petita placa posada als afores del Corte Inglés que recorda a aquelles recluses que van estar lluitant dia a dia contra el franquisme i que en van ser víctimes d'aquell Règim.

Posar la placa avui vigent no va ser pas una tasca fàcil donada l'oposició del Corte Inglés. Un Consell de Dones de les Corts, va proposar posar la placa "*La memòria és conflicte*" i doncs, aquesta memòria de la repressió franquista no van voler que hi figurés i així van mantenir-ho. Tot i que resta allà la placa, és molt petita i està posada molt discretament i molt alt que no permet que la gent la vegi amb facilitat.

Placa del Corte Inglés de la Diagonal de Barcelona.

No obstant, s'han fet més projectes com la creació del web www.presodelescorts.org on està a l'abast de tothom molta informació sobre aquesta presó, així com la història de l'edifici, la vida quotidiana, imatges de les recluses i de les instal·lacions, biografies d'algunes preses, gravacions de veu d'alguns testimonis i altres recursos relacionats directament amb la presó o bé

relacionats amb el franquisme i les presons. També es varen fer unes Jornades anomenades “*La Presó Invisible*” al barri de Les Corts on es van fer sessions de cinema (veient documentals sobre entrevistes a antigues presoneres polítiques, de familiars de recluses de la presó de Les Corts o d'historiadors, la història de Carme Claramunt que va ser la primera presonera de Les Corts afusellada en 1939, i la història de Llibertat, filla d'una presa de les Corts) i de debat (on es va fer una representació teatral sobre la presó, van venir historiadors, autores de llibres sobre la presó i també va estar present l'associació de Veïns i Veïnes de Les Corts); també el projecte que van dur a terme la companyia de teatre *Microtroupe* i l'historiador que porta la pàgina web abans esmentada, Fernando Hernández (projecte que ens va dur a fer aquest treball de Recerca) el qual es basava en anar per instituts presentant l'obra *Silenci 39.1* sobre la presó de Dones de les Corts i tot seguit explicar diverses vivències que van tenir lloc dins la presó; i per últim la creació de llibres que expliquen detalladament la Presó de Dones de les Corts com, per exemple, el llibre de Pilar Molina Javierre “*La presó de dones de Barcelona. Les Corts, 1939-1959*”

A més, també en tenim constància que volen fer nous projectes com el de la “*Ruta de la Memòria Històrica de Les Corts*” que la idea es centra bàsicament en explicar l'antiga presó de Les Corts de manera lineal fent referència a la història de la presó i de l'edifici, les experiències i també posar els noms de totes les recluses per tal de socialitzar aquestes memòries.

Elaborar aquest projecte és realment una tasca difícil per la mateixa causa per la qual el Corte Inglés al principi es va oposar a posar la placa i és per aquest motiu que hi ha avui en dia molts “*espais sense memòria*” donat que com en aquest cas “*la memòria és conflicte*”, volen encobrir una lluita que si no es fa res, s'acabarà perdent el record d'aquelles dones de la Presó de Dones de les Corts que van ser víctimes del franquisme i, sense elles saber-ho i molta gent d'avui en dia, van contribuir al que anomenem la història d'Espanya i de Catalunya. Bàsicament, el que volen fer amb aquests projectes és no permetre que aquelles dones morin dos cops (ja no és pel fet que moltes d'elles avui en dia ja no hi són) l'una per la repressió i l'altre, la que volen evitar, per l'oblit. Mantinguem viu el record, i que gràcies a la col·laboració de les recluses, de

familiars d'aquestes i dels projectes duts a terme, no acabi quedant-se en no res i acabi amb les vivències d'unes dones amb heroismes silenciats que conduirien així a la seva mort absoluta.

7.4 ESPAIS SENSE MEMÒRIA

Aquest apartat és purament com a “apartat curiós” per remarcar amb més exemples com hi ha espais que avui en dia són considerats “*espais sense memòria*” pel franquisme.

Un exemple és un monument que es va aixecar a Barcelona en el qual hi figurava la següent frase “ *No os olvidaremos y cuando el olivo de la plaza florezca entrelazado con los laureles de la República, volved.*” Fent referència al fet que quan guanyà la República la Guerra Civil, la gent exiliada pogué tornar. I què va fer el Règim franquista? Va limitar-se a deixar la frase tal i com estava, però traient la part de “*entrelazado con los laureles de la República*” traient doncs el significat del que era una frase del bàndol Republicà.

7.5 BIOGRAFIES D'ALGUNES PRESES

En aquest apartat podem observar com va ser la vida d'aquelles dones a la Presó de Les Corts, amb els seus testimonis escrits i orals i a més a més, en alguns casos són els propis familiars els que deixen constància de la lluita que van dur a terme aquestes dones.

7.5.1.1 Soledad Real López

Soledad Real va néixer el 1917 a Barcelona. La seva família Real-López va viure al carrer Grau i Torras 37, al barri de la Barceloneta. El seu pare, Valeriano Real, treballava a les instal·lacions de la Maquinista Terrestre i Marítima com a calderer, i la seva mare era brodadora. Soledad Real es va dedicar des de ben petita ,quasi als nou anys a brodar amb la seva mare per ajudar a la família.

Ben entrada la República, el 1933 va ingressar al club cultural i esportiu de la Barceloneta *Avanti*, i poc després a “Las Juventudes Comunistes”. Al 1934 va participar a les tasques d'atenció i acollida als refugis de la revolució d'Octubre a Astúries.

El 1936 es va integrar a les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC). Quan poc després va esclatar la Guerra Civil, Soledad Real, el 19 de Juliol va col·laborar amb la mobilització antifeixista ajudant a organitzar la resistència a la Barceloneta. Al 1937 va participar en el procés de creació de l'Aliança Nacional de la Dona Jove juntament amb Teresa Pàmies, Margarida Abril i Isabel Vicente. A l'agost d'aquest mateix any va ser escollida membre del Comitè Nacional de les JSUC (Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya).

Després de la caiguda de Catalunya es va refugiar a França, on es va veure allunyada de la seva família. Allà, va romandre durant nou mesos aproximadament a diversos camps de refugiats al nord-est (Le Pouliguen i Moisdon-la-Rivière).

El primer dia de Novembre de 1939, França canvia l'aplicació del Decret Daladier sobre la Seguretat de l'Estat en la qual les autoritats franceses fan retornar a la força a tots els Espanyols refugiats, en els quals una d'elles era Soledad Real juntament amb companyes de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC), com eren Isabel Vicente i María Salvo.

Al 1940, establerta a la Barceloneta, participa al procés de la reconstrucció del PSUC, les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC) i el "Socorro Rojo Internacional (SRI)".

A l'Agost del 1941 és detinguda al seu domicili del carrer Grau i Torras juntament amb Clara Pueyo i Isabel Imbert. Després de passar vint-i-vuit dies a la comissaria de la Via Laietana, va ser ingressada a la Presó de Dones de Les Corts.

Al 1943 és traslladada a la Presó de Dones de "las Ventas", a Madrid, passant per una curta estància a la Presó de Saragossa de "Torredo". Quan va arribar a Madrid va ser jutjada a un consell de guerra realitzat a Alcalá de Henares, i condemnada a trenta anys de reclusió, passant a un total de setze presons com són Madrid, Màlaga, Segovia, i Alcalá de Henares entre d'altres.

Al 1957 va quedar en llibertat condicional, però desterrada, amb la prohibició de tornar a Barcelona. Així, doncs, es va establir a Madrid, on va continuar militant al PCE i posteriorment al "Partido Comunista de los Pueblos de España (PCPE)".

Va tenir una participació activa al moviment veïnal i associatiu a través del Moviment Democràtic de Dones i de l'Associació de les Dones del Barri del "Lucero".

Finalment, Soledad Real, va viure els seus últims anys a la seva Barcelona natal, on va morir a la residència de Collserola, el 6 de Febrer del 2007.

Equip de basquet a la presó de les Corts. Primera a l'esquerra, de peu, Soledad Real. Arxiu personal de Soledad Real.

Presó de les Corts, gener del 1943. A la fila superior, d'esquerra de dreta: Cinta Brugada, Dolors Brugada, Consuelo Alonso, María Salvo, Soledad Real i Teresa Hernández. L'única amb ulleres, Clara Pueyo. A l'extrem oposat de Clara Pueyo, a la gatzoneta i amb jaqueta fosca, Isabel Imbert. Arxiu personal de Soledad Real.

Presó de Les Corts, Febrer del 1943. A la fila inferior, primera per la dreta, Soledad Real. A la fila superior, d'esquerra a dreta: Consuelo Alonso, María Salvo, Dolors Brugalda, Clara Pueyo (amb ulleres), Isabel Imbert i María Antonia Madrueño. Arxiu personal de Soledad Real.

Presó de Les Corts, Juliol del 1943. Al centre, amb brusa de ralles, a dalt de la monja, María Doménech. Arxiu personal de Soledad Real.

No se pierde más guerra que la que se abandona.

Soledad Real, 2001. Arxiu personal de Soledad Real.

Soledad Real, 1935. Arxiu personal de Soledad Real.

Equip de Basquet a la presó de Les Corts. De peu, al centre, Soledad Real. Arxiu personal de Soledad Real.

7.5.1.2 Enriqueta Borràs Mateu

Enriqueta Borràs va néixer al 1934 a Barcelona, filla de Rosa Mateu i d'Agustín Borràs, treballador de la Companyia de Gas i sindicalista de la CNT.

Durant la guerra civil, Enriqueta va ser evacuada juntament amb la seva mare i el seu germà petit ja que la seva casa al carrer Ginebra, 47 de la Barceloneta, va ser destruït pels bombardejos i on van anar a parar a una casa confiscada de Vallvidrera quan alhora el seu pare era mobilitzat.

El 20 de Gener del 1939, pocs dies després de l'entrada de les tropes franquistes a la capital, Agustí Borràs va morir a Barcelona com a conseqüència de les ferides de guerra. Va ser un més dels nombrosos soldats de la República ferits que, al no ser evacuats, van ser obligats a abandonar els hospitals per a què els seus llits fossin ocupats pels vencedors, perint al carrer. El seu cadàver mai es va trobar i va constar al registre oficial dels desapareguts.

El 12 de Juliol del 1939, Rosa Mateu no es va veure possibilitada de mantenir els seus dos fills, els va ingressar en l'antic edifici de Protecció de Menors del

carrer Wad Ras, actualment el carrer Doctor Trueta de Poble Nou. La seva mare va ser detinguda al Febrer del 1940 a causa d'una denúncia per fets de guerra. Va estar a la Presó de Les Corts com a presa preventiva fins que va ser alliberada el Novembre del 1939 sense arribar a ser processada. El 1942 va ser novament detinguda i condemnada a dotze anys de presó per un delictes posterior "d'auxili a la rebel·lió". Rosa Mateu no va sortir de la Presó de Les Corts fins el novembre del 1949.

Rosa Mateu es va integrar a l'organització de les companyes de la CNT a la presó, on al llarg de la dècada dels quaranta van aconseguir ocupar diversos destins a la presó (porteria, comunicacions, oficina...). Durant el temps que va passar empresonada, Enriqueta va poder visitar-la una vegada al mes, a més a més de les ocasions especials com Nadal, Reis o el dia de la Mercè, on els nens solien estar tot el dia a la presó amb les seves mares.

El 1944, Enriqueta va ser traslladada a un col·legi de Reus regentat per monges, dependent del Patronat de "Nuestra Señora de la Merced para la Redención de Penas por el Trabajo", fins que dos anys després Enriqueta, va ser acollida per una parella amb prèvia autorització per la seva mare: Purificación Villanueva, secretària general de la Federació Local de Barcelona de la CNT, i Ricardo Gombau, secretari del Sindicat de Transports.

Enriqueta, va ser criada i educada a l'ambient de la militància clandestina anarquista. El 1961 va emigrar a França i no va tornar fins el 1976.

Enriqueta Borrás, 2005.

**JUZGADO TOGADO
MILITAR TERRITORIAL N.º 31
- CATALUÑA -**
Edificio del Centenario Militar
08071 BARCELONA
(Tel. 93/3179075)

011838893

ADMINISTRACION DE JUSTICIA

DON RICARDO IZQUIERDO GRIMA, JUEZ TOGADO DEL JUZGADO TOGADO MILITAR TERRITORIAL NUM. 31 DE CATALUÑA, POR LA PRESENTE

C E R T I F I C O Que en Sumarísimo Ordinario número 20.678 a parece como procesada y condenada Dª ROSA MATEU SEGALÉS, hija de José y Rosario y natural de Barcelona en sentencia de fecha dieciocho de marzo de mil novecientos cuarenta y dos (folio 52) a la pena de DOCE AÑOS Y UN DIA DE RECLUSION TEMPORAL por un delito de AUXILIO A LA REBELION, conmutada por dictamen del Auditor de Guerra a la de DOCE AÑOS DE PRISION MAYOR en fecha trece de julio del mismo año; siendo reducida a prisión en fecha veintidos de febrero de mil novecientos cuarenta y puesta por primera vez en libertad en fecha quince de noviembre del mismo año (folio 60), apareciendo otra vez como reducida a prisión en fecha veintiseis de octubre de mil novecientos cuarenta y dos hasta el doce de noviembre de mil novecientos cuarenta y nueve fecha en que se le notifica la aplicación de indulto (folios 61 y 70). Cumpliendo un total certificable de 7 años, 9 meses y 9 días. Y para que todo ello conste a los efectos interesados firmo la presente en Barcelona, a diecisiete de enero de mil novecientos noventa y uno.

EL JUEZ TOGADO DEL JUZGADO MILITAR TERRITORIAL N.º 31 DE CATALUÑA
14 JUNY 200

-Parte de Elica- USE 44

Constància dels ingressos a la presó de Rosa Mateu Segalés, mare d'Enriqueta.

Grup de preses de Les Corts, any 1943. Asseguda, segona a l'esquerra, Rosa Mateu Segalés, mare d'Enriqueta. De peu, primera a la dreta, Antonia Martínez, també sindicalista de la CNT, que treballava com a portera a la presó. La monja pertany a l'ordre de les Filles de la Caritat de Sant Vicenç de Paül.

Retrats de les preses amb els seus fills durant el dia de la Mercè del 1946. De peu, quarta per la dreta, Antonia Martínez, de la CNT, portera de la presó.

Retrats de les preses amb els seus fills durant el dia de la Mercè del 1946.

Retrats de les preses amb els seus fills durant el dia de la Mercè del 1946. De peu, segona per la dreta, Rosa Mateu, mare d'Enriqueta. Primera per l'esquerra, de peu, Antonia Martínez, la portera de la presó. Les monges pertanyen a l'ordre mercedària.

Grup de preses de Les Corts, la majoria de la afiliació anarcosindicalista, any 1948. De peu, d'esquerra a dreta. Margarita de la Torrassa; Manuela Sáez; Francisca Avellanet; Joaquina Dorado Pita una presa desconeguda i Rosa Mateu, mare d'Enriqueta Borrás. Assegudes: Dolça, de Terrasa; Antonia Martínez, Juliana i dos companyes socialistes. Arxiu personal d'Enriqueta Borrás Mateu.

7.5.1.3 Enriqueta Gallinat i Roman

Enriqueta va néixer al barri del Raval de Barcelona el 1909, de pares valencians. Amb dotze anys va començar a estudiar a l'Institut de Cultura de la Dona, al carrer de San Pere Mes Baix, seu de la Biblioteca de la Dona, primera biblioteca per a dones d'Europa.

A la sortida de l'Institut, després d'estudiar taquigrafia i mecanògrafa, va treballar com a secretària i telefonista. Al març del 1931, al començament de la Segona República, va començar a col·laborar amb les oficines d'Esquerra Republicana de Catalunya. Després, passa a treballar al Negociat de Cultura de l'Ajuntament i participa a la campanya de la recollida de firmes reclamant el dret de sufragi per a les dones, el qual va ser finalment reconegut a la Constitució republicana del Desembre del 1931. Després del seu pas per les oficines de l'Ajuntament, va començar a treballar com a secretaria personal de

l'alcalde Hilari Salvadó i Castell, el qual al 1938 es va convertir en l'últim alcalde republicà de Barcelona.

Al 1934 es va casar amb Enric Tubau, director de "El Noticiero Universal" on va ser padrins de boda el president Companys i Joan Casanovas, president del Parlament de Catalunya.

Poc després, amb l'acabament de la Guerra Civil, s'instal·là a Perpinyà, i el 1940 es trasllada a Osseja, a la Cerdanya francesa, on col·labora amb la Resistència ajudant a passar clandestinament la frontera a fugitius de l'ocupació alemanya. El 1943, per una casualitat, s'assabenta que està inscrita a una llista de jueus que seran deportats als camps nazis. De tornada a Espanya, és detinguda l'1 de Març i quatre dies després ingressa acusada d'espionatge a la Presó de Les Corts, on romandrà un any aproximadament.

Un cop alliberada, juntament amb antigues companyes de la Unió de Dones, participa a l'organització de col·lectius de suport als presoners i col·labora amb Esquerra Republicana de Catalunya.

Finalitzada la dictadura, va ser membre del Consell Executiu i del Consell Nacional, a més a més, de ser secretaria de l'organització de Dones de ERC.

També va ser Consellera Municipal del districte del Eixample i membre del Consell Executiu de l'Institut Català de la Dona.

Al 1996 va rebre la Creu de Sant Jordi a mans del President de la Generalitat i a l'any següent va participar a la fundació de "Les Dones del 36", associació que va rebre el premi Maria Aurèlia Capmany de l'Ajuntament de Barcelona. Al 2002 va rebre la Medalla d'Honor de Barcelona. Finalment, el 13 de Juliol del 2006 va morir als noranta-set anys.

Enriqueta Gallinat, 1997. Arxiu "Dones del 36".

Enriqueta Gallinat amb el seu marit, Enric Tubau. Barcelona 1945. Arxiu personal d'Enriqueta Gallinat.

Enriqueta Gallinat. Montpellier, 1941. Arxiu personal d'Enriqueta Gallinat.

140	(1) <i>Enriqueta Gallinat Roman</i> natural de <i>Barcelona</i> , provincia de domiciliado en <i>Valencia 59-323</i> , edad años, estado <i>casada</i> , filiación religión _____, antecedentes <i>no consta</i> , Ingre- sos anteriores (número de ellos) _____, folios de (4) Coloración: Iris _____, cabello _____, piel _____, Talla _____ metros, cara _____, boca _____, barba _____ frente _____, cejas _____, nariz _____, oreja _____ rasgos característicos _____ Autoridad que ordena su ingreso <i>Juzg. Militar Especial</i> Idem a cuya disposición queda _____ delito _____, concepto del alta _____ de la baja _____, Observaciones (2) _____ Archivo: Número del legajo de su expediente _____	CONCEPTOS (4)			
		FECHAS DIA MES AÑO <i>detenido</i> 5 Marzo 1938			

Fitxa d'entrada d'Enriqueta Gallinat a Les Corts, (Llibre de registre de filiacions UC 6560, Fons 200, Centre Penitenciari de Dones de Barcelona, Arxiu nacional de Catalunya, ANC).

7.5.1.4 Isabel Vicente i Garcia

Isabel Vicente va néixer a Almansa, Albacete el 1917. Va ser als tres anys quan va emigrar amb la seva família a Barcelona en busca d'un treball.

Amb catorze anys va començar a treballar com a obrera tèxtil a la fàbrica de Pujol i Casacuberta, la famosa Sedeta del Barri de Gràcia.

El 1936, amb l'esclat de la Guerra Civil, va ingressar a les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC) i al PSUC. Durant tota la guerra va continuar treballant a La Sedeta, participant activament al treball de rereguarda i suport al front.

Amb la caiguda de Catalunya, va passar a França i va ser destinada als camps de refugiats del Nord-est, Le Poulinguen i Moisdon-la-Rivière, on va coincidir amb diverses companyes de la JSUC, María Salvo i Soledad Real entre d'altres. En aquest últim camp va donar a llum a la seva filla Nuria, amb cap tipus d'assistència mèdica i ajudada per les seves companyes, el 12 de Setembre del 1939. Al mes següent, totes elles vans ser traslladades forçosament a Espanya per la frontera d'Hendaya, per l'aplicació del Decret de Daladier sobre la Seguretat de l'Estat, abans esmentat amb la bibliografia de Soledad Real.

De tornada a Barcelona, va col·laborar al primer procés de reorganització del PSUC després del final de la Guerra. El Febrer del 1940 va ser detinguda a una batuda massiva de quadres militants, en els quals de cinquanta-u en total, dotze eren dones.

Va ingressar a Les Corts, juntament amb María Doménech, les germanes Teresa i Antonia Hernández i María González. Va ser jutjada a dotze anys de presó al Març del 1941, on va romandre a Les Corts fins 1947.

Va ser reincorporada al treball clandestí, on va ser destinada diversos cops, una d'elles, al 1951, per la seva activitat a la vaga general, en la qual tornaria a la Presó de Les Corts, durant sis mesos.

El 1958 va ser ingressada novament a la presó, i la Presó de les Corts ja havia estat desmantellada i la presó de la Trinitat encara no existia, amb el qual va passar tres mesos a un pavelló per a dones habilitat a la presó "La Modelo".

El 1968 va participar a la fundació de Solidaritat, un comitè de suport per als presos, i durant la dècada següent a l'Associació d'Ex-presos. A les eleccions generals del 15 de Juny del 1977 va ser candidata del PSUC. Després de la ruptura del partit, va passar a militar el Partit Comunista de Catalunya (PCC). Finalment, va morir el 21 de Març del 2000.

Teresa Pàmies i Margarida Abril, dirigents de las JSUC, en la fàbrica col·lectivitzada de la Sedeta. Segona, quarta i cinquena per la dreta, respectivament: Margarida Abril, Isabel Vicent i Teresa Pàmies.

Font: Rojas, de Mary Nash.

Presó de Les Corts. Dia de la Mercè, 1945. De peu, tercera, quarta i cinquena per l'esquerra, Mercedes Pérez, Adelaida Abarca i Victoria Pujolar. A la gatizoneta, sota d'Adelaida, Tomasa Cuevas. Al centre, sèptima per l'esquerra, Isabel Vicente. Arxiu personal de Maria Salvo.

Presó de Les Corts. Isabel Vicente, marcada amb un esquís. Arxiu personal de Tomasa Cuevas.

Isabel Vicente. Font: Arxiu "Dones del 36".

Retrat d'Isabel Vicent candidata per el PSUC de les eleccions al Congrés de 1979. Cortesia de Miguel Vicente.

Quadre artístic a la presó de Les Corts, 1943. Primera a l'esquerra, en primer pla, Laia Berenguer. Al centre, al fons del tot, Isabel Vicente. Arxiu personal de Soledad Real López.

7.5.1.5 Laia Berenguer Puget

Laia Berenguer va néixer a Sant Feliu de Codines (Barcelona) al 1920. Va ser filla d'una família camperola i republicana. Als catorze anys va començar a treballar a una fàbrica de teixits.

El 1936 va ingressar a les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya de Sant Feliu, de la qual va arribar a ser responsable. Durant la guerra va estar organitzant un taller de confecció de roba per al front.

El 26 de Gener del 1939 va sortir de Sant Feliu destinada a anar a França incorporant-se a les tropes de Enrique Líster a la rereguarda. La seva caravana va sofrir nombrosos bombardejos durant la fugida, sobretot a Figueres. Un cop al territori francès, va ser internada a un camp de refugiats del Massís Central, al sud de París. Quan van aplicar el Decret Daladier sobre la seguretat de l'Estat, el 3 d'Octubre del 1939 va haver de retornar forçosament a Espanya amb totes les altres companyes de les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya.

Quan va arribar a Sant Feliu va ser arrestada perquè va ser delatada per onze persones del seu poble, entre amics i parents. Segons el seu testimoni, va ingressar a la Presó de Les Corts, el 14 d'Octubre del 1939, on va romandre fins el 22 de Juny del 1943. Allà va coincidir amb companyes del JSUC i del PSUC, com María González, María Doménech, Isabel Vicente, Isabel Imbert, Soledad Real, Teresa Hernández y María Salvo.

A partir del 1943, amb règim de llibertat condicional, va intentar refer la seva vida a Sant Feliu, sofrint l'exclusió d'amics i veïns degut a la seva condició de "roja" i "ex-presa". Però va continuar militant acompanyada per Josep, des de 1936 va col·laborar a les comissions de Solidaritat amb els presos i el 1973 va estar a la fundació de l'Assemblea de Catalunya. Però la van detenir novament i va ser empresonada. En aquest cop, va ser ingressada a la Trinitat.

Des de 1986 va ser membre del Comitè Central del PSUC i de l'Assemblea d'iniciativa per Catalunya (IC). També va ser regidora de Governació de l'Ajuntament de Sant Feliu de Codines des de les primeres eleccions democràtiques, i va ser alcaldessa des de 1988 fins al 1990. Al 2001 es va incorporar a l'Associació de "Dones del 36".

Grup de preses de Les Corts, en ocasió de la representació de una peça d'entreteniment, 1942. Asseguda a la cantonada inferior dreta, presumiblement, Laia Berenguer. Arxiu personal de Laia Berenguer. Font: Notícia de la negra nit, de l'Associació Catalana d'Expresos Polítics.

Laia Berenguer, Arxiu familiar.

Laia Berenguer, asseguda entre Rafael Ribó i Gregorio López Raimundo, a l'acte d'homenatge que li va rendir el partit a Sant Feliu de Codines el 27 de Gener del 1990, just abans de deixar l'alcaldia.

Laia Berenguer a l'últim ple municipal que va presidir com a alcaldessa de Sant Feliu de Codines, el 31 de Gener del 1990, al costat del nou alcalde, Antoni Verdaguer.

Laia Berenguer i Antoni Verdaguer, en el moment del traspàs de l'alcaldia de Sant Feliu de Codines, en virtut d'un pacte del govern entre IC i PSC, el 31 de gener del 1990.

7.5.1.6 Maria Salvo Iborra

María Salvo va néixer al 1920 a Sabadell. El seu pare era fuster i la seva mare assistenta i portera. Vivien amb el seu germà Fernando a una barriada de l'Eixample de Barcelona. El seu primer treball va ser com a planxadora als catorze anys.

Tenia setze anys quan va començar la guerra, així doncs, immediatament es va incorporar a un taller de roba i va ingressar a la UGT i a les Joventuts Socialistes Unificades de Catalunya (JSUC). El 1938 va ser nomenada responsable de la Secretaria de Propaganda del Comitè de Barcelona de las JSUC, on va ser popularment coneguda com *Cionín*.

Després de la caiguda de Catalunya es va refugiar a França i on forçosament pel Decret de Daladier, va ser retornada a Espanya.

Quan ja estava a Espanya, va tornar a Barcelona, on va participar a les tasques de suport a presos, se'n va anar a Hellín, Albacete i s'incorporà al treball clandestí de reorganització del PSUC. El 1941 es detinguda a Madrid i traslladada a la presó de Les Corts. Al 1943 ingressa a la presó madrilenya de dones de les "Ventas", després d'una curta estada a la presó de Saragossa de Torrero. Allà va ser jutjada el Desembre del 1944 en consell de guerra instanciat a Alcalá de Henares, i condemnada a trenta anys de reclusió, on va passar un total de setze presons diverses: Ventas, Segovia i Alcalá de Henares entre d'altres.

El 1957 va quedar en llibertat condicional però és desterrada, amb la prohibició de tornar a Barcelona. Així doncs, va ser obligada a residir a Santander on poc després va poder aconseguir tornar a Barcelona, on és operada d'un greu dolor pulmonar.

A l'any següent, al 1958 coneix el seu company Doménech Serra, antic combatent de la Resistència Francesa, el qual acaba de sortir en llibertat després d'haver-hi estat catorze anys a la presó.

Mai va deixar de militar al PSUC. A principis de la dècada dels setanta, va participar a la fundació de la Associació Catalana de Ex-presos polítics. Al 1997

va col·laborar a la creació de les “Dones del 36”. Un any després, al 2006 va rebre de la Universitat Progressista d’Estiu de Catalunya un premi UPEC reconeixent-li la seva trajectòria antifranquista.

Jardí de la presó de Les Corts. Fila del mig, tercera asseguda a la dreta de la monja, María Salvo. A dalt i a l'esquerra –de la foto- de María Salvo, Consuelo Alonso i Leonor Zalabardo, respectivament. A l'esquerra de Leonor Zlabardo, Cinta Brugalda. La seva germana Dolors, de brusa blanca, apareix a sota de María Salvo. A la dreta de María Salvo, a dalt de Dolors Brugalda, María Antonia Madueño. Arxiu personal de María Salvo.

María Salvo, 1940. Arxiu personal de María Salvo.

Fotografia realitzada per Francesc Boix- el fotògraf de Mauthausen- per a la revista Juliol, de les JSUC, com il·lustració a la entrevista a Cionín Salvo, per Pere Tafaner. Juliol, nº 84, p.2.

Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona.

7.5.1.7 Tomasa Cuevas Gutiérrez

Tomasa Cuevas va néixer el 1917 a Brihuega, petita població de la Alcarria (Guadalajara). La seva família es va veure obligada a emigrar a Guadalajara capital quan Tomasa tenia sis o set anys. Als dotze anys va començar a treballar a un taller tèxtil. A aquesta mateixa edat aproximadament va començar a col·laborar amb el PCE, clandestí per aquell temps, fins al 1931 on va ingressar a “la Juventud Comunista”.

Tomasa va passar tota la guerra a Guadalajara dedicada a treball de rereguarda. Al poc temps, va ser detinguda a l'abril del 1939, amb vint-i-dos anys. El setembre va ser jutjada i condemnada a trenta anys, però després van rebaixar-lo a vint anys dels quals va complir sis. Va conèixer les presons de Guadalajara, Durango, Santander, Ventas i Segovia.

Al sortir amb llibertat a l'abril del 1944 va ser desterrada a Barcelona, on es va incorporar a la reorganització del PSUC en múltiples tasques. Un any després va ser novament detinguda, on va passar quaranta-vuit hores a la “jefatura”

superior de la Via Laietana, on va sofrir tortures que li van marcar seqüeles de per vida.

El 1945 va ingressar a la presó de Les Corts, on va romandre un any fins que va quedar en llibertat. Després de sortir, va anar a Madrid i després va tornar novament a Barcelona, on va continuar amb el treball clandestí i on es va casar amb Miguel Núñez, dirigent del partit. Va continuar militant a diverses tasques relacionades amb les guerrilles de Madrid, Andalusia, Barcelona i Reus.

Novament va ser detinguda diversos cops, encara que no va tornar a ingressar a presó. El 1953 es va exiliar a França, on va romandre fins el 1961. De tornada a Espanya, va estar dedicada a la seva labor de solidaritat amb els presos, i on el 1969 va haver de tornar a la clandestinitat, treballant a l'equip central de propagandes del PSUC.

A principis de 1976 va poder finalment abandonar la clandestinitat i regressar a la seva casa de Barcelona. Així doncs, va intentar recopilar totes les experiències de les seves companyes a les presons i així ho va aconseguir: "Cárcel de Mujeres" i "Mujeres de la Resistencia".

El 2004 va rebre la Creu de Sant Jordi per la seva trajectòria lluitadora antifranquista. Finalment, el 25 d'abril de 2007 va morir.

María Salvo amb Lourdes Giménez, a la dreta de la foto. França, maig del 1939. Arxiu personal de María Salvo.

María Salvo, 1997. Arxiu "Dones del 36".

Equip Sportiu. Ajupida, amb ulleres, Clara Pueyo. A dalt de Clara, María Salvo. A la dreta -de la foto- de María Salvo: María Antonia Madueño i Dolors Brugada. Arxiu personal de Soledad Real.

7.5.1.8 Joaquina Dorado Pita

Militant de la Confederació Nacional de Treballadors (CNT) i de la Federació Ibèrica de les Joventuts Llibertàries (FIJL), participació activament en el procés de col·lectivització del sector de la fusta durant la guerra civil a Barcelona.

Després del seu exili a França, amb internament en diversos camps de concentració (Briançon, Recebidoux), va tornar a Espanya el 1946 per a lluitar contra la dictadura en el marc del Moviment Llibertari de Resistència. Detinguda el 1948, va passar divuit dies en els calabossos de la Jefatura Superior de la Via Laietana, on va ser torturada, i el 15 de Març va ingressar a la presó provincial de Les Corts. Allà, va coincidir amb altres companyes anarcosindicalistes, amb Rosa Mateu- mare d'Enriqueta Borràs- Francisca Avellanet i Antonia Martínez.

Va ser jutjada i condemnada a quinze anys de presó per "Auxili a la rebel·lió", va romandre en Les Corts durant un total de tres anys, amb dues estades diferents. Amb el treball de costura que va realitzar a la presó, va contribuir al manteniment dels seus pares i del seu company.

El 1956 va poder passar clandestinament a França, on va residir fins que el 2006 va regressar per a establir-se definitivament a Barcelona. L'1 de Març del 2007 juntament amb altres trenta dones gallegues -Mulleres amb Memòria- va rebre a Santiago de Compostela l'homenatge de la Xunta de Galícia.

Joaquina Dorado amb Manuel Hernández, president del Consell Econòmic de la Indústria de la Fusta Socialitzada, 1936-1937, a la sede del carrer Diputación 195, Barcelona, antiga patronal de la fusta. Arxiu personal de Joaquina Dorado Pita.

Grup de preses de Les Corts, la majoria de la filiació anarcosindicalistes, any 1948. De peu, d'esquerra a dreta. Margarita de la Torrassa; Manuela Sáez; Francisca Avellanet; Joaquina Dorado; una presa desconeguda i Rosa Mateu, mare d'Enriqueta Borrás. Assegudes: Dolça, de Terrassa; Antonia Martínez, Jualiana i dos companyes socialistes. Arxiu personal d'Enriqueta Borrás Mateu.

Espectacle de dansa executat per preses de Les Corts i dedicat als nens, de visita a la presó. Joaquina Dorado apareix a la primera fila, a l'esquerra. Any 1949. Arxiu personal de Joaquina Dorado Pita.

Foto del grup a Les Corts, any 1949. Asseguda, primera a l'esquerra, Francisca Avellanet, anarcosindicalista. Al seu costat, també asseguda -i senyalada amb una creu- Joaquina Dorado. Arxiu personal de Joaquina Dorado Pita.

Aquesta fotografia va ser feta en Toulouse, poc després de l'alliberació de París, any 1944. En ella, apareixen, d'esquerra a dreta: Alba Prol, José Villegas i Joaquina Dorado, del grup Luz y Cultura; José Fernández, de la Fusta Socialitzada; Paquita Mascarell; Felipe Aláiz, director de Tierra y Libertad i de Solidaridad Obrera; i Antonio Téllez.

Conxa Pérez, veterana militant anarquista i membre de l'Associació de Dones del 36; Antonia Rodrigo, escritora; i Joaquina Dorado, al cementiri de Montjuic, 2004. Les tres van ser impulsores de l'homenatge anual a Buenaventura Durruti. Arxiu personal de Joaquina Dorado Pita.

Joaquina Dorado al despatx del seu pis de Barcelona, 2008. Foto ACMe (Associació per la Cultura i la Memòria de Catalunya).

7.5.1.9 Ángeles Ortega García

Va néixer a Torrejón de Ardoz, però Ángeles va créixer a Madrid. Filla d'un ferroviari, amb setze anys va començar a col·laborar amb el Cercle Socialista de la seva barriada, afiliant-se al PSOE.

Quan va començar la guerra, va quedar encarregada de la direcció dels tallers de costura que confeccionaven roba per al front, i posteriorment, va treballar com a cobradora de tramvies. El Maig del 1939 va ser detinguda, torturada i empresonada. A la presó madrilenya de Ventas va coincidir amb les "Trece Rosas", que van ser executades el 5 d'Agost.

Poc després, va ser condemnada el 1940 a dotze anys de presó per "auxili a la rebel·lió militar", aquell mateix any va ser traslladada a la presó de Tarragona, regida per les monges Oblatas. A Tarragona va romandre dues setmanes fins que va anar a la presó barcelonesa de Les Corts, al l'estiu d'aquell any.

Ángeles va romandre durant uns tres mesos a Les Corts i posteriorment a ser traslladada a la presó de Girona, on es va posar malalta greument. Al febrer del 1942 va ser excarcerada en l'aplicació dels decrets d'indult i va tornar a Madrid.

Aficionada des de petita a la literatura, després de la mort del dictador va poder publicar els seus llibres de memòries i poemaris. Durant dotze anys va ostentar la secretaria de Cultura de l'Associació de "Ex-Presos i Represaliados Políticos Antifascistas". Entre els nombrosos premis rebuts, el Maig del 1999 se li va atorgar el premi "Ana Tutot", per el Partit Socialista de Madrid-PSOE.

Ángeles, a Torrejón de Ardoz (Madrid), amb les seves amigues. Tenia quinze o setze anys.

*Ángeles a la presó de Girona, infermeria de tuberculoses,
amb mossèn Josep, 1941(de peu, al centre).*

*Passejant per Madrid amb Maruja Tienda -amb qui va coincidir a la presó de Ventas al 1939, en
la quarta galeria- al poc de sortir de la presó.*

No se pierde más guerra que la que se abandona.

Fotografía reproduïda al llibre "Réquiem por la Libertad, 1982".

Ángeles García-Madrid a la seva casa de Vallecas, setembre del 2008.

7.5.1.10 Joan Mercadé

El testimoni de Joan Mercadé (Roda de Barà, 1935) és el fill d'una presa. La seva mare, Teresa Rius (Roda, 1912), va ser detinguda el 1939 quan intentava reunir-se amb el seu marit, Josep Mercadé Arall, que ja havia assolit escapar a França i que seria exterminat al camp nazi de Mauthausen al 1941.

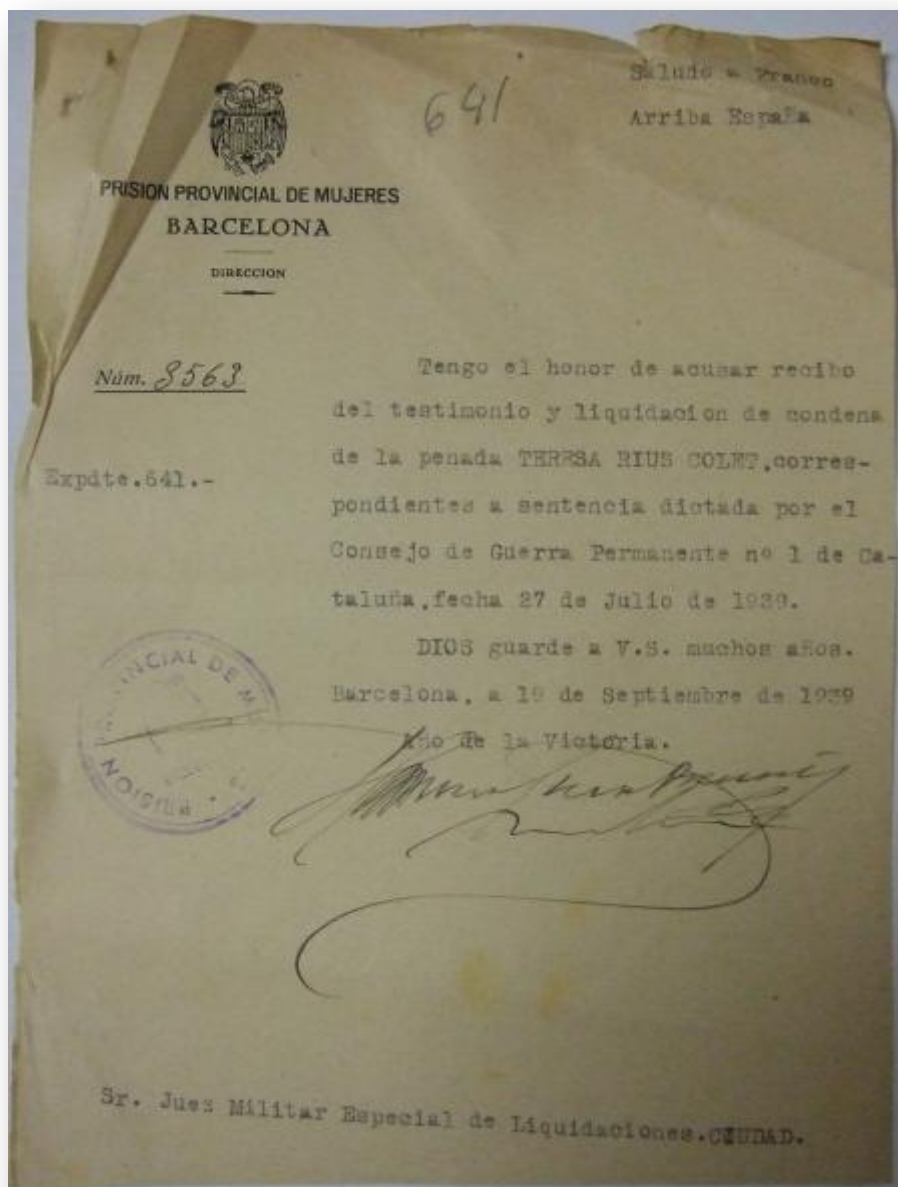
Els seus records són els d'un nen de postguerra, que visitava la seva mare a Les Corts en companyia de la seva tieta. Després de romandre més d'un any i mig a la presó, marginada per raons polítiques, Teresa no va aconseguir reconstruir la seva vida a Roda i va haver de tornar a Barcelona, on va entrar a treballar a la fàbrica tèxtil. Amb dotze anys, Joan es va reunir amb la seva mare i va començar a treballar i a estudiar un ofici. Als setze anys va entrar a treballar a una multinacional com a administratiu, fins a la seva jubilació.

Amb vint-i-cinc anys va viatjar a París a la recerca dels companys del seu pare a Mauthausen que havien aconseguit sobreviure. Gràcies a la xarxa informal de les antigues companyes de Teresa a la presó, la seva família va conservar durant dècades un important document: l'última carta que va escriure Carme Claramunt, filla de Roda i veïna a Badalona, abans de ser afusellada el 1939.

Durant tots aquests anys ha estat lligat a les associacions i moviments catòlics, socials, catalanistes i polítics. Actualment, participa en diferents associacions de moviment ciutadà i és soci de l'associació republicana "També Hi Som".

Teresa Rius i Joan Mercadé.

Ofici de la presó provincial de dones de Barcelona (Les Corts) del 19 de setembre del 1939, firmat pel director Herminio García Ocaña. Adjunt a la causa 1.307 contra Teresa Rius Colet.

Arxiu del Tribunal Militar Territorial Tercer de Barcelona (ATMTB).

Amb la data del 27 de Juliol del mateix any, Teresa va ser condemnada a dotze anys i un dia de reclusió temporal per un delictes "d'auxili a la rebel·lió".

Muchas felicidades te deseo
tu onañecita, en el día de
tu cumpleaños al lado de los
abuelos tíos y primos deseando
que el año que viene los
pasesas junto con tus padres
estos son los deseos de tu ma
dri que mucho te quiere

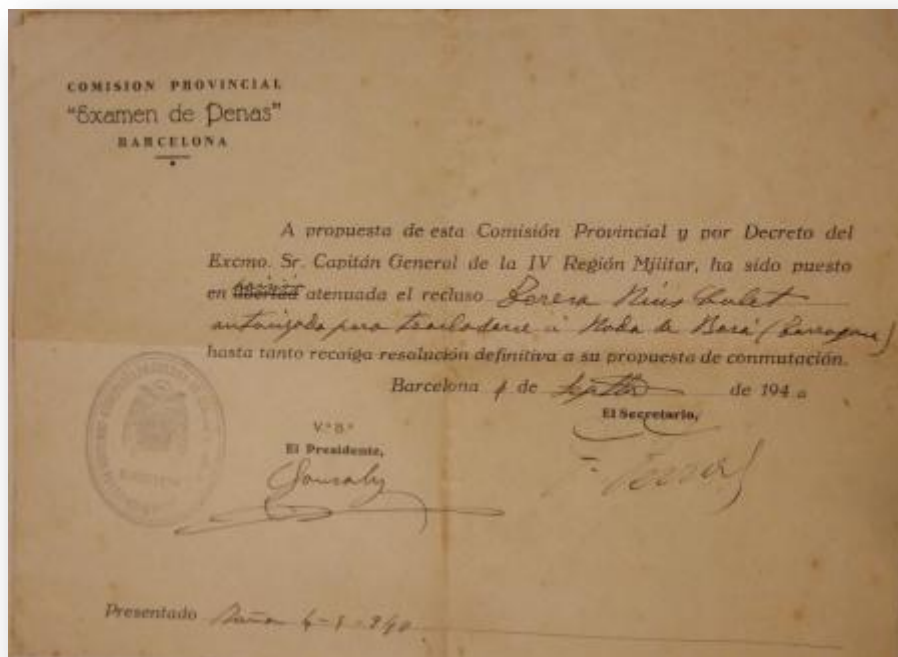
Teresa Rius
Al meu fill en el dia del seu
nasciment fa cinc
anys.
Allunyada jo visc de tu,
Mes, no perdís l'esperansa,
Per que, el meu amor segur,
No minbaro, amb l'angoransa.
Donem pas al temps que vola,
Esperem d'aixo la fi
Que no es llargana l'hora,
Que un dol, jaig podrem gaudir.
Teresa Rius 7-7-39

Carta amb un petit dibuix enviat per Teresa Rius al seu fill des de la presó, per el seu cinquè aniversari.

Estimada, heia pensant en el dia que vas néixer i
de unest y me ha dicho que en la habitacion de
Jocababino, esta mañana a las diez me van a fusilar.
Ei sabes que me siento con incertidumbre. No me pongo
por mi, pero que es lo que me pasa, lo te diré a ti
por experiencia que Dios te guie así. No dices el hecho
seguro por que Dios no te falta nada. Eii ya sabes que
no morimos cada día que dijimos la vida.
Entonces, ya no te como decirte lo que quisiera decirte
de palabras de consuelo para que no te desespere la unica
cosa que te consolara sera el pensar en nuestra comu-
nicacion sin tiempo.
Eii Via querida te deseo muchos años de vida.

Carta enviada per Carme Claramunt a Angelina Picas, el mateix dia del seu afusellament, el 18 d'Abril del 1939.

Comunicació de la "Comisión Provincial de Examen de Penas" de Barcelona, amb data del 4 de setembre del 1940, informant que Teresa Rius havia estat posada a la presó autoritzada a residir a Rosa de Barà. Fulla adjunta a la causa 1.307 contra Teresa Rius Colet. La mida va ser concebuda mentre es resolva la proposta de llibertat condicional.

7.5.1.11 Justa Goicoechea i Mayayo

Justa Goicoechea va néixer el 1896 a Mallén, Saragossa. El seu pare, un republicà radical, alcalde del poble de Mallén, va decidir emigrar cap a Barcelona el 1908, ja que tenia grans enfrontaments amb els cacics locals.

Un cop instal·lats a la zona de la Mare de Déu del Port, el pare va entrar a treballar a la pedrera de Can Tunis. Justa va poder anar a l'escola fins als onze anys, però després va continuar la seva educació autodidàctica, especialment aprenent català i adoptant-la com a pròpia.

Justa un cop casada el 1915, va entrar a treballar a la fàbrica Tèxtil Can Pareto de l'Hospitalet de Llobregat. En aquesta fàbrica va arribar a ser la cap de secció de les treballadores. Fins que el 1927, amb el naixement de la seva filla, la família es va instal·lar definitivament a l'Hospitalet. Amb l'esclat de la Guerra Civil va treballar a diverses empreses, però sempre del ram del tèxtil.

Justa, una dona que realitzava activitats veïnals al Barri de Santa Eulàlia, amb la proclamació de la República es va animar a participar activament en la política a través de les seccions femenines dels partits, en el seu cas de l'ERC (Esquerra Republicana de Catalunya).

Justa Goicoechea va ésser la presidenta de la secció femenina d'Esquerra del barri de Santa Eulàlia i va participar en les campanyes per animar les dones a anar a votar, per poder aconseguir-ho va fer xerrades per la comarca i va redactar articles de tot combatiu. A les eleccions municipals del 14 de gener de 1934, Justa va ser l'única dona que va ser inclosa a la llista d'ERC a l'Hospitalet. Com ERC va guanyar la victòria, Goicoechea va esdevenir regidora. La primera dona elegida democràticament a la història de la ciutat.

Acabada la guerra, Justa Goicoechea va ésser denunciada per dues veïnes que varen trobar intolerable que l'ex-regidora estigués en llibertat. Així va ser que la van acusar de presidir la secció femenina d'ERC al barri de Santa Eulàlia, de presidir una manifestació per dur flors a la tomba de Macià. Una altra veïna es va afegir a les delacions acusant-la de «gran perseguidora de mujeres de derechas», d'haver acomiadat de l'Ajuntament alguns treballadors de dretes i d'haver fet enderrocar la rectoria. Davant d'aquestes acusacions, el marit de Justa, Jaume Puerto, va presentar una aval de l'empresa on havia treballat de cosidora i un document amb les signatures d'altres veïns negant les imputacions. A l'hora del judici, cap dels testimonis es va fer enrere i varen ratificar la innocència de Goicoechea. Les acusacions eren molt febles, els mateixos fiscals ho reconeixien. Tot i això l'aparell repressor sempre tenia arguments:

«No se le puede atribuir una intervención directa en los desmanes cometidos en esta localidad por los rojos, durante el tiempo que fue componente del ayuntamiento, pero sí una responsabilidad efectiva por su apoyo y convivencia con los elementos que pudieran cometer tales delitos.»

Finament, amb l'entrada de les tropes franquistes, la van condemnar a dotze anys de presó. Va estar reclusa a les Corts des de novembre de 1939 fins a març de 1942, on va sortir amb llibertat sense càrrecs.

Amb tot això, li van prohibir treballar fins el 1943 i va haver de presentar-se periòdicament a la Junta Local de Llibertat Vigilada fins el 1948. Com moltes altres dones, amb la presència de la dictadura franquista, Justa no va participar en més activitats polítiques. Justa Goicoechea casada amb Jaume Puerto van tenir una única filla, Mercè qui es va casar amb Jaume Artigas i van tenir un únic fill, Ramón Artigas, qui va ser l'únic nét de Justa, el qual va explicar la història de la seva àvia.

*Justa Goicoechea, a la presó de les Corts, Dempeus, és la cinquena començant per l'esquerra.
"Barcleona, 2 d'Octubre de 1941.*

7.5.1.12 Caterina Casas i Maymó

Caterina Casas va néixer a Molins de Rei el 1888. Va passar part de la seva joventut a Barcelona, on es va casar amb el mestre i músic Emili Sánchez i Soler.

Caterina va treballar en el sector comercial i va començar a relacionar-se amb els cercles d'Esquerra de Molins de Rei, on militava un dels seus germans, el qual més endavant va tenir responsabilitats polítiques, però en aquest cas a Sant Boi de Llobregat.

Un cop començada la guerra, com moltes altres necessitats, van fer que moltes dones vinculades a entitats culturals o polítiques haguessin de passar a ser regidores i consells assessors. En el cas de Caterina, aquesta va ser consellera

de Sanitat i Assistència Social el 1936 i la conselleria de Cultura fins el juny del 1937.

Durant aquest període també va ser presidenta del Consell Local d'Ensenyament des d'on va introduir les directrius de l'Escola Nova (CENU), tant en les escoles públiques com en les religioses, creant una escola laica i llibertària.

A l'acabament de la guerra, Caterina Casas va ser denunciada per un veí catòlic i benestant que la va responsabilitzar de l'assassinat del cunyat de Casas, el monjo de Montserrat, Francesc Sánchez i Soler.

La van acusar a dotze anys i un dia de presó per auxili a la rebel·lió, per haver estat militant d'ERC i UGT, a més a més, de muntar les escoles laiques i d'haver mantingut bones relacions amb els "elementos rojos". El rumor sobre la seva implicació en la mort del seu cunyat no va aparèixer en el sumari. Però el que sí va ser motiu per acusar-la va ser totes les implicacions en el Consell Escolar i els canvis educatius que va propiciar.

En el curt mandat de Caterina Casas com a presidenta del Consell Escolar Local (1936-1937) es va organitzar una biblioteca escolar. En aquella biblioteca hi havia llibres en català i castellà, i els nens i nenes tenien cura del control dels préstecs

A l'expedient de beatificació de Francesc Sánchez i Soler (1952) hi apareix el relat del moment dramàtic que va viure la família i on queda clara la innocència de Caterina Casas:

«Los milicianos entraron en la casa y hallaron al Siervo de Dios junto a su hermano y a su cuñada. Sin preámbulos dijeron, señalando al Siervo de Dios "venimos a por este". La cuñada se interpuso, la amenazaron con fusiles diciéndole que se apartara y callara si no quería que empezaran por ella. [...] Los milicianos reclamaron el paraguas y el fardo de ropa que había entrado.»

Finalment, va ser empresonada a les Corts on va sortir en llibertat provisional el 1941, on va ser desterrada una temporada a València. Més endavant, va tornar

i establir-se a Barcelona, on va treballar d'agent comercial fins a la seva jubilació, moment en el qual va tornar a Molins de Rei, on va morir el 1974.

Caterina Casas, 1950

7.5.1.13 Magdalena Moya i Montseny

Magdalena Moya va néixer a Alfara de Carles, Tarragona el 1904. Però no se'n tenen moltes dades sobre la seva vida. De fet, a la documentació de la presó de dones de les Corts hi figura com nascuda a Astorga i amb el cognom Nolla. Així doncs, se sap que estava casada i era mestressa de casa quan la van fer presa a la presó de dones de Les Corts, als trenta-quatre anys.

Només se sap el que van inscriure els acusadors, que va ser: dona *roja-separatista* que havia participat en l'ocupació de l'asil Duran de Sant Feliu de Llobregat.

A més a més, va ser acusada de ser portadora d'armes, la qual la situen a les Joventuts d'Esquerra Republicana-Estat Català liderades per Josep Dencàs i Miquel Badia. Segons el relat d'Anna Murià, que en formava part en aquella època, les noies varen seguir una mena de cursets de primers auxilis i de càrrega d'armes de foc.

Magdalena com moltes altres dones, va ser afusellada al Camp de la Bota el 21 de Juny de 1939.

Fotografia del monument al camp de la Bota